

Kültür Evi Konuşmaları Dergisi

(ÇÜTAM-KEK)

Haziran 2019

Cilt 2, Sayı 1

Kültür Evi Konuşmaları Haziran 2019

Cilt 2, Sayı 1

İmtiyaz Sahibi

(Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Adına)

Prof. Dr. Ayşehan Deniz ABİK

Editör

Prof. Dr. Ayşehan Deniz ABİK

Editör Yardımcıları

Nevin MAZMAN – Ahmet AKBAŞ

‘Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Kültür Evi Konuşmaları’ (ÇÜTAM-KEK) başlıklı dergi, ÇÜTAM Kültür Evi’nde alanında uzman isimler tarafından yapılmış konuşmaların yazılı metinlerinin yer aldığı bir dergidir. Türkoloji başta olmak üzere birçok alana ait yazılar bulunmaktadır. Yılda iki sayı ve elektronik dergi olarak yayımlanmaktadır.

Yazışma Adresi: Çukurova Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi Binası, Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 01330 Balcalı, Sarıçam / Adana.

Telefon: 0322-3387118 / 0322-3386084 Dâhili: 2693

İnternet Sayfası: <http://turkoloji.cu.edu.tr/>

E-posta: cutam@cu.edu.tr / cutam2017@gmail.com

E-ISSN: 2651-4133

Facebook: Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi

Twitter: Ç. Ü. Türkoloji Araştırmaları Merkezi (@cutam1996)

Instagram: cutam1996

Değerli okurlar,

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi (ÇÜTAM) Türk edebiyatı, Türk dili, lehçeleri ve ağızları, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları, Türk tarihi, Türk sanatı, halk kültürü alanlarında araştırma ve uygulama çalışmalarını planlamak, bu çalışmalarda işbirliği sağlamak ve yürütmek üzere 1996 yılında kurulmuştur. Kuruluşundan başlayarak değişik etkinlikleri olan Merkezimizin 2002 yılından 2015 yılına değin öncelikli olarak ağırlık verdiği çalışma alanı, Türkolojide ihtiyaç duyulan bir makale veritabanı oluşturmaktır. Bu doğrultuda yürütülen çalışmalarla makale veritabanı yayınımlarımız Türkiye’de ve dünyada internet başvuru kaynağı olarak önemli bir ihtiyacı karşılar hâle gelmiştir.

2015 yılından başlayarak Merkezimiz ÇÜTAM Makale Veri Tabanı yayınına devam etmekte ve 2016’dan bu yana Merkezimizin bilimsel dergisi ÇÜTAD’ı yayımlamaktadır. Bunların yanı sıra, Merkezimiz Üniversitenin bilgisini şehre taşıma görevini, bilimle kültürün birbirini tamamlaması ve bilginin paylaşılması gerekliliği anlayışı ile halka açık, haftalık konuşma etkinlikleri ile gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Bu doğrultuda, Merkezimize tahsis edilen ATO Kısacıkzade Konağı’nda Çarşamba günleri ÇÜTAM Kültür Evi Konuşmaları etkinliği Adana bilim ve kültür hayatına katılmıştır.

9 Haziran 2015’te başlayan ÇÜTAM Kültür Evi Konuşmaları bu gün 142 konuşma olarak hafızalarda yerini almıştır. Katılımcıların soru ve katkılarıyla da etkin bir bilgi alışverişine sahne olan Kültür Evimizdeki toplantılara değişik sebeplerle katılamayan ancak kaçırdıkları için üzülen katılımcılarımızın isteği üzerine facebook sayfamızdan canlı yayın yapılmaya başlanmıştır. ÇÜTAM Kültür Evi katılımcıları sunumların yazılı olarak kalıcı hâle gelmesine ilişkin isteklerini de birçok kez dile getirmişlerdir. Bu istek doğrultusunda Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Kültür Evinde düzenlediği etkinlikleri yayın hâline getirme yolunda önemli bir aşamaya erişmiştir.

Kültür Evinde hem akademi dünyasına hem de genel okura yönelik sunulan konferansların tam metinleri <http://turkoloji.cu.edu.tr/> adresinden yılda iki sayı hâlinde e-dergi olarak Mayıs 2018’den itibaren yayımlanmaya başlanmıştır. Dergide, ÇÜTAM Kültür Evinde, alanında uzman isimler tarafından yapılmış konuşmaların yazılı metinleri yer

almaktadır. Kültür Evi konuşmaları Türkoloji de dahil olmak üzere birçok farklı bilim, sanat, kültür alanına ilişkin konuşmalardır. Türkoloji, tanımı içerisinde kültürü barındırdığı için konuşmalarla farklı alanların bilgilerinin birbirini tamamlaması “Kültür Evi” adını da daha anlamlı kılmaktadır.

Yayına hazırladığımız bu sayıda (Cilt 2, Sayı 1), ÇÜTAM Kültür Evi’nde yaptıkları konuşmaların yazılı metinleriyle Selahittin Tolkun, Refika Altıkulaç Demirdağ, Ayşe Başçetinçelik, Hadi Şenol, İsmail Güneş, Ümit Şahin ve Erol Doğan yer almaktadır. Merkezimize katkıda bulunan yazarlarımıza ve onları ilgiyle takip eden ÇÜTAM katılımcılarına destekleri için teşekkürlerimizi sunarız.

Merkezimizin veri tabanına ve diğer hizmetlerine ulaşmak için;
<http://turkoloji.cu.edu.tr/>

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi (ÇÜTAD)
için DergiPark bağlantımız; <http://dergipark.gov.tr/cutad>

Ayşehan Deniz Abik

İÇİNDEKİLER

<i>Adana'ya Yerleşen Türkistanlılar: Özbekler</i>	1-20
Selahittin Tolkun	
<i>Çocuk Edebiyatı ve Kültüren Aktarım</i>	21-33
Refika Altıkulaç Demirdağ	
<i>Dil ve Atatürk</i>	34-45
Ayşe Başçetinçelik	
<i>Hayatın Gerçekleri İle Mitolojinin Birlikte Yaşanması</i>	46-55
Hadi Şenol	
<i>Başka Bir Dünya Mümkün mü?</i>	56-67
İsmail Güneş	
<i>Saha Yeri İzlenimleri: Saha (Yakut) Türkleri ve Dilleri</i>	68-86
Ümit Şahin	
<i>Mimari Koruma Düşüncesi – Gelişimi ve Kurumsallaşma Süreci</i>	87-102
Erol Doğan	

SELAHİTTİN TOLKUN***ADANA'YA YERLEŞEN TÜRKİSTANLILAR:
ÖZBEKLER*****GİRİŞ**

Selçuklular döneminde başlayan Türkistan'dan Anadolu'ya göç diyebiliriz ki günümüze kadar hiç kesilmeden sürmüştür. Bu durum, Anadolu'nun muhtelif yerlerindeki bilhassa yatırlardaki velilerin isimlerine şöyle bir baktığımızda anlaşılmaktadır:

Kayseri'deki Harzemli İmadettin Muhammed, Seyyid Burhaneddin Muhakkik Tirmizi; Bursa-İznik'teki Kırğızlar Türbesi, Konya'daki İmam-ı Beğavî, İstanbul'daki Kâşgâri ve Emîr Buharî tekkeleri bu durumu açıkça göstermektedir. Üstelik bu isimlere baktığımızda Türkistan'dan Özbekler yanında diğer uruğlardan da gelenlerin olduğu anlaşılmaktadır. Kayseri'deki Harzemli İmadettin Muhammed, Seyyid Burhaneddin Muhakkik Tirmizi; Bursa-İznik'teki Kırğızlar Türbesi, Konya'daki İmam-ı Beğavî, İstanbul'daki Kâşgâri ve Emîr Buharî tekkeleri bu durumu açıkça göstermektedir.

* Prof. Dr. – Anadolu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı. stolkun@anadolu.cu.edu.tr

* Konuşma Tarihi: 03.10.2018

Üstelik bu isimlere baktığımızda Türkistan'dan Özbekler yanında diğer uruğlardan da gelenlerin olduğu anlaşılmaktadır.

Takip edebildiğimiz kadarıyla genelde Türkistanlıların özelde Özbeklerin göçü Osmanlı ve sonrası Türkiye Cumhuriyeti Devleti boyunca devam etmiştir. Üstelik bu göçler çok defa değişik uruğ mensuplarıyla birlikte gerçekleşmiştir. Adana'nın da içerisinde bulunduğu Çukurova'ya yerleşen Türkistanlılar hakkında aslında daha önce küçük bir çalışma Çağatay Koçar tarafından yapılmıştı (Koçar 2006b-c, Koçar 2017)

• Adana'daki Özbeklerde Kimlik

Bölgede yaşayan Özbekler, kendilerini hem Türkistanlı hem de Adanalı olarak görürler. Özbek kavim adı pek kullanılmaz. Öte yandan Adana'ya yerleşen Türkistanlıların büyük çoğunluğunu Özbekler oluşturmaktadır. Bundan dolayı konuşmamızın bundan sonraki kısımlarında Özbekler yerine daha ziyade Türkistanlılar adlandırması kullanılacaktır.

Adana özelinde Özbekler konusuna girmeden önce Özbek kavim adının ortaya çıkışı üzerinde kısaca durmak istiyorum. Bu konuda değişik bilim adamının konuyla ilgili görüşlerini vermek istiyorum. Bu bilgilerle birlikte Türkiye Özbeklerinin neden Özbek kavim adı yerine Türkistanlı adını tercih ettikleri daha kolay anlaşılacağı kanaatindeyim.

• Özbek kavim adı meselesi

1) Özbek kavim adı, özünde bugünkü bütün Özbekleri değil, onun yerine bu Türk halkının içindeki bir bölümü, özellikle Zeki Velidî'nin tasnif ve adlandırmasına göre *Uruğlu Özbekleri* ifade eder.

1236 yılında Deşt-i Kıpçak'ı Cengiz Han'ın torunu Batu Han ele geçirdi ve bu büyük bölgede tarihte Cuci Ulusu adıyla meşhur olan Ak Orda Devleti kuruldu. XIV. asrın başlarında Deşt-i Kıpçak'ın doğusu "Özbeklerin Memleketi" ahalisi ise "Özbekler" diye adlandırılmaya başlandı. XV. asrın 20'lerinden itibaren Doğu Deşt-i Kıpçak'ı yavaş yavaş Ebülhayr Han ele geçirdi ve bu mınıtkada yaşayan göçebe Özbeklerin devletinin ilk temellerini attı. Ebülhayr Han'ın vefatından (1468) sonra Doğu Deşt-i Kıpçak'ta onu soyundan gelenler hükümlanlık sürdü. (Ahmedov: 415)

Türkî halk denince ise kadim zamandan itibaren Turan ve Türkistan'da yaşayagelen yerleşik Türkî halk, Özbekler kastedilir oldu. Bu halka 1924 yılında Özbek adı resmen verildi. Bu gibi Türkî dil ve Türkî edebiyat dendiğinde Turan ve Türkistan'da vücuda gelen yaklaşık bin yıllık tarihe sahip olan ve yerleşik Türkî halk yani Özbeklerin yarattığı dil ve edebiyat anlaşılır oldu. Bu hal sosyal hayatın başka sahalarıyla da ilgilidir. Mesela, Türkî devlet, Türkî tarih, Türkî medeniyet denince 1924 yılına kadar olan Özbek devletçiliği, Özbek tarihî, Özbek medeniyetini anlarız (İbrâhimov vd.:197).

/.../ Son zamanlarda, bilhassa 1924 yılında Türkistan idarî taksimatı uruk gurupları taksimatına göre yapıldığı zaman, Mâverâünnehrin en eski medenî Kent Türkleri de “Özbek” adını kabul ettiler ve belki bugün bu adı taşımakta fazla taassup gösterenler de bunlardır. Şöyle ki eğer “Özbek” ismi böyle bir umumî mâna alırsa etnografya tetkikatında Altın Orda'dan gelen Şıban Özekleri için “Uruğlı Özbek”, Mâverâünehrin eski medenî Türkleri için de “Kent Özbeki” demek gibi ıstılahlar kullanmak icap ederdi. (Togan: 47).

Türk kabilesi denince Anadolulu kardeşlerimiz değil, aksine Özbeklere karışıp giden yurttaşlarımızı anlamak gerek. Yine şu nokta dikkat çekicidir ki yirmili yıllarda Türkistan'da ahali kaydedilirken, yurttaşlarımızın çokluğu, bilhassa, Fergane vadîsi (Andican, Oş, Celâlâbâd, Namangan, Özgen, Margılan, Kokan, Hocend), Taşkent ve Semerkant vilayetlerinde “Milletin nedir?” sorusuna Türk diye cevap vermişlerdi. Aynı şekilde bu suale “Özbek”, “Sart”, “Kurama” diye cevap verenler de olmuştur. (İbrâhimov vd.: 195)

Özbek adının yaygınlaşması esasen 1924 sonrasıdır. Türkiye'de yaşayan ve Türkistanlılık bilincine sahip olanların büyük bölümü 1920'lerin sonlarına doğru göçe çıkanlar ve onların çocuklarıdır. Dolayısıyla Rusların, Türkistan'ın kendisini Türk diye adlandıran şehirli halkının Özbekleştirme sürecinin başlangıcında ülkeyi terk etmişlerdir.

2) Türkiye'de yaşayan Özbekler yalnızca bugünkü Özbekistan topraklarından gelmemişlerdir. Diğer Türkistan Cumhuriyetlerinden – Kazakistan ve Kırgızistan'ın güney bölgeleri ile Tacikistan'dan - gelenler de bulunmaktadır. Bundan dolayı Türkiye'ye hicret eden Özbekler, vatan olarak Özbekistan yerine Uluğ Türkistan'ı kabul etmişlerdir.

3) Türkiye'ye yerleşen Özbekler hemen her yerde diğer Türkistan topluluğu mensuplarıyla birlikte, iç içe yaşamaktadırlar. Konuşmamızın başında da belirttiğimiz üzere burada Özbekler hakkında söylediğimiz bilgiler aslında bütün Türkistanlılar için geçerlidir. Birçok Özbek; Kazak, Kırgız, Uygur veya Tacikle evlilik yapmıştır. Dolayısıyla bütün bu topluluklar için ortak vatan şuuru, dil, inanç ve birlikte yaşama arzuları dikkate alındığında Türkistanlı adlandırması en uygunudur.

Bu noktada bir hatıramı zikretmek istiyorum. İstanbul Ü., Edebiyat F., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğrenciyken okumaya, araştırmaya başladığımda kimi dilcilerin *Türk lehçeleri* yerine *Türk dilleri* dediklerini üstelik de Türk lehçeleri mensuplarının kendi aralarında anlaşılamayacaklarını okumuş ve çok şaşırılmışım. O zamanlar rahmetli babam Ömer Tolkun Adana'nın Yüreğir ilçesindeki Kozan Çarşısı denen bölgede bakkallık yapıyordu. Rahmetli babama bu okuduklarımdan hareketle "Baba, Özbekle Kazak, Kırgızla Uygur bunların hiçbirisi bir diğeriyle anlaşılamazmış, sizce bu doğru mu?" diye sordum. Rahmetli de bana Özbek Türkçesiyle "Unı degän bäd qıptı!" (Onu diyen halt etmiş!) dedi ve "Biz, Azerbaycanlılar ve Tatarlar da dâhil olmak üzere hepimiz birbirimizi anlarız! Hocaların yanılıyor!" diye ekledi. Bu durumu, bizzat şahit olduğum dükkâna babamı ziyarete gelen Kırgız, Kazak veya Türkmen hemşehrilerimizle sohbetleri teyit etmekteydi.

4) İlk gelenler Sovyetler Birliği'nin Türkistan Türklüğünü parçalama siyasetinin idrakinde olmuşlar ve buna direnç göstermişlerdir. İlk gelenlerin öncüleri özellikle bu ruhu hemşehrilerine aşılamiştir. Bu noktada Sovyetlerin Batı Türkistan'ın - Zeki Velidî Togan'ın adlandırmasıyla - şehirli Türklerini Özbekleştirme politikası en son Adana Özbeklerini etkilemiş, bunda bile tam anlamıyla başarılı olduğu söylenemez.

• Türkistanlıların Adana'ya gelişlerine göre tasnifi

Adana'da yaşayan Türkistanlıları geliş dönemlerine göre 5 grupta incelemek mümkündür.

1. Osmanlı döneminde gelenler

2. Cumhuriyet'in 2. Dünya savaşına kadar olan süreçte gelenler

3. Almanya'dan gelenler (Bu kitle 2. Dünya Savaşı'na katılmış, savaş esnasında Almanlara esir düşmüş, savaş sonrasında ise anavatanlarına dönemeyerek Avrupa ve Amerika'ya bir kısmı da Türkiye'ye yerleşmek zorunda kalmışlardır.)

4. 1950 sonrası gelenler

5. Sovyetlerin Afganistan'ı işgali üzerine 1980'den sonra gelenler

6. Sovyetlerin dağılması, Türkistan cumhuriyetlerinin bağımsızlığa kavuşmasından sonra

Bunlar içinde özellikle 4. *1950 sonrası gelenler* kendi kimliklerini uzun yıllar korumuş Adana, İstanbul ve New York'da Türkistanlılar Kültür ve Yardımlaşma Derneklerini kurmuşlar; Sovyetlerin yıkılmasına kadar olan süreçte anavatanlarının bağımsızlığa kavuşması için kendi ölçülerinde çabalamışlardır. Hür dünyaya kardeşlerinin durumunu anlatmaya çalışmışlardır. Bu çalışmada çoklukla bu grubun özelliklerinden bahsedilmektedir. Bu satırların yazarının da mensup olduğu bu kitle, 1. ve 2. gruptakileri *eski hāmşāhārlār / eski kelgānlār* (eski hemşehriler / eski gelenler), 3. gruptakileri *Almanya'dan kelgānlār* (Almanya'dan gelenler), 5. gruptakileri *yāngi kelgān hāmşāhārlār / yāngi kelgānlār* (yeni gelen hemşehriler), 6. Gruptakileri *māmlākāttān yāngi kelgānlār* (memleketten yeni gelenler) olarak adlandırmışlardır.

• Özbekler Türkiye'de nerelere yerleşmiştir?

Özbekler esasen Çukurova (Adana, Tarsus, Osmaniye, Ceyhan -Kırmıt köyü-, Mersin), Gaziantep, Hatay-Ovakent, Konya (Akşehir, Kulu), İzmir ve Urfa'ya (Ceylanpınar) yerleşmişlerdir.

Ancak bunların dışında da Anadolu'nun muhtelif yerlerine Özbeklerin yerleştiklerinin birtakım izleri bulunmaktadır. Mesela, Mersin'in Tarsus, İzmir'in Urla, Çankırı'nın Şabanözü ve Sakarya'nın Pamukova ilçesinde "Özbek" adlı köyler yanında Ankara'nın Kızılcahamam ilçesine bağlı "Özbekler" köyü bulunmaktadır. Afyon'un mahalli yemeklerinden birisinin Özbek pilavı olması; Muğla'da *Özbekevi* diye anılan konak yahut günümüz Özbekistan'ın kurulmasından çok önce anavatandan ayrılarak Konya-Cihanbeyli'nin Böğrüdelik köyüne yerleşen ve kendilerini Özbek (bk. Arabacı)

adıyla anan topluluk yanında yazımızın başında da belirttiğimiz gibi birçok ildeki Türkistan'dan gelen büyük şahısların yatırları bunlara birer örnektir.

Çukurova bölgesinde Türkistanlıların asıl yerleşim yerleri Adana ili olmuştur. Hâlen dahi bu durum geçerlidir. Önceleri *Yavuzlar*, *Sinanpaşa*, *Akıncılar*, *Kiremithane*, *Yeşiloba* gibi mahallelerde yaşarlarken apartmanlaşma yüzünden artık şehrin değişik bölgelerine dağılmışlardır.

• Türkistanlılar neden Adana'ya yerleş(tiril)miştir?

Osmanlılar döneminden beri Türkistanlılar Adana'ya yerleş(tiril)mişlerdir. Bu konuda özel bir araştırmam yoktur. Daha Osmanlı döneminden bu insanların itibaren bölgeye yerleş(tiril)melerinin sebeplerinin şunlar olabileceği kanaatindeyim.

1) Bilindiği üzere Osmanlı döneminde bölgede ayrılıkçı Ermeni azınlık bulunmaktaydı. Belki Osmanlı bu sebeple bu bölgeye Türkistanlıları yerleştirmiştir. Özellikle Osmanlı döneminde işgal altındaki Çukurova'ya savaşmak için gelenler de olmuştur. (Belirtmeliyim ki ben bir tarihçi değilim, dolayısıyla bunlar yalnızca birer tahmindir. Ancak bölgeye daha önce de Kırım Tatar ve Nogayların yerleştirilmeleri düşündürücüdür.)

2) Türkistan dışına çıkan Özbeklerin büyük bölümü Fergane Vadisindendir. Bu vadi Orta Asya'nın en önemli tarım bölgelerinden biridir. Dolayısıyla tarımcı olan insanlar benzer özellikleri taşıyan Çukurova'ya yerleştirilmiş olabilir.

3) Adana'nın tarihi ipek yolu ve hac yolu üzerinde olması Türkistanlıların bölgeye yerleşmesinde etken olabilir. Bir zamanlar Adana'da da *Buhara Tekkesi* bulunması bu durumu açıkça göstermektedir.

Şunu da ilave etmek gerekir ki Adana'ya yerleşen Türkistanlıların bir kısmı bizzat devlet eliyle gelmiştir. Önemli bir kısmı ise kendi imkânlarıyla serbest göçmen olarak gelmişlerdir. Benim rahmetli dedem ve babam bu gruptandır. Onlar devletten herhangi bir yardım almamışlardır. Adana'ya da daha önceden gelip yerleşen hemşehrileri sebebiyle yerleşmişlerdir.

• Adana'ya Yerleşenler Hangi Bölgelerden Gelmişlerdir?

Yukarıda 4. grupta verilen 1950'lerde gelenler genel olarak Taşkent, Fergane vadisi (Andican, Namangan, Margılan, Kokand, Oş, Özgen, Celalabad, Hanabad, Şehrihan, Hocend vb.), Semerkand, Buhara nadiren Karşı, Tirmiz, Surhanderya, Kaşkaderya vb. gelmişlerdir. Burada belki şunu da belirtmeliyiz: Buradaki Oş, Özgen, Celalabad günümüzde Kırgızistan sınırları dâhilinde Kırgız ve Özbeklerin; keza Hocend ise Tacikistan'a bağlı Özbek ve Taciklerin birlikte yaşadıkları şehirlerdir. Dolayısıyla Adana'ya buralardan Özbeklerle birlikte Kırgız ve Tacikler de gelmişlerdir. Zaten daha önce de belirttiğimiz üzere burada Özbekler hakkında verdiğimiz bilgilerin önemli kısmı diğer Türkistanlılar için de söz konusudur.

Sovyet işgalinden sonra Afganistan'dan Türkmenlerle birlikte Özbekler de gelmiştir. Devlet eliyle gelen Özbekler Hatay ve Gaziantep'e; kendi imkânlarıyla gelenler ise esasen İstanbul'a bir kısmı ise Adana'ya yerleşmişlerdir. Afganistan'dan gelenler Özbekler içinde hem Kuzey'den yani Sovyet işgâli altındaki Türkistan bölgesinden güneye yerleşeler hem de aslen Güney Türkistanlı olanlar bulunmaktadır.

Ancak 2. Dünya Savaşı sonrası gelenler içerisinde burada belirtilenlerin dışındaki diğer bölgelerden insanlar da vardır.

• Adana'ya gelirken izlenen güzergâhlar

Türkistanlılar, bölgeye özellikle 1950-1960 arasında gerek resmî göçmen gerekse serbest göçmen olarak gelirken esasen şu güzergâhlardan gelmişlerdir.

Türkistan- Afganistan-Türkiye,

Türkistan- Afganistan-Arabistan-Türkiye,

Türkistan - Afganistan-Pakistan-Türkiye,

Türkistan - Afganistan-Pakistan-Arabistan-Türkiye

Bunların dışında nadiren de olsa Batı Türkistan'dan önce Doğu Türkistan'a oradan Türkiye'ye; 2. Dünya Savaşı yıllarında Almanya'ya esir düşerek Avrupa üzerinden Türkiye'ye ve son olarak Osmanlı döneminde Kırım – Yalta üzerinden gelenler bulunmaktadır.

• Soyadı meselesi

Türkistanlıların Türkiye öncesinde bulundukları ülkelerde eskiden soyadı yoktu. Bu sebeple gelenler Türkiye’de soyadı almaları gerektiğinde şu tip adları tercih etmişlerdir:

1) Türkistan’daki geldikleri şehir, kasaba, köy veya bölge adları.

Kemal Taşkent, Turdali Namangan, Zekeriya Şarhan (< Şehrihan, Andican’a bağlı kasaba), Bedri Hocend, Burhaneddin Semerkant, İsmailcan Arsim (< Arsif, Margılan’a bağlı kasaba), Mehmet Emin Mindan (Margılan’da kasaba adı), Abdulkadir Asaka (Andican’a bağlı kasaba), Faruk Buhari, Gulam Nebi Tirmiz, Sarıbay Lakay (Lakaylar, genellikle Tacikistan ile Afgan Türkistanı’nda yerleşik bir Özbek boyudur.), Nasrulla Yese vb.

2) Doğrudan Türklük vurgusu yapan veya Türk tarihiyle ilgili isimler: Settar Öztürk, Kazakbay Pamir, Habibürrahman Özbek, Mumincan Oğuz, Yakup Hilal, Tahir Çağatay, Fethettin Barlas, Murat Cengiz, Halmehmet Hastürk, Mehmet Yunus Yural, Hacı Mehmetcan Altay, Abdullah Şir Nevai, Azim Selçuk, Gulam Muhammed Sancar, Yahya Kazbek, Abdussettar Türkoğlu vb.

3) Özbek Türkçesine ait kelimeler: Abdulhamit Koçar (Kırgızistan’daki kökcar adından), Kubilay Qoyaş (güneş), Ömer Tolkun (dalga), Osman Beg, Azim Bek, Abdussetar Çolpan (Çoban yıldızı), Kemal Bahtiyar, Ruşen Arslan, Gülşen Mir, Lütfullah Töre (din adamı, asilzade), İbrahim Erkin (hür), Fettah Şarki vb.

• Gelenlerin eğitim durumları

Adana’ya gelenler içinde eğitimli kişiler oldukça azdı. Afganistan’da okuyanlar vardı. Esasen dini eğitim görmüşlerdi. İlk gelenlerin ana dilleri Özbek Türkçesi olmasına rağmen Farsça, Arapça, Urduca, İngilizce, Hintçe gibi dilleri bilenler de bulunmaktadır.

Gelenler eğitim süreci Türkiye’nin yerlileriyle aynı olmuştur. Başta eğitim önemsenmemiş, kızlar okutulmamış; eğitim ancak özellikle de 12 Eylül sonrası yaygınlaşmıştır. Adanalı Türkistanlılar içinde savcı, albay, hekim, öğretmen, mimar, değişik alanlardan mühendis, avukat, noter, milli sporcu, öğretim üyesi vb. kişiler yetişmiş ve yetişmektedir.

• Gelenlerin cinsiyeti

Böyle bir başlık ilginç gelebilir. Ancak ilk gelenlerin büyük kısmı erkeklerdir. Kimisinin Arap, Peştü, Almanya üzerinden gelenlerin Alman hanımları bulunmaktadır. (Tacikler Farsça konuşan bir halk olsalar da Türkistanlılar arasında ayırım yapılmaz ve kendilerinden sayılır. Bu sebepler Tacikle evlilik bu kategoriye alınmamıştır.) Dolayısıyla ilk gelenlerde yerli hanımlarla evlilik görülür. 2. Dünya Savaşı sonrası Almanya'dan gelenlerin hepsi tabiatıyla erkektir.

Şurasını da belirtmek gerek ki Türkiye'ye gelmek aslında aynı zamanda artık ümitlerin kırıldığıнын işaretidir. Artık geriye dönüş yoktur. Büyüklerimizin anlattıklarına göre Afganistan'a ilk geçildiğinde kimi *Milli Kuvvet Mücahitleri* (Rusların ifadesiyle *Basmacılar*) “Geri döneceğiz, savaşaacağız!” ümidiyle hiç evlenmemişlerdir.

• Gelenlerin meslekleri

Adana'ya yerleşenler ilk yıllarda başta pamuk tarlalarında, Seyhan Barajı'nın yapımında işçi olarak çalışmışlardır. Birkaç kişi İncirlik'teki Hava Üssü'nde iş bulmuştur. Ancak asıl olarak küçük esnaf olarak geçimlerini sağlamışlardır. İlk dönemlerde kadınların çalışmaları nadir görülür. Kadınlar kısa süreli olarak Sinanpaşa Mahallesiindeki Paktaş fabrikasında çalışmışlardır. Bunun dışında ev hanımlarının bir dönem takke dikerek sattıkları olmuştur.

• Türkiye'deki Özbekler kendilerini, diğer Türkistanlıları ve Türkiye'nin yerlilerini nasıl adlandırmışlardır?

Bölgede yaşayan Türkistanlılar, kendilerini *Özbek*, *Kazak*, *Kırgız*, *Tacik*, *Uygur* diye ayırmamış; genel olarak *Türkistanlı* adını kullanmışlardır. Hepsi Türklük şuurunda olmuşlardır. Özbekler, Adana'nın yerlilerini *yerlig* / *yerlik* / *yerli* dillerini ise *yerlikçe*; kendilerini ise *Türkistanlı* / *hemşehar* dillerini ise *hemşeharçe* / *Türkistança* olarak tanımlarlardı. Günümüzde Özbek ve Özbekçe kavramları da artık kullanılmaktadır.

Diğer Türkistanlıları da *Kazak hemşehar*, *Kırgız hemşehar*, *Tacik hemşehar* derlerdi. Uygurları için yalnız *Uygur* yanında *Kaşkarlık* (*hemşehar*) ifadesi söz konusuydu. Bütün bu

adlandırmalar Adana’da hâlen kullanılmaktadır. *Türkistanlılık* ortak paydadır.

Bu durumu hali hazırda Özbeklerin ağırlıklı olduğu Adana Türkistanlılar Derneği’nde beş cumhuriyetin bayrağı asılı olması açıkça göstermektedir.

Öte yandan Adanalılar da bu insanlara genel olarak *Türkistanlı* demiştir. Ancak eskiden kimi Adanalıların, Türkistanlıların Afganistan üzerinden gelmelerinden dolayı onlara *Avgan* dedikleri de vakidir.

• Adana’daki Türkistanlıların sayısı

Özelde Adana, genelde Türkiye’deki Türkistanlıların nüfusları hakkında bir bilgi yoktur. Çünkü bu topluluk kendisini Türkiye’nin birinci derecede vatandaşı olarak kabul etmekte olup kendilerini azınlık olarak görmemektedirler. Tamamı kendisini Türk olarak kabul etmektedir. Hatta Avrupa’dan gelen bazı araştırmacılar, gazeteciler Türkiye’de yaşayan Özbeklerle görüşerek, kendilerini bu ülkede nasıl gördüklerini araştırmışlardır. Onlara “Bu ülkede Özbeklerin hiçbir problemi yoktur.” cevabı verilmiştir.

Bizzat İstanbul Üniversitesi’nde araştırma görevlisi olarak çalıştığım yıllarda Almanya’dan Türkiye’deki Özbekler üzerine tez hazırlayan bir hanım gelmiş, bu arada benimle de görüşmek istemişti. Hiç unutmuyorum hanımın ilk sorusu “Kendinizi ne olarak hissediyorsunuz?” olmuştu. Ben de kendisine “Ben Türk’üm. Hiçbir surette yabancı veya azınlık olarak hissetmiyorum ve çevremdeki bütün Türkistanlılar da aynı düşüncededirler.” diye cevap vermiştim.

• Yerli halkla ilişkiler

Eskiden yerlilerden yalnızca kız alınırken artık tamamen uyum sağlamışlardır. Eskiden 10 evlilikten 9’u kendi aralarında iken bugün nerdeyse tamamı yerlilerle yapılmaktadır. Türkistanlıların Adana’daki takip edebildiğimiz yaklaşık yüz yıllık hayatlarında yerli halkla hiçbir problemi olmamıştır. Bu durum Türkistanlıların yapısından kaynaklandığı ölçüde hâlihazırda Suriyeli mültecilere karşı anlayışlı ve cömert tavrını gördüğümüz Adana halkının ruhunun güzelliğinden ve yüceliğinden de kaynaklanmaktadır. Vurgulamak istediğim önemli bir nokta da şudur: İstanbul, Amerika Birleşik Devletleri

olmak üzere gerek yurt içi gerekse yurt dışına Adana'dan göç eden Türkistanlılar zaman zaman hiçbir akrabaları olmasa da Adana'yı gelip ziyaret etmekte; bulundukları yerlerde kendilerini Adanalı olarak takdim etmektedirler. Öyle ki mesela Amerika'daki kimi Türkistanlılar izinlerinde Özbekistan yerine Türkiye'ye özellikle de Adana'ya gelmektedirler. Keza İstanbul'da yaşayan Adana kökenli Türkistanlılar da Adanalılık duygusu son derece güçlüdür.

Bu noktada şu hadiseyi de belirtmek isterim. Türkistan Milli Direniş Hareketinin öncülerinden olup Adana'ya yerleşen Şirmet (Şirmuhammed) Beg'in vefatı Adana genelinde valilikçe anons edilmiş; cenazesi devlet töreniyle kaldırılmıştır.

- **Şu anda nerelere dağılmışlardır?**

Adana'ya yerleşen Türkistanlılar başta İstanbul ve Amerika'ya (New York, New Jersey) ayrıca Antalya, Ankara, İzmir vb. şehirlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Bunda öncelikle ekonomik sebepler başta olmak üzere 12 Eylül'den önceki kargaşalı dönem, evlilikler veya ailenin önemli kısmı gidince diğerleri de akrabalarının yanında olmak gibi amiller etkili olmuştur. Günümüzde ise özellikle eğitimli kesim diğer Adanalı gençler gibi memuriyet sebebiyle Türkiye'nin değişik vilayetlerine dağılmaktadırlar.

- **Arabistan ve Amerika'daki Türkistanlılarla ilişkileri**

Adana'daki Türkistanlılar, Arabistan'a özellikle çalışmak için giderlerdi. Artık bu duruma nadir rastlanmaktadır. Aynı şekilde Arabistan'a eskiden esasen kız da verilirdi. Evlilik için giden erkekler de vardır. Amerika'ya kız vermek hâlen bir ölçüde sürmektedir. Ancak artık kız çocukları da büyük ölçüde okuduğu için evlenecekleri eşleri kendileri seçmektedir. Dolayısıyla evlilik sebebiyle göç durma noktasındadır.

- **Anavatanla ilişkileri**

Başta benim babam olmak üzere bir kısmı anavatanlarının bağımsızlığını görme mutluluğuna erişmişlerdir. Ancak birçok büyüğümüz Türkistan cumhuriyetlerinin bağımsızlığa kavuşmasını görmüşse de ekonomik sebeplerden dolayı

anavatanlarını ziyaret saadetine erişememişlerdir. Nadir de olsa Özbekistan'a iş bulmak için gidenler olmuştur.

Yine bağımsızlık sürecinde kimi aileler anavatandaki akrabalarını bulmuşlardır. Hâlâ dahi görüşmeleri sürenler vardır. Yeri gelmişken bölgede yaşayan Türkistanlıların içinde anavatani bilen birkaç kişi kaldığını belirtelim. Mevcut topluluk esasen göç sürecinde veya Türkiye'de dünyaya gelenlerle onların çocuklarıdır.

Günümüzde gençler özellikle Türkiye'de doğan birinci nesil ellerine geçen ilk fırsatta anavatanlarını ziyaret etmektedirler. Bu onlar için rüyaların gerçekleşmesidir. Ancak bu görüşmelerde Türkiye Özbekleri her ne kadar Türkistanlı olsalar da geçen yıllar içinde artık anavatandan farklılaştıklarını itiraf etmektedirler.

• Dilleri başta olmak üzere kültür ne kadar muhafaza edilmiştir?

Günümüzde Adana'da anavatandan ya çok küçük yaşta çıkanlar yahut da yollarda doğanlar, büyük ölçüde ise burada doğanlar yaşamaktadır. Bundan dolayı dil büyük ölçüde unutulmaktadır. Bunda yerlilerle yapılan evliliklerin çok yaygınlaşması da başka bir etkidir.

Her ne kadar Özbek Türkçesiyle konuşulsa bile Türkiye Türkçesi gırtlığının etkisi söz konusudur. Mesela, Ben Özbekistan'da bulunduğumda Özbek Türkçesiyle konuştuğumda beni çok defa Oğuz soyluların yaşadığı Harezm'den geldiğimi sanmışlardı.

Çocukluğumuzda düğünlerde *Yar yar, bilegüzük, Oyneng yar, Ene Güllale, Güzel Türkistan, Kamber Hanım, Türkning yoli yol bolsun, Hey Hey Hanım, Paprisim yane yane, Ah nimeler devdim sizge, Yüring Ortak Oynaylik, Namanganning Alması* türküleri söylenirdi. Bunların büyük bir kısmı yeni nesil tarafından bilinmiyor. Ancak düğünlerde, değişik kutlamalarda doğrudan Özbekistan'dan müzikler çalınması, Özbekçe oynama âdeti devam etmektedir.

Yemek kültürü olarak *pilav, mantı, öreme, halvaytar, şirgürüç, murabba, galleme (katlama), çüçvere, ugra suyugaş, kökçüçvere, çozme lagman, kesme lagman, kaynatma şorva, kavurma, horda, maşhorda, maşkiçiri, şevle, samsa, varakı (kazan) samsa, bolanı, patir, salla-zangza, bogursak*

yapılmaktadır. Ayrıca Adana Türkistanlılar Kültür ve Dayanışma Derneği sayesinde baharda *sümelek* pişirilmektedir.

Ramazan'da, Türkistanlılar Derneğinde bütün Türkistanlılara yönelik *hatmikuran* adıyla iftar yemeği verilmesi gelenek hâline dönüşmüştür. Bu yemeklere Türkistanlılar kadar yerli eş dost, akrabalar da katılmaktadır.

Türkistanlılar, başsağılığına gitme için *fatiha* > *patiha* > *pata* kelimelerini kullanırlar. Adetlere göre cenaze evine gidildiğinde mutlaka Kur'an okunur. Bu ifade, Türkiye Türkçesi konuşurken bile ölümle ilgili bir kavram olarak *fatiha*'ya *gitme*, cenaze sahiplerinin *fatiha kabul etmesi*, *alması* ve ölen kişilerin evlerine ilk dinî bayramda tekrar *fatiha*'ya *gitme* şeklinde varlığını sürdürmektedir: *Falancaya fatihaya gideceğiz. Filanın abisi ölmüş fatiha alıyor.*

Bunun dışında kadınlar arasında ölü sahibi hanımlara eş dost kadınların cenazenin sene-yi devriyesinde cenaze sahiplerine artık matem sürecinin bittiğini, bitmesi gerektiğini ilan amacıyla *aklık* (beyaz başörtüsü) giydirmesi, ölü evine yemek götürülmesi, ölen kişinin üçü, yedisi, kırkı yapılması gibi adetler sürdürülmektedir.

Adana'daki Türkistanlılar içinde edebiyatla uğraşanlar çıkmıştır. Bunlar daha ziyade şiirle uğraşmışlardır. Küçük sahne eserleri yazarlar da olmuştur. Ancak bu alanda şöhret kazanan yoktur. Adana'ya yerleşen Türkistanlılar üzerine Mehmet Emin Şarhan'ın yazmış olduğu *Adanalı Türkistanlılar* şiiri tarafımdan kısa bir incelemeyle yayımlanmıştır (Tolkun 2017). Şarhan bu şiirinde Adana'ya yerleşen Türkistanlıların hayatından kesitler sunmaktadır.

• Dinî hayat

Adana'ya yerleşen bütün Türkistanlılar sünni-hanefî mezhebindendir. Dindar bir halktır. Bundan dolayı da yaşadıkları mahallelerde cami yapımına katkıda bulunmuşlardır. Bizzat yaptırdıkları camiler bulunmaktadır: Adana Sinanpaşa'da Türkistanlılar Camii (Sinanpaşa Mh., 4051. Sk. 12-1, 01220 Yüreğir/Adana).

Eskiden evlerde haremlik - selamlık tarzında oturulurdu. Artık büyük ölçüde bu durum ortadan kalmıştır. Ancak hâlâ dahi din hayatın vazgeçilmez unsurudur.

Gerek kadınlar gerekse erkeklerin kendi aralarında topladıkları *geşte* (gün) vardır. Bu *geşte*lerde Kur'an okunması gelenek haline gelmiştir.

Hacca giden kadınlara *haceye*, erkeklere ise *haceke* denirdi. Bu iki unvanı kullananlara hâlen rastlanmaktadır.

• Dillerinin özellikleri

Başlarda dil ve örf-adetler korunurken, günümüzde genel olarak büyüklerin vefatı, dili koruyacak televizyon ve radyo yayını gibi araçların bulunmaması ve yerli halkla evlilikler gibi sebepler neticesinde unutmaya başlamıştır. Adana'daki Özbeklerin dili genel olarak Özbek Türkçesinin Fergane vadisi diyalektidir. Bu insanların Afganistan'da geçirdikleri 15-20 yıllık süreye rağmen dillerinde Farsça'nın etkisinin gayet az olduğu görülür (Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Tolkun 2008). Ancak özellikle Afganistan'ın Sovyet tarafından işgali sonrası gelenlerin dillerinde Farsçanın etkisi hissedilir derecedir.

Özellikle Türkiye'de doğanların gırtlığı Türkiye Türkçesine göre şekillenmiştir. Ayrıca konuşulan dil, 100 yıl önceki Özbekçe olduğu için Özbekistan'dan gelenler diasporanın bu dilini dedelerinin dillerine benzetmektedir

Ayrıca değişik ülkeler üzerinden Türkiye'ye gelenlerin evlerinde farklı kelimeler kullanılabilmektedir:

– Afganistan'ın Sovyetlerce işgalinden sonra gelen Özbeklerin evlerinde genellikle Özbekçe ve Farsça karışık olarak kullanılmaktadır.

– Kimi Türkçe kelimeler yerine Arapça veya Farsçası kullanılır: *tirikçilik* yerine *güzârân* “geçim”, *tüş* yerine *peşin* “öğle”, *qayta*, *qatlâ* yerine *mærtâ* “defa”. Bazen de bugün artık Özbekistan'da yaygın olmayan kelimeler kullanılır: *gəştək* “toplantı yapılan gün”, *kəmpəl* “battaniye” vb.

– Türkiye'ye gelirken uzun yıllar yaşadıkları Afganistan'dan yadigâr kelimeler vardır: *beçim* < F. *beçe*+ T. +m “evladım, çocuğum; kardeşim”; *rupye* “para birimi”, *tikit* “bileti”, *bolani* ~ *bōlani* “börek”, *bayımcı* “patlıcan”, *kinārap* “tuvalet”, *kəmpel* “battaniye”, *cəngəl* “orman”, *kəhribā* “elektrik”; bilhassa Sovyet işgalinden sonra gelenlerin etkisiyle *canıñiz* ~ *canıyz cörmü*? “canınız iyi mi?” (bire bir çeviri: *Canınız eşlikte mi?*)

– Arabistan’dan gelenlerde: *kehannahu* “tıpkı, sanki”, *idam* “kavrularak yapılan yemekler”, *meşgule* “sıcak su torbası” vb.

Kendi aralarında Türkiye Türkçesiyle konuşurken Özbek Türkçesinden kelimeler serpiştirmekte, aktarma cümlelerini Özbek Türkçesiyle aynen kullanma görülebiliyor:

O O zamanlar Hacı Memet Emekilerle komşuyumuz.

O Komşumuz Haticehan hala vardı.

O Nenem rahmetli dolmuştan incek olmuş, şoföre oğlum “Tüşemen” demiş, şoför de “Korkma teyze düşmezsin” diye cevap vermiş.

O Boşuna dememişler “Bar tavagım, kel tavagım, barmasang kelmeseng ortada sın tavagım!” diye.

Bayram kutlaması esnasında “Hayıtlar mübarek, namaz-rozalar kabul bolsun!”, “Bayramingiz kutlug bolsun, taat-ibadetler kabul bolsun!” vs. kalıp ifadeleri kullanılır.

Eskiden konu komşu arasında *sen* kelimesi neredeyse hiç yoktu, çocukken yerli arkadaşlar Türkistancada *sen* ne demek dediklerinde *siz* diye cevap verdiğimi hatırlıyorum. Şimdi en azında küçükler büyüklere hitaben hâlen dahi *siz* diye hitap etmektedirler. Eğer eşlerin ikisi de Türkistanlıysa çok defa kadınlar kocasına kimi zaman eşler birbirine *siz* demeyi sürdürmektedirler.

Saygı ifadesi Özbekler için büyük önem taşıdığından hâlen dahi büyükler Türkiye Türkçesiyle bile konuştuğlarında eski büyüklerden çok defa saygı ifadesi kullanarak söz ederler:

Rahmetli babam o zamanlar koyun beslerdiler.

Annem pilavı güzel yapardılar.

(Karşıdaki kişinin anne veya babası sorulduğunda) *Halam nasıllar? İyiler mi? Amcam nasıllar?*

Daha dün birisi babam hakkında konuşurken şöyle söyledi: *Ömer Abinin o zamanlar dükkanları vardı. Kendileri benim dükkanıma da sık sık gelirlerdi.*

• Türkistanlıların kurdukları dernekler

Adana’ya yerleşen Türkistanlılar değişik dernekler kurmuşlardır. Türkiye’nin yaşadığı siyasi buhranlar ve darbeler bu dernekleri de etkilemiştir. 12 Eylül’de bütün dernekler kapatıldığında Türkistanlılar meseleyi “Ali Şir Nevai Derneği” adıyla çözmüşlerdir.

- ✓ Adana Türkistanlı Mücahitler Yardımlaşma Derneği,
- ✓ Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği,
- ✓ T.C. Kuvvayi milliye Mücahit ve Gazileri Türkistanlılar Karşıyaka Şubesi
- ✓ Ali Şir Nevai Derneği
- ✓ Türkistanlılar Kültür ve Yardımlaşma Derneği (günümüz)

➤ Bu dernekler değişik bilim ve siyaset insanını Adana'ya davet ederek Türkistanlı toplumunu aydınlatmaya çalışılmıştır. Bunlar arasında Almanya'daki Milli Türkistan Birlik Komitesi başkanı Veli Kayyum Han, bu komite aktiflerinden büyük tarihçi Baymirza Hayit, İstanbul Ü. Fen Fak. öğretim üyelerinden Prof. Dr. Ahmetcan Okay, Ankara Ü. Ziraat Fak. öğretim üyesi İbrahim Yarkın, Ankara Ü. Fen Fak. öğr. Üyesi Sait Ali Ankara, Ankara Ü. Fen Fak. Prof. Dr. Abdülmecid Okay, Ankara Ü. Dil-Tarih ve Coğrafya Fak. Prof. Dr. Tahir Çağatay gibi şahıslar bulunmaktadır.

➤ Bu dernek üyeleri, başta 5 Ocak Adana'nın Kurtuluşu olmak üzere milli günlerde geçit resimlerine katılmışlardır.

➤ 1960'lı 70'li yıllarda dini eğitim verilirdi.

➤ Eskiden Dernekte Temmuz'un üçüncü haftası olan *Esir Milletler Haftası* yanında *Türkistan Muhtariyeti* kutlamaları ve zaman zaman da Türkistan geceleri düzenlenirdi.

➤ Son yıllar Nevruz'da kutlamalar yapılmakta, bu kapsamda bütün Türkistan cumhuriyetlerinde baharda pişirilen oldukça meşakkatli olan *Sümelek* tatlısı pişirilmekte, geçmiş büyüklerin gerçekleştirdikleri adetler sürdürülmeye çalışılmaktadır.

➤ Her yıl yaz mevsiminde dernek gezisi düzenlenmektedir. Bu gezide -sağ olsunlar- Adana'daki mahalli yöneticiler derneğimize değişik yönlerden yardım ve kolaylıklar sağlamaktadır.

• Kendilerinin yaptıkları yayınlar:

Adana'ya yerleşen Türkistanlılar kurdukları derneklerin etkinliklerinden birisi de dergi çıkarmak olmuştur. Bu dergiler şunlardır:

- Eslek,
- Bulak (10 sayı)
- Güzel Türkistan

Bunlardan *Eslek* dergisinin ilginç hikâyesi vardır. Bu dergi 1950 öncesi bölgeye yerleşen Türkistanlılarca çıkarılmıştır. Rahmetli büyük dayım İbrahim Şenel'in anlattığına göre, gerek Türkiye'nin o günkü siyasî, iktisadî ve teknolojik şartları gerekse o yıllardaki Türkistanlıların malî durumundan dolayı dergiyi daktiloda yazarak çoğaltarak çıkartırlarmış.

• **Haklarında yapılan televizyon programları:**

Zaman zaman farklı adlar altında kurulan Türkistanlılar derneklerinin faaliyetleri mahalli basında sık sık haber yapılmıştır; ancak ülke genelinde TRT tarafından aşağıdaki programlar yapılmıştır:

- *Kurtuluş Savaşında Türkistanlılar,*
- *Türkiye'deki Dünya,*
- *Anadolu'nun Sıcak Yüzleri - Türkistanlılar Adana*

• **Kurtuluş Savaşı ve Türkistanlılar**

Türkistanlıların Çukurova'ya, Adana'ya yerleşmesinde bir etken de Kurtuluş Savaşı'na iştirakleri olabilir. Bu konuda daha önce Orhan Kavuncu, Abdulvahap Kara ve Çağatay Koçar çalışmalar yapılmıştır.

Koçar, konuyla ilgili yazısının bir bölümünde şöyle demektedir:

/.../ Arabistan'dan gelen talebeler ve türlü sebeplerden Çukurova'ya yerleşen Türkistanlılar da savaşa katılmak için müracaat ederler. Türkistanlı gençlerden 26 kişi, Çukurova cephe kumandanlarından biri olan Zeki Baltalı'ya müracaat ederler. Zeki Baltalı da bu gençleri Pozantı'ya gönderir. Orada odun keserler ve mutfak işlerinde çalışırlar. Bu durum hiç kimsenin hoşuna gitmez. Sonuçta Hacı Yoldaş ve üç arkadaşı grup kumandanına müracaat eder. “Biz buraya odun kesmeye ve mutfakta çalışmaya gelmedik. Cephede düşmanla savaşılmaya geldik.” der. Kavaklıhan Cephesi Kumandanı Zeki Balı bu gençleri 120 kişilik mücahit grubuna dâhil eder ve Kavaklıhan'a gönderir. Grup Kumandanı Halil Süllü'nün emrinde Fransızlara karşı Kavaklıhan'da çarpışan 26 Türkistanlıdan 16 kişi şehit olur. Kavaklıhan Savaşları'nda Hacı Yoldaş Fransızlardan bir makineli tüfek ele geçirerek büyük kahramanlıklar gösterir. /.../ (Koçar, 2006a, 33)

Kara, “Türkistan Türklerinin Kurtuluş Savaşı’na ve Cumhuriyet’e Katkıları” başlıklı yazısında Türkiye genelindeki Türkistanlıların katkılarını ele aldığı yazısının Çukurova ile ilgili yazısından bölümler:

Türkistan Türklerinin her ne kadar Türkiye’nin düşmanlarıyla yaptığı silahlı mücadeleleri desteklemek üzere düzenli bir ordu gönderme imkânları olmadıysa da, savaşa ferdi katılımlar olmuştur. Bilhassa hacca giden Türkistanlıların hacca giderken veya dönüşte Türkiye’nin saflarında tereddüt etmeden savaşa katıldıklarını görüyoruz.

Bir grup Türkistanlının hac dönüşü Kurtuluş Savaşı’na da katıldığını görmekteyiz. Mekke ve Medine’de hac ibadetini tamamlayarak Türkistan’a dönmekte olan 40 kadar hacı Çukurova’da iken I. Dünya Savaşı başlar ve yurtlarına dönemeyip orada kalırlar. Harp esnasında burada bazı işlerde çalışarak geçimlerini temin ederler. Osmanlının savaşta yenilmesi üzerine Çukurova Fransızlar tarafından işgal edilir. Türkistanlılar Tarsus’ta Fransızlara karşı ilk silahlı mücadeleyi başlatanlar arasında yer alırlar. Türkistanlılardan Hacı Yoldaş başkanlığındaki grup, karakol basarak, trenlere saldırarak Fransızlara zarar verdirir. Daha sonra Kavaklıhan cephesi kumandanı Zeki Baltalı’ya müracaat ederek, Türk ordusuna katılırlar. Grup kumandanı Halil Süllü’nün emrinde Fransızlara karşı çarpışan 26 Türkistanlıdan 16’sı şehit düşer.

Aslen Türkistanlı Özbek olan Orhan Kavuncu da konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

Birinci Dünya harbi sonlarına doğru 1917’de Hicaz’dan bir başka grup Adana’ya gelir. Medine İngilizlere teslim edileceği zaman komutan Fahrettin Paşa “Burada Buhariler bize çok yardım etti. Korkarım bizden sonra onlara iyi muamele edilmez. Buharilerden isteyenler Osmanlı askerini tahliye edecek olan trene binsin” der. Bunun üzerine bir grup aile bu trenle Adana’ya gelir ve Sular mevkiine geçici olarak yerleşirler. Sonra Çukurova’nın muhtelif şehirlerine dağılırlar. Benim dedem Abdurrahman Hoca, İlker Medeni’nin büyük dedesi Egemberdi Hoca, Tarsus’ta Hafız Abdullah amca, Osmaniye’de kunduracı Abdürrahim Akbay bunlar arasındadır. Bunlar da İstiklâl harbinde görevler yaparlar. Gaziantep’in kurtuluş mücadelesinde görev alan, çetelere barut temin eden bombacı lâkabıyla meşhur

Sait bey, aslen Doğu Türkistanlı olup insanların hafızasında yaşamaktadır. /.../

Sonra münferit gelişler olur. Sovyetler Birliğindeki baskılardan, Çin mezaliminden kaçan kardeşlerimizin başlıca ilticagâhı Türkiye’dir. Annemin babası Nasrullah Yasa, Şakir Altaylı, Doğu Türkistanlı Maksum ve Rabia Yoldaşcan, Mümin Ötkür, Veli Tuygun bunlar arasında akla gelen isimlerdir. Ceyhan’a yerleşmiş olan Emrullah amca, Hacı Azim eke, Mullahun eke, Kasap eke, Adana’ya yerleşmiş bulunan Şirmet Bek ve kardeşi Nurmuhammed Bek bu ilk gelenlerdendir.

Ceyhan’ın Kırmıt (bugün Sağkaya) köyüne gelip yerleşen Karakalpaklar da cumhuriyetin 15. yılında gelen Türkistanlılardır. İstanbul Üniversitesinde çalışan Prof. Dr. Abdülkadir Donuk bu köyden yetişmiş bir aydınımızdır.

SONUÇ

Güneşi gibi kalbi de sıcak olan Adana iline yerleşen Türkistanlılar burayı gerçek bir vatan olarak kabullenmişler, bunu gönüllerinde derinden hissetmişlerdir. Bizzat şahsıma nereli olduğum sorulduğunda “Türkistan’ın Adana vilayetindenim!” diye cevap vermekteyim.

Adana halkı, bölgeye gelen Türkistanlıları dışlamamış, tam tersine öz kardeşleri olarak bağrına basmıştır. Türkistanlılar da bu hüsnükabulün kıymetini bilmiş ve bölgeye ellerinden geldiği ölçüde katkıda bulunmuşlardır. Yaşadıkları sürece devletin ve toplumun kanunlarına saygılı olmuşlar, üzerlerine düşen görevi yerine getirme bilinciyle yaşamışlardır.

Bugün ilk nesil büyük ölçüde Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Adana’daki kabristanlarda Adanalı kardeşlerimizle birlikte uykudalar. Bizleri böyle bir ülkeye ve şehre getirerek güzel bir hayat sağlayan büyüklerimizi özlem, saygı ve şükranla anıyorum. Ruhları şad olsun.

Bizlere bağrını kiskanmadan esirgemedi açan bütün Adanalı büyüklerimizi de rahmetle anıyor, kendilerine sonsuz saygı ve şükranlarımı sunuyorum. Hepsinin geçmişleri şad olsun. Çocuklarının gelecekleri tıpkı Adana güneşi gibi parlak olsun. Kardeşliğimiz ebedî olsun.

Saygılarımla.

KAYNAKÇA

- Ähmedov, Böribây (1994). **Tärixdän Säbäqlär**. Taşkent: Oqıtuvçı
- Arabacı, Caner. “Böğrüdilik”, http://www.canerarabaci.com/makaleler_bogrudedilik-sayfa_id-333-id-52005 19.11.2018
- İbrâhimov, Äbduqähhâr – Xäyridin Sultânov – Närzullâ Cöräyev (1996). **Vätän Tuyğısı**. Taşkent: Özbekistân Naşriyâtı
- Kara, Abdulvahap. <http://www.turkmeclisi.org/?Sayfa=Temel-Bilgiler&Git=Bilgi-Goster&Baslik=turkistan-0turklerinin-kurtulus-savasi-na-ve-cumhuriyet-e-katkilari-&Bil=635> 31.01.2019
- Kavuncu, Orhan. <https://www.turkocaklari.org.tr/yazar/orhan-kavuncu/turkiye-deki-turkistanlilar-1241> (07.09.2018)
- Koçar, Çağatay (2006a). “Çukurova'nın Kurtuluşuna İştirak Eden Türkistanlılar”, **Atayurttan Anayurda Türkistanlılar**, Adana: Ekrem Matbaası, 32-48.
- Koçar, Çağatay (2006b) “Çukurova'ya Yerleşen Türkistanlıların Sosyolojik Durumu”, **Atayurttan Anayurda Türkistanlılar**, Adana: Ekrem Matbaası, s. 86-97.
- Koçar, Çağatay (2006c) “Ceyhun'dan – Ceyhan'a (Çukurova) Türkistanlılar”, **Atayurttan Anayurda Türkistanlılar**, Adana: Ekrem Matbaası, s. 152-167.
- Koçar, Çağatay (2017). “Çukurova'daki Türkistanlılar”, **Çukurova Lobisi**, Eylül-Ekim 2017 Sayı: 52. <https://www.cukurovader.org.tr/?s=%C3%A7a%C4%9Fatay+ko%C3%A7ar> 31.01.2016
- Togan, Zeki Velidî (1981). **Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi**. İstanbul: Enderun.
- Tolkun, Selahittin (2010). “Türkiye'deki Özbeklerin Dil Özellikleri”, **I. Uluslararası Türk Dialectolojisi Çalıştayı, 15-20 Mayıs 2008**, Gazi Magosa/Kıbrıs, Türk Dilleri Araştırmaları, 20, s. 213-223
- Tolkun, Selahittin (2017). “Adanalı Türkistanlılar” Şiiri, **IJHE**, Cilt:3 Sayı: 6, s.1-28.

REFİKA ALTİKULAÇ DEMİRDAĞ***ÇOCUK EDEBİYATI VE KÜLTÜREL AKTARIM*****GİRİŞ**

Bugün toplumumuzda bilinen masallar hakkında küçük bir araştırma yapılsa hem çocuklar hem de yetişkinler arasında yaygın olarak bilinen masalların birçoğunun Batı kökenli olduğu görülecektir. *Pamuk Prenses, Külkedisi, Kırmızı Başlıklı Kız* gibi masalların Türk toplumunda büyük oranda bilinen masallardan olduğu kuşku götürmez. Bununla birlikte Türk masallarına örnek verilmesi istendiğindeyse cevaplar ne yazık ki oldukça kısır kalmaktadır. Bu durumun çeşitli nedenleri olabilir. Fakat burada dikkat çekilmek istenen konu “kültürel aktarım” konusunda halk edebiyatı ürünlerinin yeri, önemi ve güncellenmesi konularının çocuk edebiyatı açısından yeterince dikkate alınmamış olmasıdır. Eğitimin etkili olabilmesi için çocuk edebiyatı alanında çalışmalar yapılmakta, zaman zaman halk edebiyatı ürünleri yoluyla kültürel aktarımın gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

* Doç. Dr. - Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi. raltikulac@yahoo.com

* Konuşma Tarihi: 10.10.2018

Birçok araştırmacı, folklorun çocuk edebiyatında kullanılabileceğini kabul etmekte, Türk halk edebiyatı araştırmacıları da bu fikri büyük oranda desteklemektedirler (Artun 371; Çevirme 128-136; Çolak 65-66; Yalçın ve Aktaş 53-60). Ancak bu konunun uygulama boyutunun netleştirildiği söylenemez. Modern dünyada halk kültürünün çocukların güncel yaşamına nasıl etki edeceği konusu oldukça belirsiz kalmıştır. Bununla birlikte Batı kültürü ürünlerinin aktarılma biçiminin de bir sorunsal olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Batı kültürüne ait olmasına rağmen genel eğilim bu ürünlere “millî” bir kimlik kazandırma yönündedir. Bunun için, kahramanların isimleri Türk isimleri ile değiştirilip yaşamlarına Türk kültürüne ait motifler serpiştirilebilmekte ya da iki kültürü birbirinden ayırıcı unsurların neler olduğu konusunda kafa karıştırıcı keyfi düzenlemelere gidilmektedir.

Bugün toplumumuzda yaygın olarak bilinen Batı kaynaklı masalların Türk masalları ile karıştırılması da oldukça şaşırtıcı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, ülkemizde yıllardır çocukların severek okudukları *Ayşegül* masal dizisinin aslında Gilbert Delahaye'nin *Martine* adlı masal dizisinden çevrilmiş olduğu neredeyse unutulmuştur. Elbette buradaki en önemli sorun kahramanın isminin Martine'den Ayşegül'e dönüştürülmüş olmasıdır. Bunun sakıncası ise çocukların

kitaptaki Batı kültürüne ait unsurları Ayşegül adlı bir Türk çocuğunun kültür yaşamına ait olduğu yanlışına düşerek okuma ihtimalidir. Ya da Martine'nin Türk kültür yaşamına bir örnek teşkil edecek imgelere sahip olması da tersi bir durumun ortaya çıkmasına neden olabilir. Örneğin, paskalya yumurtası Martine'nin hayatı için tanıdık bir unsurken Ayşegül için durum farklı olabilir. Martine için Noel anlamlıyken, Ayşegül'ün yılbaşı kutlaması bunun birebir karşılığı değildir. Bu durumda çocukta bir kafa karışıklığı riskinin ortaya çıkacağını göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Edebiyat tarihimizin çeviri eserlerin adaptasyonu ile şekillenen yapısı göz ardı edilemez. Fakat adaptasyon, çocuk edebiyatı alanında yapıldığında okurda algılama sorununun ortaya çıkmasına neden olabilir. Bunun yanı sıra kültürel aktarım amacıyla halk ürünlerinin kullanımının gerekliliği iddia edilirken Batı kültürüne ait unsurların Türk kültürüne ait unsurlarmış gibi yansıtılması da bir çelişki yaratmaktadır. Bu noktada uyarılama konusuna da ayrıca bir açılım getirilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak evrensel bir bakış açısı kazandırmaya çalışılırken kavram karmaşası yaratma tehlikesi bulunmaktadır.

Bugün bazı masal, efsane ve halk hikâyesi gibi ürünlerin çocuk edebiyatından sayıldığı görülmektedir. Birçok kültürde sözlü kültür yazıya dökülmüş ve daha sonra çocuk edebiyatı ile ilişkisi kurmuştur (Celilova 6). Aslında bu ürünlerin doğası gereği çocuk edebiyatı ile ilişkili olduğu söylenemez. Genel eğilim kültürel aktarım amacıyla eserlerin çocuklara uygun hale getirilerek sunulmasıdır. Bazı araştırmacılar, folklor ürünlerinin çocuklar için uygun olmadığını, hatta bunların insan aklının çirkin yüzüne ait olduklarını iddia etmektedirler. Bu araştırmacılar Jack Zipes'e göre, korku ve şiddet, dünyadaki toplumlara zamanın başlangıcından beri nüfuz etmiştir. Bu yüzden korku ve şiddetin masallarda yaygın olması şaşırtıcı değildir. Çocuk yiyen canavar hikâyeleri, çocuklarını döven ebeveynler, büyü yapan ve küfreden cadılar, halk içinde görülen fantastik şiddet, zulüm ve korku örneklerinden sadece birkaçıdır. Halk hikâyelerinin amacı dikkat, koruma ve güvenliği aşılama olsa da, masallar; ihanet, korku, fobiler, kan davası, kavgalar, nefret ve kıskançlıkla dolu olabilir. Okuyucular insanlığın çirkin taraflarıyla karşı karşıya kalırken, aynı zamanda bu karanlık güçlerle baş edebilmek için yeteneklerini seferber etmeyi de

öğrenirler (Hourani 1). Dolayısıyla halk edebiyatı ürünlerinin çocuk edebiyatı içinde kullanılmasının önemli amaçlarından biri çocukları hayata hazırlamaktır denilebilir.

Halk edebiyatı ürünlerinin çocuklar için uyarlama ya da değiştirme konusu da her ne kadar tartışmadan uzak bir konu gibi görünse de oldukça farklı eğilimlerin ortaya çıktığı görülebilmektedir. Bugün çocuk edebiyatı alanında yapılan uyarlama çalışmalarının nasıl bir teknikle ve hangi amaçlarla yapıldığı doğrusu kolayca anlaşılabilecek bir durum değildir. Herhangi bir koşul, kural ya da kabul olmaksızın yayınevlerinin inisiyatifinde basılan ve dağıtılan eserlerin içerikleri zaman zaman tartışma konusu edilse de olması gereken hakkında yeteri kadar açıklama yapılmamıştır. Bu sebeple genel eğilim siyasi tercihlerle belirlenmekte, zaman zaman ideolojik tutumlar eserlerin içeriğine ve mesajına eklenebilmektedir.

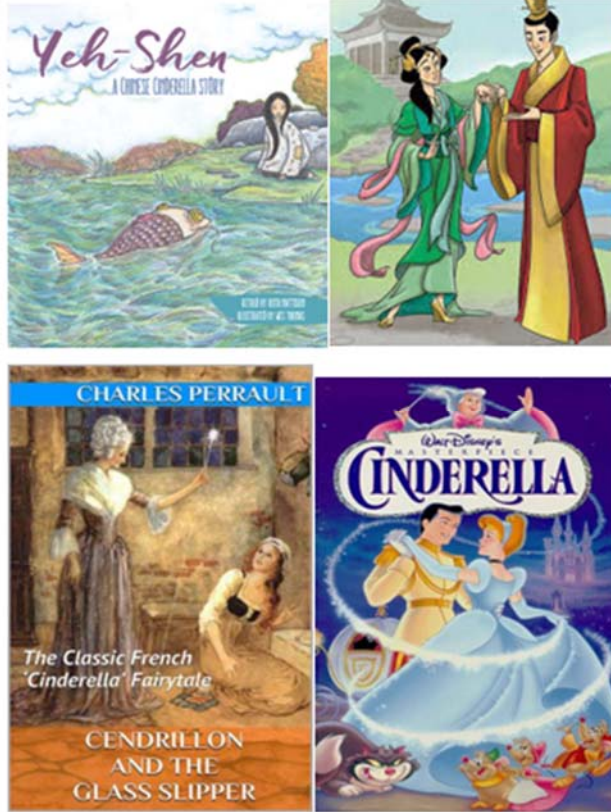
Hangi eserlerin çocuk edebiyatı içinde nasıl kullanılması gerektiği hakkında yapılmış yeterli çalışma bulunmamakla birlikte biz bir örnek olması ve konunun daha açıkça ele alınabilmesi açısından *Keloğlan* masallarının üzerinde durmayı ve kısmen *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden bahsetmeyi uygun gördük.

Keloğlan Masalları, Uyarlama ve Kültürel Aktarım

Türk masalları içinde en yaygın olarak bilinen *Keloğlan* masallarının ne yazık ki günümüz modern toplumunda masal anlatma geleneğinden kopararak bir medya malzemesine dönüştürüldüğü görülmektedir. Bunun modern yaşamın bir gereği olduğu düşünülebilir. Nitekim bugün bütün dünyada bazı masal kahramanlarının medya yoluyla topluma tekrar tekrar sunulduğunu ve sempati kazandırmak adına aslından uzaklaştırılarak yeniden üretildiğini görmekteyiz. Örneğin aslen yetişkinler için anlatıldığı söylenen *Cinderella* masalının dünyanın pek çok yerinde anlatılan yaygın bir masal olduğu ve 1550 versiyonun bulunduğu bilinmektedir (Sierra 1992). Yazılan ilk *Cinderella* masalının Çin asıllı Yeh-shen, en popülerinin de Walt Disney'in Fransız yazar Charles Perrault'tan uyarladığı masal olduğu görülmektedir. Bu denli yaygın ve popüler olabilmesinin nedeninin ise güzel resimler, dikkat çekici figürler ve çocukların kolayca anlayabilecekleri cümleler olduğu söylenebilir. İngiliz, Alman, Fransız, Çin, Fars, Arap gibi birçok

kültüre ait farklı *Cinderalla* masalları olmasının evrensel bir konuya dayanması ile ilişkili olduğu düşünülmektedir (Sierra 1992). Bu masalların ortak özelliği üvey anne ve babadan şiddet gören çocuğun sonunda bir büyü ya da kendi doğasının iyiliği sayesinde kurtarıcısına kavuşmasıdır. Bugün toplumumuz tarafından en çok bilinen *Cinderalla*, Walt Disney uyarlamasıdır. Bu masalın bir medya malzemesine dönüşmüş olması her ne kadar eleştirilebilirse de masalların kültürler arası farklılık gösteren yanına işaret etmesi açısından anlamlıdır.

(*Yeh-Shen*, *Cinderalla*'nın Çin versiyonudur. Aşağıdaki görseller bu masala aittir

(Fransız yazar Charles Perrault'un *Cinderalla* masalı, Walt Disney'in üne kavuşturduğu versiyondur.)

Masalların hangi kültüre ait ne tür öğeler taşıdıkları hakkında öğrencilerin karşılaştırma yapmalarını teşvik eden etkinlikler ve akademik çalışmalar dünya literatüründe artık daha sık görülmektedir. Bununla birlikte eğitim için oldukça önemli olan bu yaklaşımın Türk masalları adına nasıl yapılması gerektiği

hakkında da çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu açıdan Keloğlan masallarını bir örnek olarak ele alacağız.

Ziya Gökalp, Tahir Alangu, Naki Tezel, Pertev Naili Boratav ve Saim Sakaoğlu gibi araştırmacıların yaptıkları derleme çalışmaları hem Türkiye hem de Türk Dünyası sahalarında önemli gelişmeler kaydedilmesini sağlamıştır. Bunlardan *Keloğlan* hakkında Tahir Alangu'nun yaptığı çalışmayı araştırmamızın temel kaynağı olarak kullanacağız. Keloğlan yaygın olarak bilinen bir masal kahramanı olmakla birlikte onun hakkında yapılması gerekli hatırlatmalar olduğunu düşünmekteyiz. Çeşitli Türk boylarında, “Taşza Bala (Kazakistan), Keçel, Keçel Mehmed, Keçel Yeğen (Azerbaycan), Keçeloğlan (Kerkük), Kelce Batır (Türkmenistan), Tazoğlan (Kırım), Tas, Tastarakay (Altay) gibi adlarla bilinir. Ayrıca Gürcüler arasında, “Kel Kafalı Kaz Çobanı” terimi “Keloğlan” için kullanılır. Almanların “Grindkopf”/“Goldener” şeklinde adlandırdıkları kahramanların da “Keloğlan” (düzmece/sahte Keloğlan) ile kimi benzerlikleri dikkat çeker” (Alangu 1968: 460). Tahir Alangu, Keloğlan’ı değerlendirirken bilinenin aksine onun oldukça öne çıkan kötü huyları olduğunu belirtir. Bununla birlikte onu bu yönüyle değerlendirirken: “Bu dünyanın haksızlıklarına karşı, alttan ve derinlerden gelen sinsi ve kinle karışmış bir saldırı ya da bir direnme gereksinmesi, *Keloğlan* masallarının bütün örneklerinde ortak bir özellik olarak bulabildiğimiz, önde gelen temel öğedir.” (Alangu 1968: 461-464) yorumunu yapar. Bu yorumu masallarla ilişkili değerlendirmeye çalışırsak “Keloğlan ile Ağa” masalı güzel bir örnek olabilir. Bu masalda Camgöz adlı zalim ağa, yanında çalıştırdıklarına eziyet eden, emeklerinin karşılığını vermeyen, bencil ve acımasız bir tip olarak karşımıza çıkar. Keloğlan Ağa’nın yanında çalışmak zorunda kaldığında onunla bir anlaşma yaparlar. Bu anlaşmaya göre “kim kimi yıldırır, işten bıktırır, sonunda kızdırırsa öteki onun sırtından bir çarıklık deri yüzecek”tir. Keloğlan bu koşulu kabul ederek ağaya yaklaşma olur. Böylece Ağa’nın kötü niyetli eylemlerini kurnazlığıyla bertaraf eder. Fakat bu kurnazlıkların sonunda Keloğlan’ın Ağa’dan daha kötü bir karaktere dönüştüğünü söylememiz mümkündür. Çünkü Keloğlan Ağa’yı kızdırmak ve bıktırmak için onun küçük kızını vahşice öldürür. Ağa öfkesine yenilince de onun üzerine çöker ve bir çırpıda sırtından bir çarıklık deriyi

yüzer. Sonra da Ağa'yı kanlar içinde bırakıp oradan ayrılır. Bu masalın bir benzeri de “Keloğlan ile Köse” masalıdır. Zalim bir işveren olan Köse, Keloğlan'ın iki ağabeyini yine darılan, gücünün sırtından deri yüzülmesi koşulu ile çalıştırırken onları türlü hilelerle usandırıp öldürmüştür. Keloğlan da ağabeylerinin intikamını almak için Köse'ye kurnazca tuzaklar kurup oyunlar oynar. Önce Köse'nin kızını sonra annesini sonra da karısını öldürür. Sonunda da Köse'yi onun ağabeylerini öldürdüğü gibi vahşice öldürür.

Keloğlan masallarındaki kurnazlık ve kin, sık sık şiddetle gün yüzüne çıkar. Dolayısıyla bu masalların doğasının çocuk edebiyatı için uygun olmadığını ancak uyarlanması gerektiğini söyleyebiliriz. Tıpkı *Cinderella* masallarının çeşitli anlatılarından birinin evrenselleşmesi gibi Keloğlan'ın da temel özellikleri değiştirilmeden ama iyi yönleri pekiştirilerek aktarılmalıdır. Keloğlan'ın en önemli özelliğini Pertev Naili Boratav şöyle dile getirir:

“Dünyanın mutluluklarından yoksun kişilerin, alınyazılarını yenme çabasını masallarda Keloğlan üzerine almıştır. O, çoğu kez, fakir bir dul kadının oğludur; çevresinde küçümsenir, itilir, kakılır; tembelcedir, ama zekidir, beceriklidir, kurnazdır. Masalda Keloğlan'ın en belirgin işi, kötülerle, güçlüklerle savaşmak ve sonunda en umulmayacak başarılarla ulaşmaktır. Türk masal geleneğinde Keloğlan'ın öyle önemli bir yeri vardır ki şehzadeler, soylarından gelme bütün imtiyazlarını yitirip sıfırdan başlamak zorunda kaldıklarında, amansız güçlüklerle göğüs germeleri, aynı zamanda da herkesin küçümsediği bir garip delikanlıya yarayacak araçlara başvurmaları gerektiğinde «Keloğlan» kılığına girerler.” (Boratav 1969: 89)

Keloğlan tipinin bu özelliği ile günümüz modern yaşamına taşınması gerekmektedir. Bu konuda yapılmış en önemli çalışmanın TRT tarafından yapılan *Keloğlan* çizgi filmi olduğu söylenebilir. Fakat daha önce tiyatro ve sinemada da *Keloğlan* örneklerine rastlanmaktadır.

“Türk toplumunun kendine en yakın hissettiği ve en çok sevdiği masal kahramanlarından biri olan Keloğlan, ilk olarak tiyatro sanatçısı İsmail Dümbüllü tarafından canlandırılmıştır. 1948'de çekilen bu filmin (“Keloğlan” Yönetmen ve Senaryo: Vedat Örfi Bengü) kadın oyuncusu o dönemin ünlü ses sanatçısı

Suzan Yakar'dır. 1965'te Öztürk Serengil ("Keloğlan" Yönetmen ve Senaryo: Yavuz Yalınkılıç) ; 1971'de Sami Hazinses ("Keloğlan" Yönetmen: Süreyya Duru Senaryo: Suavi Sualp, "Keloğlan Aramızda" Yönetmen: Sırrı Gültekin, "Keloğlan ve Yedi Cüceler" Yönetmen ve Senaryo: Semih Evin), Keloğlan rolünü üstlenmiştir.

Aynı yıl Türk toplumu yeni bir Keloğlan'la karşılaşır ki, bu Keloğlan Rüştü Asyalı'dır. Rüştü Asyalı ile Keloğlan ayrı bir üne kavuşur ve arka arkaya Keloğlan filmleri çekilir ("Keloğlan Aramızda-1971" Yönetmen: Sırrı Gültekin, Senaryo: Turgut Özakman, "Keloğlan ile Can Kız- 1972" Yönetmen: Metin Erksan, Senaryo: Turgut Özakman"; "Keloğlan İz Peşinde-1975" Yönetmen: Nuri O. Ergün Senaryo: Turgut Özakman ve "Ben Bir Garip Keloğlanım-1976" Yönetmen: Süreyya Duru Senaryo: Suavi Sualp-Rüştü Asyalı". Beyazperdeye yansıyan en son Keloğlan ise Mehmet Ali Erbil (Senaryo: Tayfun Günever, Yönetmen: Tayfun Günever; 'Keloğlan Karaprens'e Karşı-2005')dir. Bu filmler önce beyazperde de daha sonra da beyaz camda defalarca Türk toplumuyla buluşmuştur." (Dursun 2008)

Senaryo yazarlığını Ayşe Üner Kutlu'nun yaptığı *Keloğlan* çizgi filminin konusu kısaca şöyledir: Keloğlan'ın annesi ve babası çocuk sahibi olamamış iki yaşlı insandır. Annesi bir gün bir su perisiyle karşılaşır ve su perisi onun istediği çocuğa kavuşacağını ve bu çocuğun hayvanların dilinden anlayacağını müjdeler. Gerçekten de Keloğlan dünyaya geldiğinde hayvanlarla konuşabilmektedir. Hatta insanlarla konuşmaya başlamadan önce hayvanlarla konuşmaya başlar. Aradan yıllar geçer Keloğlan aşağı yukarı 10-12 yaşlarındayken babasını kaybeder ve maceraları bundan sonra başlar. Tembel bir çocuk olan Keloğlan, bir karıncadan ders alarak çalışkan bir insan olmaya karar verir. Bunun için yollara düşer. Başından çeşitli maceralar geçer.

Serinin ilk bölümlerde Keloğlan'ın bir dev çocukla olan maceralarına daha fazla yer verilmektedir. Daha sonra Keloğlan kendi köyünden arkadaşları Sivri, Kara, Örgülü ve Balkız'ın yanı sıra köyün bilge yaşlısı Bilge Can Dede ve annesi ile birlikte aslında mutlu bir yaşam sürmektedir. Çizgi film serinin kötü huylu figürleri Vezir ve Çirkin Çadı'ya karşı bir mücadele vermektedir. Uzun ve Huysuz adlı iki hırsız da çizgi film serisinin önemli figürlerindendir. Bu iki kafadar düzenbazlıklar yaparak zengin olma hayali kurmaktadır. Fakat her defasında saflık ve aptallıkları yüzünden komik durumlara düşerek başarısız olmaktadır. Bu arada Keloğlan da bütün kötü karakterlerin düşmanı, akıllı ve kurnaz bir çocuk olarak her girdiği maceradan arkadaşları ve Bilge Can Dede'nin yardımlarıyla başarıyla çıkmaktadır.

Keloğlan bir çizgi film olarak 6-12 yaş grubuna hitap edebilecek düzeydedir. Filmlerde maceranın yanı sıra çocuklara bazı önemli değerlerin kazandırılması da söz konusudur. Arkadaşlık, sadakat, dürüstlük ve cesaret gibi değerlerin yanında zeka ve kurnazlık da övülen değerler olarak öne çıkar. Fakat eski sözlü kültürden aktarılan masallardaki kurnazlık her ne kadar negatif özellikler içerse de bu hikâyelerde kahraman kendi menfaatinin ziyade başkalarının menfaati için aklını kurnazca kullandığı için olumludur. Kısacası asıl Keloğlan masallarına benzerlikleri oldukça sınırlı olan bu çizgi filmler çocuklara uygun olmakla birlikte aslına riayet etmediği için "tam anlamıyla bir kültürel aktarımdan söz etmek mümkün müdür?" sorusu üzerinde düşünmeyi gerektirmektedir.

Keloğlan'ın sinema uyarlamalarını çizgi film uyarlamalarıyla karşılaştıracak olursak bu konuda sinema için yapılmış filmlerden bazılarının masallara kısmen daha sadık kaldığını söyleyebiliriz. Öncelikle sinema uyarlamalarında masallarda olduğu gibi Keloğlan bir yetişkindir. Ali Cengiz'le ilgili maceralarında padişah ve padişahın kızı ile olan ilişkisi de eski masalları hatırlatır. Fakat bu filmlerin de masalların konusunda tamamen sapan örnekleri mevcuttur. Zaman zaman sadece Keloğlan adı ile yetinilmekte içerik de mesaj da tamamen değiştirilip eserin doğası farklı bir noktaya taşınmaktadır.

2018 yılında yeni bir Keloğlan sinemasının vizyona girdiği görülmektedir. Bu filmde Keloğlan'ın modern yaşamla uyumlu yeniden yaratımı söz konusudur. Senaryosunu Ferhat

kaldırılmalı mı? Kaldırılırsa, halk ürünlerinin edebî yönü değişime uğrayacak veya değerinden kaybedecek mi?

Bugün yapılan folklor çalışmaları “folklor” tanımının da değişmekte olduğunu göstermektedir. Çocuk folkloru ile ilgili yapılan çalışmalar çocuk oyun alanlarının folklorun tanımı içerisine girmesi gerektiğini iddia etmektedir. Eski sözlü gelenekle bugünün çocuk dünyasının birleştirilerek alanda araştırma yapma gereği ortaya çıkmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Pilant, “Eğitim psikoloğu olarak folklorun her yerde ve tarihin herhangi bir yerindeki çocuklara yönelik bir edebiyat olduğuna ikna oldum.” (Pilant 429) demektedir. Bu sözlerden yola çıkarak çocuk folklorunun, tarihin herhangi bir noktasındaki çocukların folkloru olduğunu kabul edersek bugünün çocuk folklorunun da geçmişten beslenen ya da geçmişle modern olanı birlikte öngören bir folklor olmasını beklemeliyiz. Peki bugünün çocuk folkloru nasıl olmalı? Buna müdahale etmek için çocuk edebiyatı kullanılabilir mi?

Çocukların folklor alanlarının oyun alanları olduğu söylenebilir. Bu durumda eski sözlü gelenekle bugünün yazılı kültürünün bir arada çocuklara sunulması daha uygun olacaktır. Pilant, öğrenmeye yardımcı olarak folklorun çocuk edebiyatında, okumayı geliştirmede ve sosyal çalışmalarda sunabileceği birçok şey olduğunu düşünüyor (Pilant 429). Ayrıca bu konuyla ilişkili okuma-yazma bağlantısını kurma hakkında yapılan çalışmalar var (Lawrence 18-26). Bu çalışmalarda masalların çocukların gelişimine etkileri incelenmektedir. Öğretmenlerin görüşleri de bu açıdan olumlu olmakta, konuyla ilişkili etkinlikler teşvik edilmektedir. Örneğin geleneksel masal ya da hikâyelerin cazibesini arttıran faktörler (resim, müzik vs.) kullanarak uyarlamalar yapmak ve çocukların da kendi uyarlamalarını yapmalarını istemek gibi (Sipe 18-26) etkinliklerin çocukların yaratıcılıklarını arttırdığı kaydedilmektedir. Bu durumda çocukların hikâyelerin cazibesine yeniden kapıldıkları, yaratıcılığın ve mizahın tadını çıkardıkları söylenebileceği gibi bugünün folklorunun oluşmasına katkısı olacağı da şüphe getirmez.

SONUÇ

Bugün tüm dünyada kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusunda birçok çalışma

yapılmaktadır. Çocuk edebiyatı açısından bu konu şüphesiz daha dikkatli ve titiz bir yaklaşım gerektirmektedir. Çocuk edebiyatı yoluyla kültürel aktarım yapılmaya çalışılırken çocuk okurda kafa karışıklığı yaratacak ya da değer aktarımı noktasında yanlış yönlendirmeye sebep olacak tutumlardan kaçınılmasında fayda olduğu açıktır. Bu açıdan Türk halk edebiyatının değerli ürünlerinin çocuklara doğru bir biçimde tanıtılması için yeniden üretme ve cazibesini artırma yollarına başvurulabilir. Fakat bu yolların nasıl olması gerektiği konusunda da kapsamlı çalışmalar yapılmasına ihtiyaç vardır. Aksi takdirde bugün toplumumuzda *Külkedisi*, *Kırmızı Başlıklı Kız* gibi masalların Türk masalları olduğunu sanan daha birçok nesil yetişecektir. Birçok değerli masalın yeniden ortaya çıkarılması ve günümüz kültür hayatına eklenmesi gerekmektedir. Böylece çocuklar hem kendi kültürlerine ait olan eserlerden haberdar olacak hem de yabancı eserleri daha iyi anlayabilecektir. Evrensel çalışmalarla bu konuyu çocuğun zihninde daha anlamlı hale getiren uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çeşitli kültürlerle ait masalların çocuklara okutulup aralarındaki farklara işaret etmelerini isteyen etkinlikler, çocuğa kendi masalını yazmasına fırsat tanıyan etkinlikler çocuk okuru daha nitelikli ve evrensel okur yapma yolunda atılacak adımlarda daha bilinçli olmasını sağlayacaktır. Sonuç olarak nedeni tam olarak bilinmese de insanlar hâlâ masallara ihtiyaç duymaktadırlar.

KAYNAKÇA

- ARTUN, Erman. *Türk Halkbilimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005.
- BOROTAV, Pertev Naili. (1969). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- CELİLOVA, Leniyara. (2015). 'Türk Halk Edebiyatında Çocuk Eserleri Kısımının Türleri'. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 46, 2006. 6-8.
- ÇEVİRME, Hülya. 'Çocuk Edebiyatı Ders Kitaplarında Halk Anlatı Türlerine Yüklene Eğitimsel İşlemler'. *Current Debates in Linguistics & Literature*, 8, 2017. 126-142.
- ÇOLAK, Faruk. 'Çocuk Edebiyatı Materyali Olarak Folklorik Ürünler ve Eflatun Cem Güney'in Bu Konudaki Görüşleri', *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys* (TULLIS) 1(2), 2016. 64-70.

- DURSUN, Aysun. (2008). “Keloğlan Masallarının Tespiti ve Tasnifi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- HOURANI, Rida Blaik. ‘Folktales, Children’s Literature and National Identity in the United Arab Emirates’. *The Looking Glass: New Perspectives on Children’s Literature*, 18/1, 2015.
- PLANT Elizabeth. ‘Folklore Contributes to the Curriculum’. *Educational Leadership*, 9 (April), 1952. 429-433.
- SIERRA, Judy. (1992). *Cinderella Stories – A Multicultural Unit*, Oryx Press.
<https://www.education.ne.gov/static/worldlanguage/elementary/cinderella.pdf>
- SIPE, Lawrence R. ‘Using transformations of traditional stories: Making the reading-writing connection’. *The Reading Teacher*, 47/1, 1993. 18–26.
- ŞİMŞEK, Esmâ. (2017). Türk Masallarının Millî Tipi: Keloğlan. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, sayı 11, s. 41-57.
- SUTTON-SMITH, Brian. ‘Introduction: What is Children’s Folklore?’. Eds. Sutton Smith, Brian, Mechling, Jay, Johnson, Thomas W., McMahon, Fellicia R. *Children’s Folklore a Source Book*. Utah: Utah State University Press, 1999. 3-11.
- ZIPES, Jack . ‘The Meaning of Fairy Tale within the Evolution of Culture’. *Marvels & Tales*, 25/2, 2011. 221-243
- YALÇIN, Alemdar and Aytaş, Gıyasettin. *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.

AYŞE BAŞÇETİNÇELİK***DİL VE ATATÜRK*****GİRİŞ**

Yirminci yüzyılın dehası büyük insan Mustafa Kemal Atatürk'ün aramızdan ayrılışının 80. yılındayız. Aradan 80 yıl geçmesine karşın düşüncelerinin hâlâ bize yol gösterir olması, bizi onun dehasına hayran bırakıyor, her geçen gün onun değerini daha iyi anlıyor ve onu çok özleyorz. Cumhuriyetimizin 95. Yılını geçtiğimiz günlerde kutladık. Ona olan inancımızı, devrimlerimize bağlılığımızı bir kez daha yineledik. M.K emal Atatürk, çökmüş bir imparatorluktan Türkiye Cumhuriyeti Devletini kurmuş, Türk toplumunu ümmet toplumundan ulus toplumuna geçirdikten sonra, ülkesini de çağdaş uygarlıklar düzeyine çıkarabilmek için, bilinçle bir dizi devrimi gerçekleştirmiştir. Belirli bir hazırlık devresinden sonra sırasıyla gerçekleştirdiği bu devrimler içerisinde, 1 Kasım'da 90.yılını kutladığımız Yazı Devrimi ile 26 Eylül'de 86.yılını kutladığımız Dil Devrimine ayrı bir önem vermiştir..

* Emekli Öğr. Gör.

* Konuşma Tarihi: 05.12.2018

Dilin toplum için önemini birkaç cümle ile anlatmak istiyorum: Dil bir toplumu ulus yapan, o toplumda yaşayan bireyleri birbirine kaynaştıran bir iletişim aracıdır. Öğretimin ve öğrenmenin biricik anahtarı, bilgi aktarmanın ve biriktirmenin sağlayıcısıdır. Dil ile düşünce arasında çok sıkı bir bağlantı vardır. Bir dil başka dillerin karışımından oluşmuşsa, o dilin söz dağarcığı yabancı sözcüklerle yüklüyse, böyle bir dille açık seçik düşünülemez.

Bir toplumun düşünce alanında gelişmesi, öncelikle dilinin yetkinliğine, zenginliğine bağlıdır. Gelişmiş, yetkin ve zengin bir dilden yoksun toplum düşünce alanında yaratıcı olamaz.

Bir toplumu değiştirmek, ona yeni bir yaşama düzeni getirmek geniş ölçüde o toplumun diline bağlıdır. Dilin, bir ulusun varlığının ve kültürünün emrinde, iyi bir anlatım aracı olarak devam edebilmesi; sosyal yapının ortak gelişme şartlarına ayak uydurarak yol alabilmesine ve o sosyal yapının ihtiyaçlarına yeterince cevap verebilmesine bağlıdır

Türklerin İslamiyeti kabul etmeleriyle birlikte Arapça sözcükler Türkçeye girmeye başlar, Dinle ilgili bilgiler medreselerde okutulmaya başlayınca bu etki daha da güçlenir. Daha sonraki yüzyıllarda da sanatçıların İran edebiyatını kendilerine örnek almalarıyla Farsça da Türkçeyi etkilemeye başlar. 19.yüzyıla kadar devam eden adına Osmanlıca dediğimiz Arapça-Farsça ve Türkçeden oluşan karma bir dil yüzyıllarca etkisini sürdürmüştür.

Dil ve alfabe konusu bilinçli bir düşünce olarak ilk kez Tanzimat Döneminde ortaya atılmış, dilin sadeleştirilmesi, yazımı, grameri, sözlüğü ile ilgili konularda çalışmalar, bu dönemdeki aydınları meşgul etmiştir. Bu dönemde, kimi aydınlar Türkçe sözcükleri yazmakta yetersiz olan Arap alfabesinin düzeltilmesi konusunda çalışmalar yapmış, çareler aramış, yeni yazım şekilleri denemişlerdir.

Tanzimatın ilanıyla birlikte Avrupaya gönderilen büyükelçiler, aydınlar, öğrenciler Latin alfabesiyle tanışmışlardır. O dönemde Latin alfabesi yalnız Avrupa’da değil coğrafi keşiflerle, istilalarla, sömürgecilikle Afrika ve Asya’nın kolonileştirilen belli bölgelerine kadar yayılır. Osmanlı Devletinin adım adım Batıya yaklaştığı bu dönemde Latin harfleri de Osmanlı’ya sızar. Öyle ki bu dönemde büyükelçiler

Osmanlı Devletiyle yazışmalarında Latin harflerini kullanarak Türkçe yazmışlardır.

Tanzimat dönemi aydınlarının yaptığı çalışmalar arasında; Arap harflerinin harekeli yazılması ya da Latin alfabesinde olduğu gibi harflerin bitleştirilmeden yazılması önerileri vardır. Yüzyıllardır kullanılan Arap alfabesinde harfler; başta ortada ve sonda farklı şekillerde yazılıyor, ayrıca kimi harfler bitişik yazılırken önündeki harfle bitişiyor ardındaki harfle bitişmiyor, ayrı yazılıyordu. Bu durumda bitişmeyen harften sonra kelimenin bittiği sanılarak yanlış okumalar oluyordu. Türkçedeki sekiz ünlüye karşılık Arap alfabesinde yalnızca üç ünlü vardı. Bu bakımdan Türkçe kelimelerin yazılışında ve okunuşunda da büyük zorluklar oluyordu. Örneğin Türkçe ‘kut’ sözcüğü ile Arapça bir sözcük olan ‘kuvvet’ aynı biçimde yazılıyordu. Yine Farsça ‘terzi’ ile Arapça ‘Dürzi’ sözcüğünün yazılışı aynıydı. Herhangi bir yazı; ‘oldu’ mu ‘öldü’ mü; ‘kol’ mu ‘kul’ mu; ‘göl’ mü ‘gül’ mü; ‘göz’ mü ‘güz’ mü ‘köz’ mü? gibi sorularla okunmaya çalışılıyordu. Ayrıca ‘k’ ve ‘g’ ünsüzlerinin aynı harfle gösterilmesi de okumalarda sorun oluyor, cümlelerin gelişinden kelimenin doğrusunun hangisi olabileceği çıkarılmaya çalışılıyordu.

Atatürk ise daha 25 yaşındayken 2. Meşrutiyetten iki yıl önce 1906’ da ileride yazı devrimi yapmak gerekeceğini Bulgar Türkolog Manolof’a söylemiştir. “ Batı uygarlığına girebilmemize engel olan yazıyı atarak kılık kıyafetine kadar her şeyimizle Batılılara uymalıyız,” der. “Emin olunuz ki bunların hepsi bir gün olacaktır.” diye ekler. (Bilal N. Şimşir, Türk Yazı Devrimi, TTK, 2.baskı, Ankara 2008, s.56) İkinci

Meşrutiyetle birlikte dil tartışmaları yeniden hızlanmıştır. Bu arada Osmanlı topraklarında bulunan Arnavutların da Latin alfabesine geçmeleri toplumda kimi kesimlerde büyük tartışmalara yol açmıştır. Mustafa Kemal tüm bu tartışmaları, gazete ve dergilerden ilgiyle izler. 7/8 Temmuz 1919 gecesini yanındaki Mazhar Müfit Kansu’ya ileride yapacağı işleri not ettirirken, bu arada Latin yazısının alınacağını da bildirir. Daha Kurtuluş savaşı devam ederken 1922’de Halide Edip Adıvar’a ileride Latin harflerinin alınması olasılığından söz eder.

Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte toplumda değişme ve dönüşümler başlamıştır. Şapka devrimi, giysi devrimi,

tekkelerin, türbelerin tarikatların kaldırılması 1925 yılının önemli atılımlarıdır.

1926 yılına gelindiğinde atılımlar devam eder. 10 Nisan 1926'da ekonomik kuruluşlarda Türkçe ad kullanılması zorunlu tutulur, Mayıs 1928'de de yeni rakamlar kabul edilir. Takvim ve saat de değiştirilerek uygar dünyaya ayak uydurulur. 1927 yılı ise “ Büyük Söylev (Nutuk)” Yılıdır. Atatürk’ün “Söylev”i mecliste okuması, bunun basında süren yankıları, ardından Söylev’in kitap olarak yayımlanması yılın olayı olmuştur. Kısacası 1923-1928 devrim yıllarında sıra yazı (harf) devrimine gelmiştir. Bunun için elverişli ortam hazırdır. Atatürk bu önemli devrimin başarısını rastlantıya bırakmak istememiştir.

Atatürk bir konuşmasında: ‘Üç buçuk sene süren bu mücadeleden sonra, bilim bakımından, eğitim bakımından mücadelemize devam edeceğiz ve eminim ki bunda da başarılı olacağız.’ demiştir. Atatürk bu düşünceleriyle Kurtuluş Savaşımıza bitmiş gözüyle bakmamaktadır. Ona göre gerçek savaş, savaş alanında elde ettiğimiz bu başarıdan sonra başlayacaktır. Bu savaş, toplumu her alanda değiştirme, çağdaşlaştırma savaşı olacaktır.

Dil işlerinin ele alınması zamanının geldiğini düşünen Mustafa Kemal, 9 Ağustos 1928’de Sarayburnu Parkındaki halk toplantısında bir konuşma yapar: ‘Arkadaşlar, bizim uyumlu, zengin dilimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Yüzyıllardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu gereği anlamak zorundasınız. Anladığımızın izlerine yakın zamanda bütün dünya tanık olacaktır.

Çok işler yapılmıştır. Ama bugün yapmak zorunda olduğumuz, son değil, lakin çok gerekli bir iş daha vardır: Yeni Türk harfleri çabuk öğrenilmelidir. Türk harflerini her yurttaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu yurtseverlik ve ulusseverlik ödevi biliniz.

Bu ödevi yaparken düşününüz ki bir ulusun, bir sosyal topluluğun yüzde onu yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmezse bu ayıptır. Bundan insan olarak utanmak gerekir. Bu ulus, utanmak için yaratılmış bir ulus değildir. Övünmek için yaratılmış, tarihi övünçlerle dolu bir ulustur. Ama ulusun yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu yanlış bizde değildir. Türk’ün karakterini anlamayarak kafasını birtakım zincirlerle

saranlarıdır. Artık geçmişin yanlışlarını kökünden temizlemek zorundayız.’

Bu konuşmadan sonra, yeni Türk harfleriyle yazdığı bir kâğıdı hazır bulunanlardan birine okutacağını söyleyince kalabalıktan Türkçe okumayı bilen bir genç gelmiş, ancak Latin harfleriyle yazılmış Türkçeyi gören genç şaşkınlığını gizleyememiştir. Atatürk ‘Bu arkadaşımız gerçek Türk yazısını bilmediği için şaşırmıştır. Arkadaşlarımdan birine okutayım.’ dedikten sonra yanında bulunan Falih Rıfkı Atay’a kâğıdı uzatarak yazıyı okumasını istemiştir. Ardından ‘Güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz ‘demiş ve bu müjdeyi alan kalabalık tarafından coşkuyla alkışlanmıştır. Çankaya adlı eserinde bize bu anılarını aktaran Falih Rıfkı Atay, alfabe çalışmaları sırasında Atatürk’le aralarında geçen bir anısını şöyle aktarıyor. Atatürk soruyor:

—Yeni yazıyı uygulamak için ne düşündünüz?

—Bir on beş yıllık uzun, bir de beş yıllık kısa süreli iki teklif var dedim. Teklif sahiplerine göre ilk devirleri iki yazı bir arada öğretilcektir. Gazeteler yarım sütundan başlayarak yavaş yavaş yeni yazılı kısmı artıracaklardır. Daireler ve yüksek mektepler için de tedrici bazı usuller düşünülmüştür.

Yüzüme baktı:

—Bu ya üç ayda olur ya hiç olmaz, dedi.

Hayli radikal bir inkılâpçı iken ben bile yüzüne bakakalmıştım.

Yeni Türk harfleri, Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerindeki baskısını azaltacaktı. Dilimize girmiş olan Arapça ve Farsça sözcükler yazılırken yeni alfabemizin kurallarına göre yazılacaktı. Bu da Arapça ve Farsça sözcüklerin söylenişlerini Türkçeleştirecekti. Ayrıca dilimize girecek olan Arapça ve Farsça sözcükler dilimize kendi kurallarına göre giremeyecekti. Girenler de yeni alfabemizin önünde yabancılıklarını hemen belirteceklerdi. Bu da dilimizin bu sözcüklerden arınmasını sağlayacaktı.

Atatürk’ün Sarayburnu’ndaki konuşmasından sonra yurdun her yerinde aydınlarla halk, yeni harfleri öğrenmek ve öğretmek için adeta yarışa girmiştir. Bütün yurt baştanbaşa bir dersane haline gelmiştir. Atatürk, halka alfabeyi tanıtmak ve öğretmek için yurt gezilerine çıkmıştır. Sinop’ta Köy Yatılı Okulunun bahçesinde iki saat tahta başında halka ders vermiş,

arabacı Bekir Ağa'ya yeni harflerden birkaç harf öğretmiş, sonra bu vesile ile '...eski biçim imlayı kesin olarak hatırdan çıkarmak gerektir.' demiştir. 15 Eylül 1928'de Sinop'ta verdiği dersten sonra 16 Eylül'de Samsun'da Genel Meclis odasında belediye memurlarını yeni alfabeye sına çekmiş, sınav sonunda tahtaya yeni harflerle 'Bütün arkadaşlarımız yeni yazımızı okuyup yazıyorlar.' tümcesini yazmıştır. Amasya, Tokat, Sivas ve Kayseri'de de yeni harfleri halka bizzat öğretmiştir.

Atatürk gezi dönüşünde yeni harfler konusunda halkla görüşmelerinden, yaptığı sınavlardan aldığı deneyimle başbakanlığa talimat vermiştir. 22 Eylül'de gazetelerde yayınlayan bu talimatla, daha önce 'Khamil' şeklinde yazılan sözcüğün 'Kamil' şeklinde yazılmasını 'k'nin önündeki 'h' nin kaldırıldığını 'a' nın üzerine konan düzeltme işaretinin (^) bu amacı karşılayacağını bildiriyordu. 29 Eylül günlü Cumhuriyet gazetesi 'Yeni Türk Harfleri Marşı'nın notasını vermiştir. 1 Ekim'den başlayarak devlet dairelerindeki yazışmaların yeni Türk harfleriyle yapılacağı hükme bağlanmıştır. Bütün okulların ders kitaplarının yeni harflerle basılacağı, Milli Eğitim Bakanlığının basım konusunda kitapçılara yardım edeceği bildirilmiştir. 11 Ekim günü gazeteler, yeni harflerle basılan ilk ders kitabının Ali Canip Yöntem'in Edebiyat kitabı olduğunu duyurdular (Sami N. Özerdim, Harf Devriminin Öyküsü, TDK yayınları:202).

Sarayburnu'ndaki konuşmadan üç ay sonra, 1 Kasım 1928'de yeni Türk alfabesi ile ilgili kanun Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Gazeteler 1 Aralık 1928'de tamamıyla yeni Türk harfleriyle çıkmıştır. İlk günlerde, yeni harflerle basım yapabilecek teknik donanıma sahip olmayan gazetelerin, baskı sayısında ve satış sayısında doğal olarak düşüş olmuştur. Bunun üzerine hükümet o dönemdeki bütün ekonomik sıkıntılara rağmen gazete ve dergilere aylık maddi yardımda bulunmaya başlamıştır. Yeni Türk harflerinin kabulüyle birlikte kitap yayımı da hemen başlamış, kitap yayımında büyük bir artış olduğu görülmüştür. 1876'dan 1928 yılına kadar elli iki yıllık dönemde yaklaşık 27.000 kitap basılmışken, 1928– 1938 yılları arasındaki on yıllık dönemde 15.244 kitap yeni harflerle basılmıştır. Yeni harflere geçildikten sonra basılan kitap sayısı yıllık ortalama olarak 1524 olmuştur.

1 Ocak 1929'da Millet Mektepleri açılmış kadın, erkek, genç yaşlı demeden herkes bu mekteplere katılmıştır. İllerde ve ilçelerde Millet Mektepleri davullarla zurnalarla açılıyordu. Okullarda öğretmenler önce okuma yazma ve yeni Türk harfleri konusunda bir konuşma yapıyor, ardından Atatürk'ün Türk harfleri konusunda yaptığı konuşma plağını dinletiliyorlar, ardından derslere başlıyorlardı. Yeni Türk harflerini bilmeyen, okula veya memuriyete devam etmeyen 16–40 yaş arasındaki her Türk vatandaşı bulunduğu yerdeki Millet Mektebine devam etmeye zorunlu kılınmıştı. Eski yazıyı bilenler iki aylık öğretimden geçiriliyor, bilmeyenler için de ayrı bir programla dört aylık öğretim uygulanıyordu. Kursların sonunda başarılı olanlara diploma veriliyordu. İlk basamakta açılan 20.489 Millet Mektebine bir ay içinde 856.000 kişi kaydolmuştu. Beş yılın sonunda 2.305.924 kişi Millet Mekteplerinden mezun olmuştur. Bu kadar kısa sürede böyle bir devrimin gerçekleşmesinde; yeni alfabenin Türkçenin seslerini karşılamaya uygun olması yanında Atatürk'ün bu konuda kararlı ve azimli oluşu etkindi.

Yazı devriminden sonra toplumda okuryazar oranı hızla artmış, okuma oranı 1923'te %5 iken 15 yıl içerisinde %80'e ulaşmıştır. Bugün en fazla 3 aylık bir dönemde okumayı söken çocuklar varken, eski alfabe ile bu süre 5–6 yıllık bir eğitimi gerektiriyordu. Yüksek eğitimden geçmiş bir Osmanlı çocuğunun yazım yanlışları yapmaması az görülen bir durumdu (Harf inkılabı yüzünden dedemizin mezar taşını bile okuyamıyoruz diyenlere duyurulur.). İmlası düzgün olanlar toplum içinde yarı bilgin kabul edilirdi. Osmanlı döneminde yaşayan ünlü yazarlardan kimilerinin daha sonra kendi yazdıkları Arapça ve Farsça sözcükleri okuyamadıkları söylenir.

Yeni bir alfabenin kabul edilmesi, Türkçenin özleşmesi, gelişmesi yolunda büyük bir adım olmuştur. Atatürk, değişik zamanlarda yaptığı konuşmalarda Türkçenin yabancılıklarından arındırılması gereğini vurgulamış, Türkçenin aslında zengin bir dil olduğunu bilinçle işlenmesi gerektiğini istemiştir. Bir konuşmasında şöyle der: “Türk dili zengin, geniş bir dildir. Her kavramı ifadeye kabiliyeti vardır. Yalnız onun bütün varlıklarını aramak, bulmak, toplamak, onlar üzerinde işlemek lazımdır. Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması milli hissin gelişmesinde başlıca etkindir.”

1926’da alfabe çalışmaları için kurulan Dil Encümeni, yeni harflerin kabul edilmesinden sonra dağılmamış, Dil Heyeti adıyla dil çalışmalarına devam etmiştir. Türkçenin temiz, açık ve kesin bir yapıya kavuşturulması ve terimce zenginleştirilmesi için neler yapılması gerektiği konusunda komisyon çalışmalarını sürdürmüştür. Bu arada 25 bin sözcükten oluşan bir İmla Kılavuzu yayınlamıştır.

17 Şubat 1929’da Ankara’da düzenlenen bir toplantıda konuşan Başbakan İsmet İnönü de yabancı dillerin etkisinden söz ederek Türkçenin durumunu “sınırları açık bir yurt” a benzetmiş ve gerekli önlemler alınmazsa, batı kaynaklı sözcüklerin dile dalacağına dikkati çekmiştir. 12 Nisan 1931’de Türk tarihinin bilimsel bir yöntemle incelenmesi düşüncesiyle Atatürk’ün emriyle ‘Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’ kurulmuştur. Daha sonra, toplumların tarihleriyle dilleri arasında sıkı bağlantılar olduğunu, Türk dilinin de tarihiyle birlikte incelenmesi gerçeğini bilen Atatürk 12 Temmuz 1932’de de o günkü adıyla ‘Türk Dili Tetkik Cemiyeti’ni kurdurmuştur.

Dil Devrimi için kimi kuralları ya da sözcükleri buyuran ya da yasaklayan özel bir yasa çıkarılmamıştır. Böyle bir yasanın; devrimi gerçekleştirmek, ulusal dili sağlamak bir yana, var olan ikiliği sürdürmekten başka bir yararının olmayacağı düşünülmüş, dilin, onu seven, onu konuşan ve onu yazarların katkısıyla gelişeceğine ve özleşeceğine inanılmıştır. Yasal niteliklere sahip bulunan her Türk’ün, isterse derneğe üye olabileceğine karar verilmiştir.

Dilin Türkçeleştirilmesi ve zenginleştirilmesi için dil konusunda tartışmaların ve izlenecek yolların saptanması amacıyla, 26 Eylül 1932’de ilk Türk Dil Kurultayı toplanmıştır. Kurultayın ardından hızla çalışmalara başlanmış, yurdun her köşesinde “Söz Derleme Ocakları” kurularak halk ağzından derlemeler yapılmıştır. On dokuz ay gibi kısa bir sürede 130 bin fişlik söz derlenmiş, derlenen bu sözcükler kurumda toplanmış, daha sonra on iki cildi bulacak olan “Derleme Sözlüğü” çalışmalarına başlanmıştır.

Derleme işlerinin yanı sıra dilimizdeki yabancı sözcüklere Türkçe karşılıklar aranmış, bu konuda soruşturmalar düzenlenmiştir. Hemen her gün on, on beş yabancı sözcük dizisine Türkçe karşılıkların aranması istenmiştir. Gazete ve dergilerde özel dil köşeleri açılmış, bu köşelerde yabancı

sözcüklerin eleştirileri yapılmış, önerilen yeni sözcüklerle ilgili yazılar yayınlanmaya başlamıştır. Kısacası bütün toplum, açılmış olan bu dil seferberliğine katılmıştır.

Halk ağzından derlemeler yapmak, yeni sözcükler türetilmekle yetinilmemiş, Türkçenin eski kaynaklarına da gidilerek eski metinler taranmış, bu taramalar sonunda sözlük niteliği taşıyan ‘Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi’ ortaya çıkmıştır. Bu dergi, yazılarda kullanılacak Türkçe için önemli bir kaynak olmuştur. Ayrıca dilimizin tarih içindeki gelişimi incelenerek yeni sözcük türetmenin yolları araştırılmıştır.

1934 yılı ağustos ayında 2. Kurultay toplanmıştır. Bu kurultayda, dilimizdeki yabancı sözcüklere üretilen Türkçe karşılıklar için bir kılavuz hazırlanmasına karar verilmiş, bunun sonucunda ‘Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu’ adıyla bir sözlük düzenlenmiş, buna karşılık olarak da ‘Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu’ adıyla ikinci bir sözlük daha hazırlanmıştır. Böylece yazı dilimizin Türkçeleşmesi giderek hızlanmış, yüzyıllardan beri Türkçeyi boyunduruğu altına almış olan yabancı dillerin etkisi yavaşlatılmıştır.

21 Haziran 1934 yılında Soyadı Yasası çıkarılmış, bu yasa ile dilimize çok sayıda Türkçe sözcük kazandırılmıştır. Alınacak soyadların Türkçe olması zorunluluğu Dil Devriminin gelişimini olumlu yönde etkilemiştir.

1936 yılı ağustos ayında 3. Dil Kurultayı toplanmıştır. Bu kurultayda, Avusturyalı bir dilbilimcinin ortaya attığı Güneş-Dil Teorisi üzerinde durulmuştur. Buna göre, Türk dili tarihten önceki çağlara değin uzanan eski bir dildir. Türkler birçok sözcüğü göçler yoluyla dünyaya yaymıştır. Bu yönden sözlüklerde kaynağı bilinmeyen nice sözcükler Türkçe olabilir. Bu görüşle Atatürk, dilimiz üzerindeki çalışmalara bir derinlik getirmek, onun eskiliğini ve bütün dillere kaynaklık ettiğini göstermek istemiştir. (Emin Özdemir, Dil Devrimimiz, TDK yayınları, 1968) Bu kurultaydan sonra Türk Dili Tetkik Cemiyetinin adı Türk Dil Kurumu olmuştur.

Toplumsal ve kültürel gereksinimlerden kaynaklanan dil devrimi, bir yandan Türkçeyi ulusal kültürün eksiksiz bir anlatım aracı durumuna getirmek, öte yandan onu çağdaş uygarlığın ortaya çıkardığı bütün kavramları karşılayacak bir yetkinliğe kavuşturmak amacına yöneliktir. Atatürk, ölümüne kadar geçen

sürede kurumun çalışmalarını yakından izlemiş, söylev ve demeçlerinde Türkçe sözcük kullanmaya özen göstermiştir. Kullandığı yeni sözcüklerin birçoğunu da kendisi türetmiştir. Er, subay, kurmay vb. sözcüklerle genel, özel, evrensel, kutsal, önemli, arıtmak, ısı, esenlik, erdem, kıvanç, konuk, tüm gibi bugün kullandığımız pek çok sözcük Atatürk'ün buluşu olarak Türkçeye girmiştir. 1936–1937 kışında bir geometri kitabı yazmış, bu kitaptaki bütün terimleri kendisi türetmiştir.

Dil çalışmalarında Atatürk'ün hep yanı başında bulunan A. Dilaçar şunları söylüyor: “Geometri kitabını Atatürk, ölümünden bir buçuk yıl kadar önce Üçüncü Türk dil Kurultayından hemen sonra 1936–1937 yılı kış aylarında Dolmabahçe Sarayı'nda kendi eliyle yazmıştır. 1936 Sonbaharında bir gün Atatürk beni, Özel Kalem Müdürü Süreyya Anderiman'ın yanına katarak Beyoğlu'ndaki Haşet Kitabevi'ne gönderip uygun gördüğümüz Fransızca Geometri kitaplarından birer tane aldırttı. Bu kitaplar, Atatürk'le birlikte gözden geçirildikten sonra, yazılacak Geometri kitabının genel tasarısı çizildi. Bir süre sonra ben ayrıldım ve kış aylarında Atatürk bu eserler üzerinde çalıştı. Geometri kitabı bu emeğin ürünüdür (A. Dilaçar, Geometri kitabının "Önsöz"ü, Türk Dil Kurumu Yayını, 1981).

Atatürk'ün geometri terimleriyle ilgili çalışmalarından bir başka anı da şöyledir:

Atatürk, 13 Kasım 1937'de gittiği Sivas'ta, yanındaki toplulukla birlikte Sivas Lisesinin 9/A sınıfındaki Hendese (Geometri) dersine girdi. Bu derste bir kız öğrenciyi tahtaya kaldırdı. Öğrenci tahtada çizdiği koşut iki çizginin başka iki koşut çizginin kesişmesinden oluşan açıların Arapça adlarını söylemekte zorluk çekiyor ve yanlışlıklar yapıyordu. Bu durumdan etkilenen Atatürk, tepkisini, "Bu anlaşılmaz Arapça terimlerle, öğrencilere bilgi verilemez. Dersler, Türkçe, yeni terimlerle anlatılmalıdır." dedi ve tebeşiri eline alıp, tahtada çizimlerle "zaviye"nin karşılığı olarak "açı", "dılı"nın karşılığı olarak "kenar", "müselles"i'nin karşılığı olarak da "üçgen" gibi Türkçe yeni terimler kullanarak, birtakım Geometri konularını ve bu arada Pythagoras kuramını anlattı. Atatürk, dilimize karşılığı "koşut" olan "muvazi" kelimesinin yerine kullandığı "paralel" teriminin kökenini açıklarken Orta Asya'daki Türklerin, kağınının iki tekerleğinin bir dingile bağlı olarak duruş biçimine "para"

adını verdiklerini anlattı. Atatürk, bu derste aynı zamanda ders kitaplarının birkaç ay içinde Türkçe terimlerle yazdırılıp bütün okullara ulaştırılmasını emir buyurdu ("Tarihsel Bir Anı", Bilim ve Teknik: Kasım 1981, Sayı: 180).

Atatürk terimlerin Türkçeleştirilmesine çok önem veriyordu. Temmuz 1932'de Dil Kurumu için çizdiği çalışma kolları planında terimler için özel komisyonlar oluşturulmasını istemişti. Her bilim dalı için ayrı ayrı komisyonlar kurulmuş, Terim Merkez Kurulu diye adlandırılan bu komisyonların çalışmaları sonucunda, 1936–1937 yıllarında, sekiz bilim dalına ait 4062 terim bulunmuştur. Bu terimler kurumca ayrı ayrı listeler halinde yayımlanmış, aynı zamanda Kültür Bakanlığına da sunulmuştur. Bakanlık bunları benimseyerek 1937 yılı sonunda yeniden listeler halinde bastırılmış, öğretmenlere dağıtmış ve ders kitaplarına almıştır. Terimleri düzenlenmiş olan bilim kolları; matematik, fizik, mekanik, kimya, biyoloji, zooloji, botanik, jeolojidir. Daha sonra bunlara astronomi de eklenmiştir.

Atatürk 1938 yılı Büyük Millet Meclisini açış söylevinde, terim konusunda şunları söylemiştir: “Bu yıl, okullarımızda tedrisatın Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olmasını, kültür hayatımız için mühim bir hâdise olarak kaydetmek isterim.” Bu, ölümünden 12 gün önce Atatürk’ün milletine verdiği son müjdelerden biridir.

Atatürk’ün dil ve tarih çalışmaları sırasında gösterdiği titizliği ve bitmek tükenmek bilmeyen enerjisini Falih Rıfkı Atay, Çankaya adlı eserinde şöyle anlatıyor: Türk dili ve Türk tarihi meselelerinin, onun sofrasında tam bir fakültelik zaman almış olduğunu tahmin ediyorum. Tebeşirle kara tahta karşısında idi. Bakanlar, profesörler, milletvekilleri hep o tahtaya kalkmışsınız. Ondan başka hepimiz yorulur, doğrusu biraz da usanırdık.’ Atatürk, 1928–1938 yılları arasında geçen on yılda dil işleriyle uğraşmıştır. Ölüm döşeginde bile ‘Arkadaşlara selam söyleyin, dil işlerini gevşetmeyin.’ der.

Atatürk’ün ölümünden sonra da dilimizin zenginleştirilmesi, yabancı sözcüklerden arındırılması için Türkçeleştirme ve sözcük türetme çalışmalarına devam edilmiştir. Bugün Türkçe Sözlük’te söz, deyim, terim ve ad olmak üzere toplam 122.423 söz varlığı bulunmaktadır. Ayrıca 170 bin terimden oluşan 84 Terim Sözlüğümüzde; Diş Hekimliği, Su Ürünleri, İktisat, Kimya, Fizik, Nükleer Enerji, Ekonometri,

Bankacılık, Borsa vb. pek çok alandaki terimler Türkçeleştirilmiştir. 12 ciltlik Derleme Sözlüğünde 123 bin, 8 ciltlik Tarama Sözlüğünde ise 50 bin sözcük bulunmaktadır. Ayrıca erkek ve kız adlarının kaynaklardan taranmasıyla oluşmuş 108.42 kişi adının yer aldığı Kişi Adları Sözlüğümüz bulunmaktadır.

Atatürk'ün aramızdan ayrılışından 80 yıl sonra, bugün de Türkçemiz ve alfabemiz birtakım sorunlarla yine karşı karşıyadır. Küreselleşmenin egemen olduğu günümüzde, tüm dünya uluslarında olduğu gibi bizim dilimizde gerek işleyişinde gerekse yazımında İngilizcenin baskısı altındadır. Ayrıca son yıllarda Arapçaya ve Arap alfabesine verilen önemle Arapça sözcükler yeniden yazıda ve konuşmada kullanılır olmuştur. Son dönemlere kadar kullanılan Türkçe 'dedikodu' sözcüğü artık yerini Arapça 'gıybet' sözcüğüne bırakmıştır. Daha önce Türkçe karşılığı üretilen ve toplumca da benimsenip kullanılagelen Türkçe sözcükler yerini Arapça sözcüklere bırakır olmuştur. Pek çok işyerinde gördüğümüz İngilizce adlar ya da ne idüğü belirsiz kimilerinin Türkilizce diye adlandırdığı ne Türkçe ne İngilizce olan sözcükle yazılmış adlarla birlikte Arap alfabesiyle yazılmış iş yeri adlarını da görmekteyiz.

Türkçe yazan, düşünen ve bu dili seven her bireye, dilimize ve alfabemize sahip çıkma konusunda büyük sorumluluklar düşmektedir. Küreselleşen dünyada dillerin birbirini etkilemesi kaçınılmazdır. Ancak, dilimiz bizim bağımsızlık sembolümüz ve ses bayrağımızdır. Bir ulusun bağımsızlığı ve sonsuza kadar yaşaması, dilinin varlığı ve bağımsızlığı ile olasıdır. Türkçeyi yabancı etkilerden korumak, onun gelişmesini ve zenginleşmesini sağlamak her Türk yurttaşına düşen en önemli görevdir.

Sözlerimi Atatürk'ün Türkçe hakkındaki görüş ve düşünceleriyle bitirmek istiyorum.

“Türkçe dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay dildir. Onun için her Türk dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bir de Türk dili, Türk milleti için mukaddes bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz badireler içinde; ahlakının, ananelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin velhasıl bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor.

Türk dili, Türk milletin kalbidir, zihnidir.”

HADİ ŞENOL***HAYATIN GERÇEKLERİ İLE MİTOLOJİNİN
BİRLİKTE YAŞANMASI***

“Tragedyadan komedyaya uzanan karanlık iç yolun kendine has tehlike ve tekniklerini ortaya çıkarmak tam olarak mitolojinin ve peri masalının görevidir. Bu yüzden olaylar fantastik ve “gerçekdışı”dır: fiziksel değil psikolojik zaferleri temsil ederler.” (Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 33.)

GİRİŞ

Her kuşağın yaşadığı kendine özgü fantastik öyküleri var. Bu öyküleri dikkatle gözleyince satır aralarına gizlenmiş mitoloji ve masallarla bezenmiş gizli bir yola çıktığını kolaylıkla görürüz. Kuşaklar arasındaki farklılık ne denli büyük görünse de son tahlilde gizli bir elin bir yerlerde birleştirdiği benzer motiflerdir yaşanan. J. Campbell’in anlatımı ile “Bir Aztek versiyonuna göre, dört unsurun –su, toprak, hava ve ateş- her biri dünyanın bir başka dönemini belirtir: Sular çağı Tufanla, toprak çağı depremle, hava çağı rüzgârla sonlandı ve şimdiki çağ alevle yok olacak.” (Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, 233)

* Emekli Yönetmen – Metin Yazarı

* Konuşma Tarihi: 23.01.2019

Bizler de bir gerçeği dile getirmek için önce, küçük mitolojik öğeleri sergilemekle başlarız işe. Nuh tufanından söz edeceksek Gılgamış Destanı bize yol gösterir. Bu özellik biraz da yaşadığımız toprakların bağısladığı özel bir yapıdan kaynaklanıyor olmalı. Yaşadığımız topraklardan kastım; Greklerin söyleyişiyle güneşin doğduğu ülke diye tanımlanan Anadolu ve Mezopotamya toprakları. Bu toprakları bir kara parçası olarak adlandırmak ne kadar doğru olur bilemiyorum. Bu toprakların bir tek tanımı var kanımca o da “uygarlıklar kıtası”. İnsanın yerleşik hayata geçtiği, bir başka anlatımla kentsel yaşamı seçtiği süre, 10-12 bin yıl öncemize rastlıyor. Bu sürenin son birkaç yüzyılına kadar hemen hemen tüm uygarlıklar ve yenilikler bu topraklarda yeşermiş. İşte bu nedenle bu toprakları bir kara parçası olarak nitelendirmekle biraz haksızlık yapıldığı söylenebilir.

Hoşgörünüze sığınarak kıta nitelendirmesini sürdürmek istiyorum. Bu kıtanın binlerce yıllık geçmişinde bir çırpıda sayamayacağımız kadar uygarlıklar yaşanmış. Bu uygarlıkları ayakta tutan devlet ya da şehir devletleri kurulup yıkılmış. Kendimce çok özel ve özgün gördüğüm üç uygarlık var ki bize hep ışık tutmuşlar. Bunların ilki Sümer. İkincisi Hitit. Üçüncüsü ise Selçuklu. Her üçü de özgün ve özel. Jean Bottero ve S. Noah Kramer’in Mezopotamya *Mitolojisi* adlı kitabının 2. sayfasında şöyle bir tanımlama yer alır: “Ham ve tekil halleriyle en kesin veriler, hacimleri ne olursa olsun tek başlarına ele alındıklarında, bunları üretenlerin düşüncesine ve yüreğine ulaşamadığınız takdirde pek bir değer taşımazlar.” Biz de, bu üç uygarlığı yaratanların düşüncelerine ulaşip yüreklerine dokunmak zorundayız.

Helmut Uhlig *Sümerler: Mezopotamya’nın Sıradışı Topluluğu* adlı kitabına şu cümlelerle başlıyor: “Kuzey yer küremizin 30. ve 130. boylamları arasındaki bölgede –yani Nil’den Çin Denizi’ne kadar uzanan bölge- İsa’dan önceki 8. binden 4. bin yıla kadar yaşanmış olayların, bir kamera ile ve hızlı çekimle kaydedilmiş olduğunu hayal edelim.” On bin yıl öncesinin yaşam tarzını ya da, insan ilişkilerini kısacası kültürlerini anlatmanın çok kolay olmadığını hepimiz biliyoruz. Helmut Uhlig bu cümleleri yazarken çok haklı olarak bu kadar güzel ve ilginç bir dünyayı nasıl yazıya dökebilirim endişesini yaşıyor.

Sözün bittiği yer diye tanımlanan bu duyguyu çoğumuz yaşamışızdır. Devamında “Arkeologların iğne ile kuyu kazmaları, tarih içindeki ilerleyişimizde bize çok yardımcı oldu. Şimdi önümüzde 6-7 bin yıllık çok eski seramik parçaları durmakta. Bunların çoğu, sanki modern bir ressam tarafından daha dün tasarlanmış gibi, muhteşem boyanmışlar.” Yazarın hızlı çekim amaçlarından biri de, tezgâhtaki ustayı tanımaya çalışmak. Tabii ki kolay olmuyor. Öncesi ve sonrası ile karşılaştırınca ustanın kesin olarak Sümerli olduğu ortaya çıkıyor. Günümüzde müzelerimizde sergilenen Sümer, Hitit ve Selçuklu ev gereçlerine baktığınızda diğerlerinden farklı olduğunu görürsünüz. Hem estetikleri açısından hem de kullanışları açısından birçok obje öne çıkar.

Uygarlığın ortaya çıktığı kıtanın Anadolu ve Mezopotamya olduğunu daha önce dile getirmiştik. Şehir devletleri ve ilk örgütlü devletler bu bölgede kuruluyor. Sümer’in 20 bin- 40 bin yıl yaşayan kralları bu bölgede ortaya çıkıyor. Benzer uzun yaşamları Tevrat ve İncil’de peygamberlerin yaşama sürelerinde de görüyoruz. Bu söylemin altını çizdikten sonra, zaman ve tarihlendirme konusundaki kimi tespitleri aktarmak istiyorum.

İnanç kapsamında karşımıza çıkan ilk takvimi Museviler kullanıyor. Musevi takvimine göre bu gün, 23 Ocak 5779. Bir başka anlatımla dünyanın yaratılışının 5779. yılı. Ardından Hintliler Budha’nın doğum ve ölüm gününü esas alan bir takvim kullanmaya başlarlar. Bu nedenle Budha’nın doğum ve ölüm tarihleri çok önemli. Hindistan’da bu tarihe kadar kullanılan kronolojik bir sıralama yok. Budha’nın doğum yılı M.Ö. 624, ölüm yılı ise M.Ö. 544. Günümüzde Hindistan’da takvim Budha’nın ölüm yılı ile başlıyor. İnançlara bağlı üçüncü takvim ise miladi takvim. Zaman konusundaki tartışmaları bir yana bırakırsak Hz. İsa’nın doğumunu miladın birinci yılı olarak kabul ediliyor, günümüzde bizim de kullandığımız takvim. Son takvim ise Hicri takvim. Başlangıç olarak Hz. Muhammed’in Medine’ye hicretini ilk yıl olarak kabul ediyor. Bugün 17 Cemaziyevvel 1440.

Sümerler’in çivi yazılı metinlerinde Eridu’nun ilk kralları Alulim ve Alagar. Bu metinlerde onların 28 800 ve 36 000 yıl boyunca yönetimde kaldıkları yazıyor. Bu süreyi birçok değişik görüşle açıklayanlar var. Kimilerine göre bir öğrenme, kimilerine

göre kalıcılık düşüncesini verebilme, kimilerince ise yazının icadı ve sayılarla temellendirilen zaman ve kronoloji kavramlarını kullanımdaki sorunlardan kaynaklandığı söylenir. Bu üç olguya uyum sağlayacak bir başka örnek de hamilelik süresi. Zeus'un atası ve ustası sayılan kurnaz Enki'nin tüm çocukları 9 günlük bir gebelik süresinden sonra doğarlar. Sümer tanrılarında gelenek olarak tanrıçaların hamilelik süreleri dokuz gün. Bu örnek yukarıda açıklanan zaman ve kronoloji ile ilgili her üç ihtimali de kapsıyor.

Mitoloji merkezli ülkemizde yayımlanan hayli çok kitap var. Benim okuduklarımın hemen hemen tümünün temel değerleri dışlamadan hayli kapsamlı yararlı bilgiler sundukları söylenebilir. Bir de önemli olan okuyanların değerlendirmesi. Bu çalışmalar arasında beni, en çok J. Bottero ve S.N. Kramer'in birlikte kaleme aldıkları *Mezopotamya Mitolojisi*, S.H. Hooke'un *Ortadoğu Mitolojisi* ve Joseph Campbell'in hemen hemen tüm kitapları etkiledi.

Bu nedenle çok önemli bir bilim insanı olan Joseph Campbell hakkında birkaç tanıtıcı söz söylemek istiyorum. 1904'de New York City'de doğuyor. Çocukken Kızılderililere duyduğu ilgi, sonunda Onu, farklı kültürlerin özellikle mitosları yönünden karşılaştırmalı olarak incelediği bilimsel çalışmaların eşiğine getirdi. Columbia Üniversitesinde 1925-1927 yılları arasında akademik eğitiminin ilk basamaklarını tamamladıktan sonra, beş yıl Paris ve Münih'te çalışmalarına devam ediyor. 1934 yılından itibaren de 38 yıl Sarah Lawrence Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışıyor. 1987 yılında ölümüne dek bilimsel çalışmalardan kopmuyor. Ülkemizde yayımlanan kitapları: *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, *Mitolojinin Gücü* ve *Tanrının Maskeleri* genel başlığı altında; 1-*Batı Mitolojisi*, 2-*İlkel Mitoloji*, 3-*Doğu Mitolojisi*, 4-*Yaratıcı Mitoloji*. Bu serinin sonuncusuna şöyle bir paragrafla başlar Campbell: “Bu zenginleştirici girişime harcadığım on iki coşkun yıla baktığımda, uzun zamandan beri taşıdığım bir düşüncenin doğrulanışını görüyorum: İnsan ırkı yalnız biyolojik olarak birlik değildir, ruhsal tarihi de tektir. Tek bir senfoni her yerden yükselmiş, temleri çalınmış, gelişmiş, çoğaltılmış ve değiştirilmiş, eğilip bükülmüş, yorumlanmış ve bugün bütün bölümlerinin bir arada çalındığı büyük bir fortissimo halinde yeni bir karşı konulamaz doruğa yükselmektedir.”

Fortissimo; orkestrada yer alan tüm enstrümanların beraber ve mümkün olan en kuvvetli şekilde çalınmasıyla icra ediliyor. İnsanların bütünleştiği önemli sanat etkinliklerinden biri müzik. Bir konseri izleyen tüm insanları birden kucaklayan ses bütünlüğü fortissimo. İşte bu söylemini daha bir netleştirmek için ölümünden iki yıl önce mitolojinin gücünü bir televizyon program dizisinde anlatmaya başlar Campbell. Karşısında PBS televizyonunun ünlü sunucusu Bill Moyers vardır. 1985 ve 1986 yıllarında yayını süren programın çekimleri George Lucas'ın Skywalker Çiftliğinde ve New York'taki Doğal Tarih Müzesi'nde gerçekleşir. Bill Moyers bu çalışmanın öylesine etkisinde kalır ki, Campbell'in ölümünden sonra, "sokağa çıkınca nereye baksam onu görüyorum" diye yazar. Campbell'in şu cümlesi hiç aklından çıkmıyordu: "Çekilen tüm acıların nedeni, ölümlülüğün kendisidir." Campbell, eğer hayat varsa ölüm de vardır düşüncesini ona ezberletmişti.

Bill Moyers, Campbell'in inançlarla mitolojiyi birlikte anlatırken mitolojinin verilerinden çok inançların verilerini temel aldığını söylüyor. Ruhani kişiliğinin gereği inanç temelli metinlerdeki insan ruhu ile özdeşleşen bazı bölümlerin bulunduğu söz ediyor. Bu konuda verdiği örnekler de ilginç. Bir buğday tanesinden söz ederken Yuhanna İncilinden Hz. İsa'nın sözlerini alıntılıyor. "Eğer bir buğday tanesi toprağa düşmez ve ölürse yalnız kalır. Eğer toprağa düşerek ölürse çoğalarak yeniden yeşerir." Bill, bir sonraki cümlesinde Kur'an'dan alıntı yaptığını anlatıyor; "Cennete sizden öncekilere yapılan sınavdan geçmeden girebileceğinizi mi sanıyorsunuz?" Benzer yaklaşımı Hindu metinlerini de çözümleyerek sergiliyor Campbell. Ardından ilk "Hikâye Anlatıcılarını" bir başlık altında topluyor.

Campbell'in sözünü ettiği hikâye anlatıcıları öncelikle Sümer Destanlarının yazıya geçirilmesini sağlayan kişiler. Gılgamış Destanı'nın son ezbercileri. Kaç yüz kuşak ya da kaç on kuşaktır bu eylemi gerçekleştirdikleri hakkında herhangi bir bilginiz yok. Anlattıkları destanlar, hikâyeler yazının insanların gündemine girmesinden önceki materyaller. Yazı gündemimize girdikten belki de, dört bin beş bin yıl sonra da söz konusu hikâye anlatıcıları ya da destan ezbercileri vardı. Bunların en önemlilerinden biri de Manasçılar. 1995 yılında 1000. yılını kutladığımız Kırgızların muhteşem destanı "Manas", yüzlerce yıl

onu ezberleyen Manasçılar tarafından okunarak kuşaktan kuşağa Kırgızlara aktarılmış. Bir de bizlerin tanık olduğu “Hikâye Anlatıcıları” vardı ülkemizde. 60-70 yıl önce radyoların yaygınlaşmadığı televizyonların hiç olmadığı günlerde uzun kış gecelerinin en aranırlar insanlarıydılar. Bunların hikâyelerinin genellikle cenk ve mitolojik özellikleri öne çıkıyordu.

Hikâye anlatıcılarının Sümer’in insanlığın gündemine yazıyı taşımaları ile birlikte ezberledikleri hikâyeler yazıya geçirilmeye başlanıyor. Bu konuda çalışanların hemen hemen tümünün sözleşmiş gibi ileri sürdükleri ilk düşünce Sümer mitolojisi ve tarihi ile Eski Ahit arasında belirgin benzerliklerin olduğu. Eski Ahit ya da Tora veya Tevrat diye adlandırılan kutsal kitapta yer alan birçok kıssa ile Sümer tabletlerinde anlatılanlar birebir örtüşüyor. Sümerlerin İnanna ve Dumuzi hikâyesinde geçen bir rekabetin, ilk günah ve ilk suç olarak tanımlanması Tevrat’taki Habil ve Kabil kavgası ile ilişkilendiriliyor. Bu ilişkilendirilmeleri buraya taşımamızın nedeni; yazının icadından önce tek Tanrı merkezli bir inancın varlığını sergilemek. Oysa Anadolu ve Mezopotamya topraklarında o günlerden yaklaşık 4000 yıl sonrasına dek mitolojik çok Tanrılı inanç sistemi varlığını sürdürüyor.

Mezopotamya’daki en eski mitolojik tasvirlerde, yaratıcı ve doğurucu gücü ya da bereketliliği ve dolayısıyla tüm yaşamın kaynağını çıplak bir kadın ve bir boğa sembolize eder. Bu en erken dini tasvirlerin adım adım genişleyerek, Sümer insanının yaşamındaki tanrılar panteonunun oluşumuna nasıl ve ne zaman zemin oluşturduğunu bilmiyoruz. Sümerler için tanrılar sadece dünya üstü varlıklar değiller, aynı zamanda insansal varlığın daha gelişkin aşaması olarak görülüyorlar. Bu nedenle onları insani özelliklerle donatmak Sümerler için çok doğal bir davranış oluyor.

Sümer panteonunun dişil merkez figürüne dönüşen, gökyüzünün hanımefendisi İnanna ya da Innin’in prototipi, Venüs yıldızının tanrıçası olarak, zaman zaman Ninsinanna adı ile de karşımıza çıkar. Enlil ile Enki’nin çevresindeki sayısız bereket tanrıçası onun benzeri olarak görülürler. Eski Sümer bölgesindeki Babil ve Asur’da da, İştar ve Astarte adıyla baş tanrıça olarak hüküm süren de o. Finike mitolojisinde de rastladığımız İnanna, Helenistik dönemde Yunan Afrodite’le özdeşleşmiş olarak tekrar karşımıza çıkar. İnanna, Mezopotamya ve Ortadoğu’nun güçlü

aşk tanrıçası. Başka tanrılara benzemiyor, Sümer mitolojisinin sıradan bir ögesi olarak hiç görülmemiş ve tüm Sümer tapınaklarının merkezinde yer alıyor. Bu örneği böylesine açmamdaki temel amaç; Doğu ya da Batı mitolojisinin tanrılar panteonunda yer alan birçok tanrının benzerliklerinin tartışılmazlığını sergilemek.

Hititler konusunda temel başvuru kaynaklarım: Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın *Anadolu Uygarlıkları* adlı kitabı ile *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*'nde yer alan Prof. Dr. Ali M. Dinçol'un "Hititler" başlıklı çalışması. Her iki çalışmada da temel yaklaşım Hitit kültürünün hayli fazla değişik kökenli ögenin birleşmesinden oluşmuş, karmaşık bir yapı sergilediği gerçeği. Hititleri Anadolu'ya sonradan gelen Hint-Avrupalılar olarak değerlendiriyorlar. Burada küçük bir parantez açılarak Hint-Avrupalı tanımlanmasından kastın dil ailesi konusunda olduğunun altını çizmek istiyorum. Araştırmacıların büyük çoğunluğu Hititlerin Kafkas kökenli olduğunu dile getiriyorlar. Gelen kişiler getirdikleri kültürlerini, Anadolu'da yaşayan halklara zorla kabul ettirme yolunu seçmiyorlar. Tam tersini uygulayıp kendilerine uygun gördükleri her kültürel öğeyi kendilerinin kılıyorlar. Böylece dinsel görüşleri de daha ilkinden karmaşık bir yapıya doğru yol alıyor. Giderek bu kalabalık tanrılar topluluğu Hatti ülkesinin bin tanrısı şeklinde tanımlanıyor.

Bu bin tanrının içinde, Pala ve Luwi ülkeleri gibi, yine Anadolu içinde yer alan Hint-Avrupa kökenli halkın yaşadığı bölgelerin tanrıları, Hitit öncesi Anadolu'sunun Proto-Hatti denilen yerli halkının tanrıları ile Hurri, Yukarı Mezopotamya ve Kuzey Suriye tanrıları da yer alıyor. Yazılıkaya ve Boğazköy arşivinde bulunan tabletlerdeki bilgilere göre birçok inanın bayramlarını ve dualarını kayıt altına almışlar. Hoşgörü öylesine uç noktaya taşınıyor ki, Hitit tapınaklarına her insan kendi tanrısı ile girebiliyor. Bu hoşgörünün bir nedeni de tek tanrı inancının Anadolu ve Mezopotamya'da giderek hızla yayılışı olabilir mi? Acaba. Hititlerin bölge insanları içerisinde büyük bir güven kazanması da bu hoşgörülerinin bir yansıması olmalı kanımızca. M.Ö 1350'li yıllarında yaşanan olay hayli ilginç: Mısır Kraliçesi Hitit Kralı Şuppiluliuma'ya elinde resmi belge ile bir elçi gönderiyor. Belgede şu cümleler yer alıyor; "Benim kocam öldü. Oğlum ise yok. Senin çok oğlun olduğu söyleniyor. Sen

oğullarından birini bana verecek olursan, o benim kocam olur.” Sonra işin doğru olup olmadığını öğrenmek için Mısır’a Şuppiluliuma bir heyet gönderiyor. Olayın gerçek olduğunu öğrenince oğlu Zannaza’yı bir heyet ile birlikte yola çıkarıyor. Amaç, Hatti ve Mısır’ın sürekli dost kalmasını sağlamak. Ama bu istek gerçekleşmiyor. Şuppiluliuma’nın ilk mektupla birlikte harekete geçmemesi kraliçenin karşıtlarının zaman kazanmasına neden oluyor. Saraylı muhalifler tahtı ele geçirip önce kraliçeyi sonra da yoldaki Zannaza’yı öldürüyorlar.

Benzer güven duygusunu yaklaşık 2500 yıl sonra Anadolu’nun yerli halkı Selçuklulara karşı da sergiliyorlar. Süleyman Şah, Antakya’ya girdikten sonra, bu kentte daha önce kurulan düzene hiç dokunmadan eskilerin deyişi ile bir Cuma Camii ya da şimdiki adlandırmamızla Ulu Cami yapımını başlatır. Hristiyan, Musevi ve Süryani inancını yaşayan Antakyalıların hiçbirinin üzerinde bir baskı oluşturmaz. Bizans’ın farklı mezheplerdeki Hristiyanlara uygulamaya çalıştığı baskıyı da engeller. Sen Piyer yöneticilerinin, Stilit Aziz Simeon manastırındaki keşişlere uyguladığı baskıları da sonlandırır. 1176 yılının sonbaharında, Kılıçarslan bu kez Myrionkefalon (Miyrekefelan)’da büyük bir zafer kazanır. Bu zafer sonucunda, Anadolu’nun yerli halkı ile Selçuklunun birlikteliği ve sultanların kalıcılığı sağlanır. Myrionkefalon (Miyrekefelan)’dan 34 yıl önce, Bizans imparatoru II. Komnenos 1142 tarihinde, ordusunun başında, Beyşehir gölündeki adaları Türklerden almak için kapsamlı bir sefer düzenler. Adaların Hristiyan halkı, kentlerinin kapılarını ona açmayı kabul etmezler. O günleri yaşayan Bizanslı tarihçi Kinnamos bu olayı şöyle anlatır: “Konya’daki Türk komşuları ile ticari ilişkiler içinde olan yerli halk, adaları imparatora teslim etmek istemiyorlardı. Nedeni bu birliktelik sonucu, onlarda Türklerle bütünleşmişlerdi.” Anadolu’da Hitit’in sağladığı güven duygusunu fazlası ile Selçuklular da sağlamışlardı.

Bu topraklardan bir de Asurlular geçiyor. Bu konuda 2018 yılında yayımlanan Asurlular *Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı* adlı çalışmayı temel aldım. Kitabı hazırlayanlar, Kemalettin Köroğlu- Selim Ferruh Adalı. Kitabın 256. sayfasında yer alan Ömür Harmanşah’ın yazısı ilgimi fazlası ile çekti. Yazının giriş başlığı: “Emperyalizm, Assur Egemenliği ve Suriye Hitit Sınırları”. Bu yazıda şu tespitler dikkat çekiyor :

“Assur Devleti ile Suriye – Hitit devletleri arasındaki ilişkilerin niteliği arkeolog ve Eskiçağ tarihçilerinin yazılarında büyük oranda merkez çevre modellerine dayanan değişmeyen bir formül olan emperyalizm, Assur egemenliği ve Suriye- Hitit direnişi başlığı altında temsil edilir. Böylece bu yapısalcı sabit ilişki modeli, neticede Suriye-Hitit devletlerinin zaptıyla ve Assur askeri gücüne istisnasız ve tam olarak boyun eğmesiyle sona eren yerleşik güç ilişkilerinin seyri ve teolojik bir fetih anlatısı olarak nitelenir.” Bu cümleleri ben şöyle yorumluyorum: Assur’un iki amacından birincisi tüm ticaret yolları ve ticari faaliyetleri kendi kontrolü altına almak, ikinci amacı (ereği) ise, Babil ile Filistin arasında yaşanan kültürel çatışmanın temelini oluşturan “Tek Tanrı” düşüncesini bitirmek. Çok tanrılı panteonunun mitolojisini yaşatmaya çalışmak.

M.Ö. 2000 yıllarında Ur Krallığı’nın parçalanmasından sonra Assur bağımsız bir kent devleti olarak kuruluyor. Halkın konuştuğu dil Assurca. Assurca modern Arapça, İbranice ya da Süryanice (Aramice) gibi semitik bir dil. Suriye Devletleri ise Luvice, Aramice, Fenikece ve diğer dilleri konuşan çeşitli etno-linguistik topluluklardan oluşuyor. Fırat üzerinde bulunan Karkamış’ın M.Ö. 8. yüzyıldaki hükümdarı Yariri, on iki dilin hepsini konuşması ve dört farklı yazı sisteminde yazması ile öğünüyor. Bölgedeki böylesi kültürel farklılıklar yalnızca ticaretini ve kendi doğrularını öncelik olarak benimseyen Assur’un işgalci düşüncelerini fazlasıyla kırbaçlıyordu.

Joseph Campbell *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* adlı kitabının “Önsöz”üne 10 Haziran 1948 günü şu cümleleri yazar: “Elinizdeki kitabın amacı, pek de karmaşık olmayan bir örnekler yığını bir araya getirip kadim anlamın kendi kendini ortaya çıkarmasını sağlayarak dinsel ve mitolojik figürler altında çarpıtılmış bazı gerçekleri aydınlatmaktır. Eski öğretmenler ne dediklerini bilirlerdi. Hele onların simgesel dilini bir okumasını öğrendik mi, öğretilerinin anlaşılması için bir derlemecinin yeteneğinden fazlasına ihtiyacımız yoktu.”

Yazımızın başlığındaki tragedy ve komedy diye söze başlamıştık. Bitirirken de Campbell’in aynı kitabından kimi alıntılar yaparak bitirmek istiyorum. Campbell bu bölüme Kont Lev Tolstoy’un ölümsüz eseri Anna Karenina’dan bir cümle ile başlar: “Bütün mutlu aileler birbirine benzer; mutsuz her ailenin mutsuzluğu ise kendine hasır.” Bölümün son cümlesi ise şu

çarpıcı görüşü vurgular; “Mutlu aileler gibi, mitler ve kurtarılmış dünyalar da hep birbirine benzer.”

KAYNAKÇA

- Akurgal, E., *Anadolu Uygarlıkları*, Net Yayınları, İstanbul 1988.
- Bottero, J. – Kramer, S.N., *Mezopotamya Mitolojisi*, İş Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Campbell, J., *Batı Mitolojisi*, Işık Yayınları, İstanbul 2015.
- Campbell, J., *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, İthaki Yayınları, İstanbul 2015.
- Campbell, J., *Mitolojinin Gücü*, MediaCat Kitapları, İstanbul 2018.
- Campbell, J., *Yaratıcı Mitoloji*, Işık Yayınları, İstanbul 2016.
- Campbell, J., *Doğu Mitolojisi*, Işık Yayınları, İstanbul 2016.
- Campbell, J., *İlkel Mitoloji*, Işık Yayınları, İstanbul 2015.
- Crawford, H., *Sümer ve Sümerler*, Arkadaş Yayınları, Ankara 2015.
- Dinçol, A.M., “Hititler”, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, Görsel Yayınları, İstanbul 1982.
- Hooke, S.H., *Ortadoğu Mitolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 1991.
- Hrouda, B., *Mezopotamya*, Alfa Yayınları, İstanbul 2016.
- Köroğlu, K. – Adalı, S.F., *Asurlular*, YKY, İstanbul 2018.
- Kramer, S.N., *Tarih Sümer’de Başlar*, TTK Yayınları, Ankara 1990.
- Uhlig, H., *Sümerler*, Totem Yayınları, İstanbul 2018

İSMAİL GÜNEŞ***BAŞKA BİR DÜNYA MÜMKÜN MÜ? PAYLAŞIM
EKONOMİSİ***

Konuya başka bir dünyaya neden gereksinim duyuyoruz, gerçekten buna gerek var mı sorusuna yanıt vermeye çalışarak başlamak istiyorum.

21. yüzyılın başından bu yana en sık kullanılan terimlerin başında “küreselleşme” gelse de ortak bir tanıma kavuşturulamamıştır. Farklı disiplinler küreselleşme kavramına farklı anlamlar yüklemektedirler. Birleşmiş Milletler küreselleşmeyi, sadece ekonomik olmayan sosyal, siyasal, çevresel, kültürel ve hukuksal boyutları da olan bir süreç olarak tanımlıyor. Biz ekonomistler küreselleşme olgusunu ele alırken üretim araçlarının hareketliliğini kastederiz. Üretim araçları ise toprak, emek/işgücü, sermaye ve girişimcidir. Günümüzde sermaye akışkanlığı, yatırımların, mal ve hizmetlerin, paranın küresel ölçekte dolanımı tam anlamı ile olmasa da açık ekonomiler açısından sağlanırken emek ve işgücü akışkanlığı önünde engeller devam etmektedir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
ismailgunes@gmail.com

* Konuşma Tarihi: 13.02.2019

Ülke olarak kapalı bir ekonomik sisteme sahip değiliz. Dolayısıyla ekonomik açıdan sektörlerimiz küresel ekonomik hareketlerden etkilenmektedir. Dünya nüfusundaki hızlı artışlarla beraber ekolojik dengenin bozulması dünyanın giderek yaşanabilir olma niteliğini kaybetmesi, okyanuslarda aşırı balık avcılığı, ozon tabakasının delinmesi, sera gazları nedeniyle iklim değişikliği, küresel ısınma, gelir dağılımı adaletsizlikleri, artan yoksunluk, cinsiyet ayrımcılığı, sıcak savaşlar, bölgesel çatışmalar insanlığın gündemini meşgul etmektedir. Ekonomistler ise çevrenin korunmasıyla sosyal gelişme ve ekonomik gelişmenin bir arada olabileceği “sürdürülebilir kalkınma” kavramı üzerine daha çok zaman ve emek harcamaktadır. Bu süreçte “Küresel Kamu Malları”dır (Global Public Goods-GPGs) yaşamımıza girmiş ve sürdürülebilir kalkınma, çevre, sağlık, bilgiye erişim, barış ve güvenlik, insan hakları gibi kavramlar küresel kamusal mallar olarak kabul edilmiştir. Çevreci gruplar ise bu kavramı “küresel ortak varlıklar” (global commons) olarak kullanmaktadır. Tanımsal farklılıklar olsada iki yaklaşımında dikkatleri çekmekistediği konular denizler, okyanuslar, ormanlar, hava, tarihi kültürel yapılar, dünya barışı, okyanuslarımız, ormanlarımız, tehdit altındaki denizler, küresel ısınma, plastik kullanımı suni gübreler, endüstriyel atıklardır. İnsanlık çelişkiler ile dolu eylemlerde bulunmaya devam etmektedir. Bir yandan Karbondioksit emen ormanları keserken diğer yandan yerine ağaç ekmeyi özendirmeye çalışmaktadır. Yüzyıllarda oluşan toprakları betonlaştırmaktan çekinmemektedir. Küresel kaynaklar olan hava, su, orman ve biyolojik çeşitlilikleri hızla tüketmeye devam ediyoruz.

Bu süreç içerisinde insanlığın karşı karşıya olduğunu düşündüğümüz ve değişimin sağlanması gereken 4 alan bulunmaktadır.

1. Yeşile hasret şehirlerimiz dönüşüm bekliyor
2. Enerji sistemimizi değiştirmemiz gerekiyor.
3. Üretim-tüketim sistemimizi değiştirmeliyiz.
4. Gıda sistemimizi değiştirmeliyiz.

Şu anda, türler doğal sürecindeki tükenmeye göre 1000 kat daha hızlı yok oluyorlar. Tüm bu kötü haberlerin yanısıra, bugün üretilen gıdanın 3'te 1'i tüketilmiyor. İsraf ediliyor. Dünyada bir yandan yoksulluk ve yoksunluk yaşanırken diğer

yandan insanlık tarihinin en hızlı tüketimi ve israfı gerçekleşiyor. Bir şeyleri değiştirmenin gerekli olduğu konusunda hemfikir olmamıza rağmen henüz nereden başlayacağımızı bilemiyoruz. Değişimler küçük kıvılcımlarla başlar. Evde, işte, mahalllede, ilçede, ilde başlayacak değişimler geniş alanlara yayılabilir. Bir yerden başlamak zorundayız.

Ekonomistler de Putlar Kullanır: Sorun Büyüme mi, Paylaşım mı?

İnsanlık tarihini kısaca 4 gruba ayırıyoruz.

1. Avcı-toplayıcı düzen ilkel toplum: Barter ekonomisi
2. Tarım toplumu: Tarım toplumu: Feodal beyler, savaşlar, işgaller, ilkel sömürgecilik
3. Sanayi toplumu: Kitlesele üretim, tüketim; sanayileşme motor gücü, hammedeye erişim, modern sömürgecilik, Hammadde kaynaklarına erişim savaşları, dünya savaşları, Yükselen ve düşen küresel güçler.
4. Bilgi Toplumu: ???

Her dönemde ekonomistler kaynakların etkin kullanımını hedeflerken diğer yandan da her döneme özgü putlar kullanmıştır. Bu putlar adeta o dönemlerde değişmez kurallar olarak kabul edilmiş ancak zaman içerisinde hepsi yaşanan bir ekonomik olay sonrası tarihte yerini almıştır.

Ekonomistlerin ilk Putu görünmez el kavramıdır. Bilimsel ekonominin kurucusu kabul edilen Adam Smith, “görünmez el” tabirini ilk kez ilk kitabı *Ahlaki Duyguların Teorisi*’nde (1759) kullandı. “*Milletlerin Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme*” adlı kitabında ve sonrasında bahsettiği görünmez el kavramına göre serbest bir piyasada bireylerin kendi çıkarlarıyla hareket etmesi yanlış olmadığı gibi bu durum hem toplumun tamamına fayda sağlar ve hem de herkesi zenginleştirir. Bu yaklaşımın sloganı ise “ Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler” ile buldu. Adam Smith bir ahlak profesörüdür ama çalışmalarında etik kodlar yerini çıkar güdüsüne bırakır. Yaşanan 1929 Ekonomik krizi bu putu yıkarken yerine Keynes’in “Çukur Kaz, Çukur Kapat” sloganı ile hayat bulan genişlemeci kamu politikası ve bütçe açığı ile yeni ikon halini alır. Enflasyon ve İşsizlik bir arada olmaz yanılgısının adı ise Philipps eğrisidir. Ancak işsizlik ve durgunluğun bir arada yaşanması sonrası

anlamını bulan Stagflasyon kavramı bir putu yıkarken yerine başka bir put koyar.

Ekonomistlerin asla vazgeçmediği put ise büyümedir. Peki bu büyüme takıntısı nereden geliyor? 1930'larda çıkmış bu kavram, çok kısa sürede politika geliştirmenin temel hedefi hâline gelmiştir. Her ne pahasına olursa olsun büyüme sevdası bizleri küresel kaynakları tükettiren, yarattığı karlar ile kapitalist ekonomik sistemi sürdürmeye teşvik eden bir araç olarak büyüme putu tümü ülkeleri zorluyor. Ekonomilerimizin sonu gelmeyen bir büyüme beklentisi, talebi ve dayanağı içinde. Finansal, siyasi ve sosyal olarak büyümeye bağımlı hâle geldik. Ne pahasına olursa olsun tüketmek kutsanıyor. Firmalar kâr, finansal kuruluşlar kredi Pazar savaşı yaparken, tüketiciyede sürekli tüket baskısı uruluyor. Borçlan, kred kartı kullan ne pahasına olursa olsun tüket. Geleceği şimdi tüket mesajı verilerek tüketim kutsallaştırılıyor . Global GSYİH 1950'ye kıyasla 10 kat artmış durumda. 1970'lerde, yüzde birlik en zengin kesim Amerika'nın milli gelirinin yüzde onunu elinde bulunduruyordu. Bugün, payları neredeyse ikiye katlanarak yüzde yirminin üzerine fırlamış durumda. Ancak daha çarpıcı olan şey ise gelir dağılımının en tepesindeki dengesizlikte görülüyor. Bugün Amerika'da yüzde 0.1 milli gelirin yüzde sekizinden daha fazla bir payı elinde bulunduruyor. Bill Gates ve Warren Buffet'ın servetleri Amerikan ulusunun en alt kesimindeki yüzde 40'a tekabül eden 120 milyon insanın gelirine eşit hâle geldi.

Büyütelim pastayı diyorlar, bunun yolunun büyüme olduğu söyleniyor. Pastayı büyütüyoruz, ama pastadan payı onlar alıyor. Küresel ölçekte sorun kaynak yetersizliği değildir. Sorun paylaşım sorunudur.

21. yüzyıl da insanlığın karşı karşıya olduğu sınav çok açıktır. Bu olağanüstü, eşsiz, yaşayan gezegende bizim ve doğanın geri kalanının zenginleşebilmesi adına tüm insanların ihtiyaçlarını karşılamak. Bu amaca erişme başarısını parayla ölçemezsiniz. Bize bir gösterge tablosu lazım. Bu tablo büyümeden ibaret değildir.. Önceki yüzyıldan hiçbir ekonomist dünyanın bu denli yok edildiği, kaynakların tahrip edildiği, teknolojinin bu düzeye gelişine dair bu resmi görmedi. Öyleyse neden hâlâ onların teorilerinin sorunlarımızı çözeceğine inanıyoruz? Kendi çağcıl fikirlerimizi üretmeliyiz. Çünkü bu tabloya şahit olan ilk nesiliz.

20. yüzyıl ekonomistlerine göre büyüme eşitsizlik yaratırsa yeniden bölüştürmeye gerek yok çünkü daha çok büyüme işleri dengeleyecektir. Büyüme çevre kirliliğine neden olursa düzenlemelere gerek yok çünkü daha çok büyüme durumu çözecektir. Fakat görünen o ki klasik yaklaşımların hiç biri sorunu çözmiyor ve çözemeyecek. Bu yetersizlik ve aşırılık durumunun birlikte üstesinden gelecek ekonomiler yaratmalıyız. Kaynakları sürekli tahrip eden yapı yerine yenileyici, dönüştürücü ve adaletli şekilde bölüşümü sağlayan yapıda ekonomik sistemlere ihtiyacımız var. Artık etraftaki okları büküp yaşayan dünyayla birlikte ve bu dünyanın döngüleri içinde işleyen ekonomiler üretmeliyiz. Kaynakların dönüştürüldüğü tekrar tekrar kullanılabilirdiği, doğal kaynakların güneş, rüzgar örneğinde olduğu gibi daha yoğun kullanılan ekonomiler. Bir üretim sürecinin başka bir süreci beslediği ekonomilere gerek duyuyoruz.

Mevcut durum ikilemlerle dolu. Önümüzdeki büyüme seçenekleri gezegenimizi tahrip ederken bunu durdurmak günümüz sistemlerinde ekonomik sistemi krize sokmak anlamına geliyor. Zor bir seçim. İnsanlık zekasına, teknolojisine ve yeterliliğine karşı inanılmaz bir özgüven ve kör bir inançla en iyiyi kurguladığını düşünüyor. Mevcut ekonomik sistemlerin kilit noktası yatırımlardan oluşuyor. Yatırım en modern toplumlarda ulusal gelirin sadece beşte birini oluşturuyor. Esasen yapmakta olduğu şey daha fazla tüketim büyümesini teşvik etmek. Sistem ürettiğini satmak zorunda. İstemesek bile almamız gerek, çünkü, eğer almazsak, sistem çöker. Çöküşü durdurmak için 20 yıldan fazla zamandır, para tedarikini, kredi ve borcu genişletmekteyiz, insanların satın alabilme gücünü devam ettirmek için geleceğimizi tüketiyoruz. Sahip olmadığımız bir parayı ihtiyacımız olmayan şeylere harcamaya ikna ediliyoruz. Krizde, resesyonda, insanlar ne yapmak ister? Durmak isterler. Geleceğe bakmak isterler. Daha az harcıyıp daha fazla biriktirmek isterler. Fakat tasarruf sistem açısından yapılacak en yanlış şeydir. Keynes bunu "tasarruf paradoksu" olarak adlandırır. Tasarruf kalkınmayı yavaşlatır. Politikacılar bizi daha fazla borç tüketmeye, birikimlerimizi daha hızlı harcamaya çağırırlar, sadece şeytanın bacağı kırabilelim büyüme odaklı ekonomiyi devam ettirelim diye.

Paylaşım Ekonomisi: Yeni Ekonomi

Özellikle yurtdışı gezme hayallerimi tetikleyen ve gerçekleşmesine aracı olan Germanwings adlı bir şirket olmuştur. En uzak hat olarak Türkiye'ye uçan şirket ilk gelen alır prensibi ile bir uçakta bölümlere ayrılmış şekilde 7-8 erli gruplarda bilet satışı gerçekleştirmekteydi. 19 Euro'dan başlayan fiyatlarla uçan şirketten aylar öncesinden bilet alarak avroya yurt içi fiyatlarla gezmek en büyük hobim olmuştur. Aracı kullanmayan şirket kendi platformundan satış rezervasyon check in hizmetlerini bana yaptırıp sadece dolmuş gibi bir yerden bir yere götürüyordu. Uçak içinde yeme içme de ayrıca ücretlendiriliyordu. Ryan Air'in yıllarca ücretsiz bilet promosyonunu kovalayarak bir defasında yakalamıştım. Uçak biletim tek bir noktaya kadar ve skyscanner dünyadaki tüm uçuşları ve fiyatları aktarmalı veya doğrudan bana sunup bir seyahat acentasının görevini yapıyordu.

Bu süreçte yeni teknolojinin nimetlerinden faydalanarak kısa sürede tek kişilik bir seyahat şirketine dönüşümü başardım. Hotels.com, hotelcombined.com, booking.com gibi sitelerin iyi müşteri olmuş çalışma prensiplerini çözmüş ve en uygun fiyata ulaşıncaya kadar sabırla bekleyip konaklama rezervasyonlarımı gerçekleştiriyordum.

Hatta üyesi olduğum ücretsiz konaklama sağlayan coachsurfing gibi sitelerden pahalı ülke ziyaretlerimde faydalanıyordum. Ardından Atina Maratonuna denk gelen şehirde doluluk oranı ve fiyatların çok yüksek olduğu bir gezi esnasında son çare olarak airbnb ile tanışarak evini kiralayan ve müzede çalışan Yunan dostumuzun evini kiralamıştım. Kendisi ile yüz yüze bile gelmeden whatsapp üzerinden iletişim kurmuştuk. Kendi benim Atina'da olduğum sürede benden kazandığı kira geliri ile Berlin'de aynı sistemde yer alan başka bir evde konuk olmuştur. Ben ise yüksek fiyat döneminde makul bir ücret ile konforlu ve merkezi bir evde konaklama keyfini yaşamıştım.

Benimle aynı yöne gidecek insanlarla buluşuyorum ve Almanya'dan Belçika'ya, Lüksemburg'a Fransa'ya benzin parası paylaştığım insanlarla gitme şansına sahibim. Almanya'nın Köln şehrinde aynı yöne giden yolcular bla bla car, uber aracılığı ile bir araya gelerek komşu ülke Hollanda'ya benzin maliyetlerini paylaşarak 4 kişi ekonomik bir yolculuk gerçekleştirdik.

Ülke içinde gezerken yollara çıkıp otostop çekme yaşını geçtim. Ama gittiğim bir şehirde gönüllü grupların rehberliğinde bir şehir turunu yapabileceğim buluşma noktalarına gittiğimde beraber gezecek yaya, bisiklet arkadaşları bulabiliyorum. Ücret olarak ise sadece bahşiş ödüyorum. Gönünden ne koparsa. Bosna gezisinde çevreyi gezmek isteyen turistlerin ortak hareket noktasına gidip bizlerle yanı yöne gidenler olabilir mi diye beklerken bir anda 2 Alman , 2 Avusturyalı, 1 Hırvat, 2 İtalyan 2 Türk olmuş ve gönüllü rehberimize sadece bahşiş vererek birde minibüs bulup çevre şehirleri gezmiştik. Genel fiyat düzeyinin yüksek olduğu İsveç'te şehir meclisi üyesi ve gazeteci arkadaşımızın odaları kiraya verdiği ve ikea ile döşediği sistemden bir hafta süreyle konuk olurken sadece gecenin 10'unda hoş geldiniz ve anahtar tesliminde bir araya gelmiştik

Apartmanın giriş katlarında posta kutularının üzerinde yer alan post itlerde ise kişiler paylaşmak istedikleri eşyaları diğer komşularına bildiriyorlardı. İsteyen komşunun kapısını çalarak tanışıp alıyor. Bu sistemi Ç.Ü. İİBF Maliye bölümü öğrencileri ile 5 mahalle muhtarlığı ile işbirliği yaparak başarı ile 3 yıl üst üste komşum komşum projesi olarak uyguladık. Nede olsa komşu komşunun külüne muhtaç değil mi?

O kadar yer gezdik cep telefonları ile fotoğraf ve selfiler çektik. Göstermesek sosyal medyada hiç olmaz. Ancak yurt dışında internet kullanımını Türk hatlarından çok pahalı olduğu dönemlerde Android ve iOS için geliştirilmiş olan WiFi-Map uygulamasında 100 milyonun üzerinde Wi-Fi bağlantı noktası tanımlı. Sadece Avrupa yok Orta Doğu, Orta Asya, Afrika, Rusya gibi bölgeleri de kapsıyor. Rusyada bir mekana girdiniz ve garsona internet wifi şifresini sordunuz. Alfabe kril. Bu program sayesinde herkes nefes aldı. Wifi-Map'in sahip olduğu 100 milyon bağlantı noktası size etkileyici geldiyse OpenSignal (WiFiMapper) uygulamanın dünya çapında 500 milyon bağlantı noktasını haritalandırdığını bilmeniz daha da şaşırtıcı gelecek.

Küçük ve orta seviyeli bir yazılım şirketinin ihtiyaç duyacağı tüm yazılımlar açık kaynak ile ücretsiz temin edilir mi elbette edilir. muhasebe yazılımı, erp yazılımı, mail programları, intranet portal , döküman paylaşım, müşteri ilişkileri yazılımı , insan kaynakları yazılımı gibi. Microsoft ofis kullanmak zorunda değildiniz. Aynı işlevleri OpenOffice, LibreOffice , NeoOffice gibi programlarla kullanabilirsiniz.

Gerçek ismini bilmediği tamamen yabancı biriyle herhangi bir para değiş tokuşu olmadan eşyaları takas etme fikri. Swaptree'deki ticaretin yüzde 99'u başarıyla gerçekleşiyor ve olumsuz derecelendirilen yüzde birlik kısım, görece ufak nedenlerden dolayı, ürünün zamanında ulaşmaması gibi. Teknoloji yabancılar arasında güveni sağlıyor. Artık global bir köyde yaşıyoruz. Yani aslında gerçekten olan şey, sosyal ağlar ve gerçekte zamanlı teknolojiler bizi geçmişe götürüyor. Değiş tokuş ediyoruz, ticaret yapıyoruz, takas ediyoruz, paylaşıyoruz ama bunlar dinamik ve çekici şekillerde yeniden keşfediliyor. Benim olan senindir ekonomisini doğuruyor.

Değiş tokuş pazarının eBay'den GoGet gibi saat başı kiraladığınız arabaya aylık ödeme yaptığınız araba paylaşım şirketlerine, Zopa gibi izleyiciler arasında herhangi birinin borç vereceği 100 dolarla dünyanın herhangi bir yerindeki borç alacak kişiyi karşılaştıran sosyal borç verme sitelerine, yeniden paylaşıyor işbirliği yapıyoruz. Olan şu, internet aracılığıyla ortadan kaldırıyor, böylece T-shirt tasarımcısından örgü örene kadar herkes birebir kazanç elde edebiliyor. Ve bu her yerde ve zamanda bulunabilen denkler arası devrim paylaşımının inanılmaz düzeylerde olduğu anlamına geliyor. Biz mantıklı bir şekilde hiper-tüketim üzerine kurulmuş bir ekonominin bir saadet zinciri olduğunu biliyoruz; kâğıttan bir ev gibi.. Davranış şeklimizi köklü bir şekilde değiştiren sosyal ağların ve gerçek zamanlı teknolojiler işbirlikçi tüketimle tanımlanmış yeni bir 21. yüzyıl tüketim ve paylaşım ekonomisi modeli ortaya koyuyor. İşbirlikçi tüketim üç şekilde karşımıza çıkıyor.

1. yeniden dağıtım pazarları. Yeniden dağıtım pazarları - Swaptree gibi - kullanılmış ya da başkasının olan ürünü aldığınızda ve ihtiyaç duyulmayan yerden alarak olduğu yere ya da kişiye ulaştırdığınız yerler. Azalt, yeniden kullan, dönüştür, tamir et ve yeniden dolaşıma sok. Bir ürünün yaşam döngüsünü uzatıyorlar ve bu şekilde atığı azaltıyorlar.

2. işbirlikçi yaşam şekilleri. Bu para, yetenek ve zaman gibi şeylerin paylaşımı ve kaynakları. Zaman bankaları gibi ifadeler günlük dilin bir parçası haline gelecek. En favori örneklerimden biri toprak paylaşımı. İngiltere'den bir proje, arka bahçesinde fazladan biraz yer olan Bay Jones'u, bir şey

yetiştirmek isteyen Bayan Smith ile eşleştiriyor. Birlikte kendi yiyeceklerini üretiyorlar. Çok basit, ancak çok parlak fikir.

3. ürün servis sistemleri. Ürüne sahip olmanız gerekmiyor. bebek eşyalarından kılık kıyafete kadar her şey olabilir. Kaçınızın elektrikli matkabı var? Elektrikli matkap? Tabii. Bu elektrikli matkap tüm hayatı boyunca sadece 12 ila 13 dakika kullanılacak. Biraz saçma, değil mi? Çünkü ihtiyacınız olan delik, matkap değil. Peki, neden matkabı kiralamıyorsunuz ya da daha iyisi, kendi matkabınızı diğerlerine kiralayıp biraz para kazanmıyorsunuz?

Bu üç sistem ortak noktada buluşuyorlar, insanlara yaşam tarzlarından ya da kıymet verdikleri kişisel özgürlüklerinden vazgeçmeden kaynaklarını kullanma izni veriyorlar.

Ortalama bir arabanın yıllık maliyeti 8.000 dolardır. Bir araba günde ortalama 1 saat kullanılıyor ve 23 saat boşa duruyor. İşte bu Zipcar ve GoGet gibi araba paylaşım şirketlerini var eden bubasit gerçektir. Carpooling.com. 10 senedir var ve üç buçuk milyon kişi üyesi ve her gün bir milyon araba paylaşılıyor. Bu 2.500 TGV trenine denk geliyor, ve düşünün tren rayı döşemek veya araba satın almak zorunda kalmadılar. Bunların hepsi aşırı kapasite ile gerçekleşiyor. BlaBlaCar. Uzak mesafeli yolculukları paylaşmak isteyen sürücüleri ve yolcuları eşleştiren bir platform. Ortalama gidilen yol 320 kilometre. Sigara içip içmediklerini, ne tür müzik sevdiklerini, yolculuğa köpeklerini getirip getirmeyeceklerini görebiliyorsunuz. Şu anda her ay 4 milyonun üzerinde insan BlaBlaCar ile seyahat ediyor. Yani EuroStar ve JetBlue havayollarının yolcu sayısından daha fazla. BlaBlaCar, teknolojinin nasıl dünyanın her yerinden milyonlarca insanın güven sıçraması yapmasını sağladığının güzel bir örneğidir. DVD'yi istemiyorum, içindeki filmi istiyorum. Hantal bir telesekreter istemiyorum, sakladığı mesajı istiyorum. CD istemiyorum, çaldığı müziği istiyorum. Diğer bir deyişle eşyayı ya da aleti değil karşılayacağı ihtiyaçları ve deneyimleri istiyorum.

Sahip olduklarımız bir buluta dönüştükçe, bulanık bir çizgi ortaya çıkıyor, benim olan ile senin olan arasında ve bizim olan arasında. Şimdi elbette tüm bu sistemler bir derece güven gerektiriyor ve bu işleyişin mihenk taşı güven duygusudur. Eski tüketici sisteminde, itibarınız çok da fazla önemli değildir, çünkü

her hangi bir denk değerlendirmesinde kredi geçmişiniz çok daha önemlidir. Ama şimdi sanal dünyada iz bırakıyoruz. İşaretlediğimiz her spam yollayanla, postaladığımız her fikirle, paylaştığımız her yorumla aslında ne kadar iyi işbirliği ettiğimizi ve güvenilir olup olmadığımızı işaretliyoruz. Google benzeri bir arama yapıp itibarımızın tümünü görebildiğimiz bir döküm göreceğimiz zaman çok da uzak değil ve bu itibar dökümü işbirlikçi tüketime ulaşmamızı belirleyecek. Bu yeni bir sosyal para birimi, denilebilir, bizim kredi değerlendirmemiz kadar güçlü olabilecek bir birim. Ekonomik küçülme bu küçülme bizim hayatımızdaki eşyaların değerlerini düşünmemize yol açtı böylece onların gerçek ederleri ile değerlerini düşünmeye başladık. Bir de farklı endüstrilerdeki küresel büyük markalara son zamanlarda ortaya çıkmış güvensizlik var. Fiverr.com. Beş dolar için ne yapardınız? Kuruluşundan sadece iki sene sonra her gün 750.00 ilan yayınlanıyor insanların 5 dolara yapacağı işlerin ilanları ihtiyaç sahipleri buluşturuyor. Etsy insanların kendi yaptıkları ürünleri sunuyor ve kişiler bu ürünleri kendi e-dükkanlarında satıyorlar. Daha yeni yedinci yıldönümünü kutladı ve yedi sene sonra, geçen sene bütün bu şahısları 530 milyon dolarlık satışa ulaştırdı. Bildiğiniz gibi IBM, HP, SUN -- yani bilişim teknolojisi alanında en azılı rakipler, artık yazılımlarını açık kaynak olarak sunuyor, Açık kaynak üretimi bize gösterdi ki, Linux ve Mozilla gibi birinci sınıf yazılımlar, bizim bildiğimiz şekliyle şirketlerin bürokratik yapısı ve pazarların teşviği olmadan da yaratılabilir. Google AdSense aracılığıyla binlerce blogcuyu zenginleştirirken kendini de zenginleştiriyor. Amazon Uygulama Programlama Arayüzü'nü 60.000 geliştiriciye, sayısız Amazon dükkanına açtı. Ebay tutsak ikilemini çözdü ve bir pazar yarattı, tutsak ikilemini güvence oyununa çeviren bir geribildirim mekanizması yaratmasalardı, bu pazar da olmazdı.

Bu bakış açılarımızın derinlemesine insancıllaştırılması, ve bu ekonomik modelin tam ortasındaki yalan söyleyen kişininkinden tamamen farklı bir vizyon O halde biz kimiz? Bu insanlar kim? Biz yenilik peşindeki, Adam Smith'in söylediği çıkarıcı, bencil bireyler miyiz? Yoksa fedakar hoş, sevimli karakterler olabilir miyiz?

Yaptığımız şey ekonomileri yaratmaktı. Sistemleri yarattık, sistematik olarak insan ruhunun sadece dörtte birini

önemli kılan, destekleyen ve diğerlerini değersiz kılan bir sistem. Bu tam anlamıyla insan olabilmek için kendimizi özgürleştirmekle ilgilidir. Ekonomi ne olursa olsun, ekonominin yapması gerek şey, aslında, modelin kalbine yatırım yapmak, yatırımmı yeniden yaratmak.. İnsana yatırım, Çevreye yatırım. Konunun maddesel boyutları var. Eğer insanların gıda, giyinme ve barınma problemleri varsa gelişmeden bahsetmek saçma olur. Sosyal yatırım. Dostluk, sorumluluk, toplum, o toplum hayatına dahil olan herşey. Bu da, yatırım gerektirir, örneğin, bağlantı kurabileceğimiz mekanlara, ortak olabileceğimiz yerlere, ortak alanlara, konser salonlarına, bahçelere, parklara, kütüphanelere, müzelere, sessiz merkezlere, eğlence ve kutlama mekanlarına, sukunet ve düşünmek için gerekli mekanlara, "ortak bir vatandaşlık yetiştirme" alanlarına yapılan yatırım.

Ziyapaşa, Turgut Özal'daki kafede satılan ucuz lattenin fiyatından daha az bir parayla yaşamaya çalışan iki milyar insana geri dönmek istiyorum. refahı yeniden tanımlamadıkça bunu asla başaramayacağımız da açıktır, büyüme odaklı modelden daha manalı ve daha az maddeci bir refah "Büyümesiz Refah". Şimdi işin gerçeği ve en acı tarafı ekonomik gelişim ve yoksulluğu azaltma konusunda geleneksel uzmanlar bu problemin nasıl çözüleceğini bilmiyorlar. O zaman ne oluyor? Bunun hakkında konuşmuyorlar. Konuşulmayan ve tartışılmayan bu sorun görmezden geldikçe büyüyor.

Küresel plütokrasinin yükselişini hızlandıran unsurlar aynı zamanda batılı sanayileşmiş ekonomilerde orta sınıfın kuyusunu kazın unsurlar oluyorlar. Teknoloji ile başlayalım. Milyonerler yaratan bu güçler, aynı zamanda pek çok geleneksel orta sınıf mesleklerini de yok etmektedir. Sanayi devriminin aksine, yeni ekonomimizin devleri yeni iş olanakları sunmuyor. Artan ekonomik büyümeyi otomatik olarak yaygın bir şekilde paylaşılan bir refaha dönüştürebilecek bir ekonomik norm yok. 1990'ların sonundan bu yana, verimlilikteki artış ücret ve istihdamda görülen artıştan ayrılmış durumda. Bu şu demektir: Ülkemiz zenginleşmektedir, şirketlerimiz daha da verimlidir, ama yeni iş imkanı sunmuyor ve genel olarak insanlara daha fazla ödemiyoruz. Tüm bunlardan çıkarabileceğiniz korkutucu sonuç ise, yapısal işsizlik için kaygı duymaktır. Bu yeni ekonominin sadece plütokratlar için değil, hepimiz için yararlı olabilmesinden emin olmak için aynı derecede bir hırs ve azimle toplumsal ve

politik değişim çağı için kolları sıvamalıyız. İşte bu nedenle yeni bir dünya düzenine ihtiyacımız var.

Tükettikçe yoksullaşan sistemlerin yerine ürettike zenginleşen, paylaştıka farklılıkları azaltan ve odağında insan olan sisteme ihtiyacımız var.

ÜMİT ŞAHİN***SAHA YERİ İZLENİMLERİ: SAHA
(YAKUT) TÜRKLERİ VE DİLLERİ*****1. Saha Yerinin Tarihi Hakkında**

Bilim dünyası, Saha (Yakut) Türklerinden 17. yüzyılda Rusya'nın doğusuna doğru gerçekleştirilen keşif gezileri neticesinde haberdar olmuştur.

Saha (Yakut) topraklarının Ruslar tarafından ele geçirilmesi Rusların Sibir Hanlığı'na son vererek Batı Sibirya topraklarına yerleşmeleri, ardından Yenisey'e ulaşarak Tunguzlardan Orta Yenisey'den iki günlük uzaklıkta Lena nehrinin bulunduğunu haber almaları ve Lena nehrine ulaşmaları ile başlamıştır. Ruslar, buraya defalarca yaptıkları seferlerde Saha (Yakut) Türklerinin savunması ile karşılaşmışlarsa da 1638 yılında Yakut Askerî İdaresini kurarak Saha (Yakut) Türklerinden yasak adı altında vergiler toplamaya başlamışlardır ve XVII. yüzyılın sonuna kadar da Saha topraklarının tamamını ele geçirmişlerdir (Killi 2010: 145).

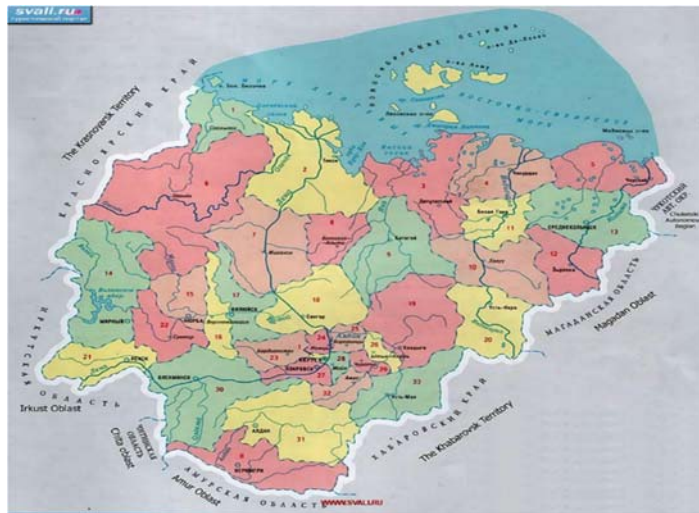
* Arş. Gör. - Ankara Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kuzey-Doğu Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı.
umityabgu@gmail.com

* Konuşma Tarihi: 20.02.2019

Sahaların atalarının daha güneyde Baykal gölü civarında yaşayan Kurikanlar oldukları ve önceden güney bölgelerde Tunguzlar (Even ve Evenkler), kuzeyde ise Yukagir ve Çukçaların bulunduğu bugün yaşadıkları bölgelere XI. Yüzyıldan itibaren Moğollar tarafından aşama aşama itilerek yerleştirildikleri ve bu toprakların XVII. yüzyılda tamamen Saha toprakları haline geldiği kabul edilmektedir. Saha (Yakut) Türkleri bugün yaşadıkları bölgeye geldikten sonra yerli halklar ile sıkı ilişki kurarak kısmen onların yaşam tarzlarını benimserken dil açısından da geniş bir bölgenin Sahacalaşmasını sağlamışlardır (Killi 2010: 145).

Resim 1: Rusya Federasyonu içinde Saha (Yakut) Cumhuriyeti'nin yeri.

Resim 2: Saha (Yakut) Cumhuriyeti Siyasi Haritası

2. Saha (Yakut) Türkçesinde İlk Kayıtlar

Saha (Yakut) Türklerinin daha güneyde, Baykal gölü çevresinde yaşamış olan atalarının Türk-Runik yazısına benzer bir yazı kullandıkları bu bölgedeki arkeolojik buluntulardan anlaşılıyorsa da bu yazı geleneği kuzeye göç ettikleri dönemde bir şekilde kesintiye uğramıştır (Killi 2010: 148).

Resim 3, 4, 5, 6: Kuzey-Doğu Federal Üniversitesi Yazı Müzesinde yer alan Saha Yeri'nin çeşitli yerlerinde çekilmiş runik harfli yazılar

Uzun bir muhtemel «yazısız» dönemden sonra Saha (Yakut) Türkçesinin yazıya geçirilmesi Sibiry'a çeşitli bilimsel araştırma gezilerine katılmış olan batılı bilim adamları ile başlamıştır. İlk kayıtlar Nikolo Kornelius Vitsen (1641-1717), Philip Johan von Strahlenberg (1676-1747), Gerard Friedrich Miller (1705-1783), Georg Wilhemm Steller (1709-1746), Yakob İoann Lindenau (1710-1795), Georg Adolf Erman gibi bilim adamlarının Latin alfabesi ile verdikleri Saha (Yakut) Türkçesinde kelime listelerinden ibarettir.

3. Saha (Yakut) Türkçesinin Yazı Dilinin Başlangıcı

Ünlü Saha Türkü dilci Sleptsov, Saha (Yakut) Türkçesinin yazı dilinin başlangıcı ile ilgili aşamayı iki döneme ayırmaktadır: 1905'e kadar olan dönem ve 1905 yılından 1917'ye kadar olan dönem. 1905 yılına kadar olan dönemde Saha (Yakut) Türkçesinde yapılan yayınlar temel olarak Hristiyanlık dini ile ilgili temel literatürün çevirisinden ve birkaç alfabe kitabından

oluşan misyonerlerin çalışmalarıdır, ikinci dönemdeki eserler ise yerli aydınların çeşitli edebiyat türlerinde kaleme aldıkları eserlerden oluşur, ayrıca ilk Saha (Yakut) Türkçesinde süreli yayınlar da bu dönemde ortaya çıkmıştır (Killi 2010: 149).

4. Saha (Yakut) Cumhuriyeti

4.1. Saha (yakut) Türkleri Kimlerdir? Saha (yakut) cumhuriyeti nerededir?

Saha (Yakut) Türkleri, Rusya Federasyonu'na bağlı Saha (Yakut) Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar. Saha (Yakut) Cumhuriyetinin dışında Amur ve Magadan bölgelerinde de Saha (Yakut) Türkleri yaşamaktadırlar. Saha (Yakut) Cumhuriyeti Kuzeydoğu Sibirya'da yüzölçümü yaklaşık 3.000.000 km² olan, Kazakistan Cumhuriyeti'nden sonra en büyük yüz ölçümüne sahip Türk Cumhuriyeti'dir (Killi 2010: 145). Saha (Yakut) Cumhuriyeti'nde üç farklı saat dilimi bulunmaktadır (+6, +7, +8). Saha (Yakut) Cumhuriyeti'nin nüfusu 950.000'den fazladır ve bu nüfusun 500.000'e yakını Saha (Yakut) Türkleri oluşturmaktadır.

Saha (Yakut) Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'na bağlı olmakla birlikte, seçimle işbaşına gelen ve Sahaların İl Darhan (Ил Дархан) dedikleri bir yöneticisi (eskiden президент-cumhurbaşkanı deniyordu), İl Darhan'ın atadığı bir başbakan ve bakanlar kurulu bulunmaktadır. Cumhuriyet iş işlerinde serbest, dış işlerinde Rusya Federasyonu Merkezi Hükümeti'ne bağlıdır. SSCB'nin dağılmasından bugüne kadar yapılan seçimlerde iş başına gelen dört liderin üçü Saha (Yakut) Türkü, birisi ise Rus'tur.

Saha (Yakut) Cumhuriyeti'nde Saha (Yakut) Türklerinin dışında Ruslar, Tunguz halklarından Evenler ve Evenkiler, Yukagirler ve Çukçalar yaşamaktadırlar. Saha (Yakut) Türkleri dışında ülkenin en kalabalık etnik grubunu Ruslar oluşturmaktadır. Saha (Yakut) Cumhuriyeti'nde yaşayan Ruslar bölgenin yerli ahalisi olmayıp 1632'de Saha Yeri'nin Ruslar tarafından ele geçirilmesinden sonra zaman içinde yerleşen Ruslardır. Fakat Rus Hâkimiyetinden sonra gelen ilk grup Rusların ilginç bir özelliği vardır. Bu Ruslara «eski yerleşimci Ruslar» (Русские старожилы) denilmektedir. Bunun nedeni ise ilk gelen Rusların dillerinin Sahacalaşması ve Saha (Yakut) kültürünü benimsemeleridir.

4.2. Eski Yerleşimci Ruslar (Saha Dilli Ruslar)

Meşhur Rus misyoner Dmitri Hitrov 1858 yılında neşredilen Saha Dilinin Kısa Grameri adlı eserinde bu konuyla ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmektedir: Yakut oblasti Yakut, Tungus, Lamut gibi farklı yerli kavimlerle birlikte Rusların yaşadığı bir bölgedir. Bu bölgede yaşayan her kavim kendi diliyle konuşur. Fakat Yakut dili genel anlaşma dilidir. Yakut dilini sadece Yakutlar, Tunguzlar, Lamutlar ve Yukagirler değil, Ruslar bile konuşmaktadır. Yakut dilini Amur denizine, Pasifik Okyanusun bütün kıyılarına kadar duyabilirsiniz. Şehirlerde ve köylerde Rus çocukları ilk önce Yakut dilini öğrenmektedirler. Rus dilini ise daha sonra ve kötü bir şekilde öğrenmektedirler. Bir çok Rus çocuğu kendi ana dillerini bilmemektedirler (Hitrov 1858: 2). Bugün Eski Yerleşimciler diye bahsedilen Rus kökenli Saha dilli topluluğun bir kısmı Saha (Yakut) Türkçesi konuşmalarına rağmen kendilerini «Rus» olarak adlandırırken, bir kısmı ise hem Saha (Yakut) Türkçesi konuşmaktalar, hem de kendilerini Saha (Yakut) olarak saymaktadırlar. Hitrov'un gramerinin giriş kısmında dile getirdiği bu durum ancak Ekim 1917 devrimine kadar sürmüştür. Devrimden sonra sosyal ve siyasal durum değişmiş ve Saha Yeri'ne hızlı bir Rus göçü gerçekleşmiştir.

4.3. Saha (Yakut) Cumhuriyeti'nin Nüfusu

Millet	1939	1959	1970	1979	1989	2002	2010
Sahalar	233 273 (56,5 %)	226 053 (46,4 %)	285 749 (43,0 %)	313 917 (36,9 %)	365 236 (33,4 %)	432 290 (45,5 %)	466 492 (49,9 %)
Ruslar	146 741 (35,5 %)	215 328 (44,2 %)	314 308 (47,3 %)	429 588 (50,4 %)	550 263 (50,3 %)	390 671 (41,1 %)	353 649 (37,8 %)
Evenkiler	10 432 (2,5 %)	9505 (2,0 %)	9097 (1,4 %)	11 584 (1,4 %)	14 428 (1,3 %)	18 232 (1,9 %)	21 008 (2,2 %)
Ukraynlar	4229 (1,0 %)	12 182 (2,5 %)	20 253 (3,0 %)	46 326 (5,4 %)	77 114 (7,0 %)	34 633 (3,65 %)	20 341 (2,2 %)
Evenler	3133 (0,8 %)	3537 (0,7 %)	6471 (1,0 %)	5763 (0,7 %)	8668 (0,8 %)	11 657 (1,2 %)	15 071 (1,6 %)
Tatarlar	4420 (1,1 %)	5172 (1,1 %)	7678 (1,2 %)	10 976 (1,3 %)	17 478 (1,6 %)	10 768 (1,1 %)	8122 (0,9 %)

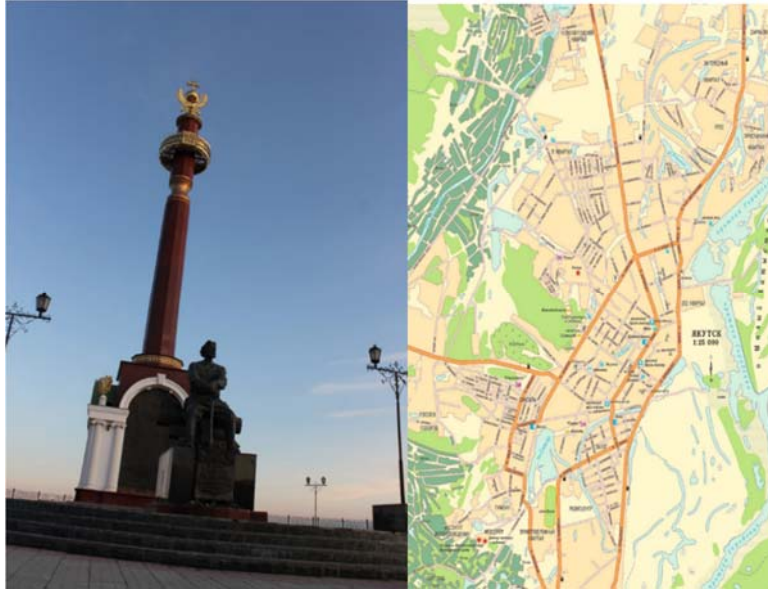
Tablo 1: Saha Cumhuriyetinde yaşayan etnik grupların yıllara göre nüfusları

4.4. Başkent Yakutsk

Saha (Yakut) Cumhuriyeti'nin başkenti Yakutsk şehridir. Ruslar tarafından 1632 yılında kurulmuş olan bu şehre Sahalar (Sahacalaşmış şekliyle) Cokuuskay demektirler. Şehrin kurulduğu alanın eski adı ise Tuymaada Vadisidir. Tuymaada adını bugün Yakutsk şehrindeki bir çok dükkanda vb. yerlerde görmek mümkün. Yakutsk (Cokuuskay) kenti, Dünya üzerinde bulunduğu enlemde en kalabalık yerleşim birimlerinden biridir. Bir anlamda kuzey kutbunun metropol şehridir.

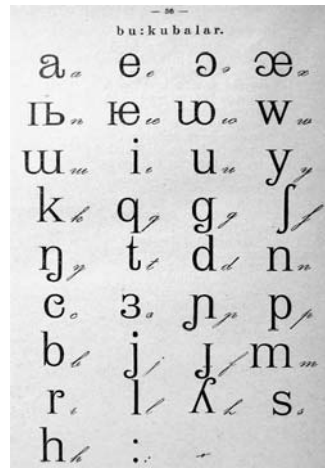
Resim 7: 1632 yılında Rus Kazağı Peter Beketov tarafından kurulmuş ahşap kale

Resim 8: Peter Beketov Anıtı **Resim 9:** Yakutsk Şehir Planı

5. Saha (Yakut) Alfabeti

Saha (Yakut) Türkleri 1939 yılına kadar S. A. Novgorodov tarafından Latin esasına dayalı olarak yapılan ve imla ve yazım kuralları açısından oldukça kullanışlı bir alfabe kullanmışlardır. 1939 yılından sonra SSCB'ye dahil olan bütün Türk toplulukları gibi Saha (Yakut) Türkleri de Kiril esasına dayalı alfabeyi kullanmaya başlamışlardır.

САХА АЛФАВИТА
SAKA (YAKUT) ALFABESİ

Aa	Бб	Вв	Гг	Бб	Дд
[a]	[b]	[v]	[g]	[d]	[d]
Дд	Ее	Ёё	Жж	Зз	Ии
[c]	[e, ye]	[yo]	[j]	[z]	[i]
Йй	Кк	Лл	Мм	Нн	Нн
[y]	[k]	[l]	[m]	[n]	[n]
Нн	Оо	Өө	Пп	Рр	Сс
[n]	[o]	[ö]	[p]	[r]	[s]
Тт	Уу	Үү	Фф	Хх	
[t]	[u]	[ü]	[f]	[x]	
Цц	Чч	Шш	Щщ	Ъ	Ыы
[ts]	[ç]	[ʃ]	[ʃç]		[ɯ]
Ь	Ээ	Юю	Яя		
	[e]	[yʊ]	[ya]		

Resim 10: S. A. Novgorodov'un yarattığı Latin esasına dayalı Saha Türk alfabesi **Resim 11:** Kiril esasına dayalı Saha Türk alfabesi

6. Saha (Yakut) Türkçesinin Türk Lehçeleri İçindeki Yeri

Saha (Yakut) Türkçesi gerek söz varlığı açısından, gerekse şekil bilgisi özellikleri açısından Türk lehçeleri içinde önemli bir yere sahiptir.

Türk Lehçeleri tasniflerine bakıldığında Saha (Yakut) Türkçesinin Oğuz Türk Lehçeleri, Kıpçak Türk Lehçeleri gibi bir grup içinde değil müstakil bir şekilde belirtildiğini görmekteyiz.

1806 yılında J. C: Adelung yapmış olduğu tasnifte Türk Lehçelerini iki gruba ayırmış, Kuzeydoğu Türk Lehçelerini ise Moğul-Tatar ırkı grubunun altında vermiştir. Soyotlar, Çulım Türkleri, Teleütler ve Yakutlar yer almaktadır. 1823 yılında H. J. Von Klaproth'un tasnif denemesinde 23 Türk Lehçesi sıralanmış, bunların arasında Çulım, Baraba, Teleüt, Yakut, Karhaz lehçeleri yer almaktadır. Saha (Yakut) Türkçesi gerek söz varlığı

açısından, gerekse şekil bilgisi özellikleri açısından Türk lehçeleri içinde önemli bir yere sahiptir.

Türk Lehçeleri tasniflerine bakıldığında Saha (Yakut) Türkçesinin Oğuz Türk Lehçeleri, Kıpçak Türk Lehçeleri gibi bir grup içinde değil müstakil bir şekilde belirtildiğini görmekteyiz.

1806 yılında J. C: Adelung yapmış olduğu tasnifte Türk Lehçelerini iki gruba ayırmış, Kuzeydoğu Türk Lehçelerini ise Moğul-Tatar ırkı grubunun altında vermiştir. Soyotlar, Çulım Türkleri, Teleütler ve Yakutlar yer almaktadır. 1823 yılında H. J. Von Klaproth'un tasnif denemesinde 23 Türk Lehçesi sıralanmış, bunların arasında Çulım, Baraba, Teleüt, Yakut, Karhaz lehçeleri yer almaktadır. Adriano Balbi'nin 1826 yılında yapmış olduğu tasnifte Türk Dili, Yakut Dili ve Çuvaş Dili olarak üç ana gruba ayrılmış, Türk Dili grubu da kendi içinde sekiz alt başlık halinde sınıflandırılmıştır. Joseph von Hammer'in 1836 yılında yaptığı tasnifte Türk Lehçelerini üçe ayırmış, üçüncü grupta Sibirya başlığı altında Saha (Yakut) Türkçesine yer vermiştir. Türk Lehçelerinin ilk bilimsel ve ayrıntılı tasnifini yapan Wihemm Radloff ise Saha (Yakut) Türkçesini Türk Lehçelerinden biri saymamıştır, tasnifinde de Saha (Yakut) Türkçesine yer vermemiştir. Nikolay Fedoroviç Katanov 1894 yılında yaptığı tasnifinde Türk Lehçelerini dört grup içinde toplamış, Şimal grubunda Obi havzası Türklerinin şivelerine yer vermiş, Şark grubunda ise Karagas, Yakut Türkçelerine yer vermiştir. Leon Cahun yapmış olduğu tasnifte Türk dilini üç gruba ayırmış, Şimal grubu adını verdiği üçüncü grupta Yakut Türkçesine yer vermiş ayrıca Yakutçanın değişik şekillerinden ibaret olan diğer şiveler başlığı koymuştur. 1917 yılında yaptığı tasnifte Türk Lehçelerini sadece söz başı y- sesinin durumuna göre tasnif eden Nemeth Yakut Türkçesinin s- grubuna, diğer bütün Kuzeydoğu Lehçelerini ise y- grubuna dâhil etmiştir. G. J. Ramstedt 1938 yılında yaptığı tasnifinde Türk Lehçelerini altı gruba ayırmıştır. Tek heceli sözlerin sonunda ag ses grubunun durumu, Eski Türkçedeki /d/ foneminin korunması ya da /z/ ve /y/ seslerine gelişmesi, söz başındaki /t/ sesinin durumuna göre yapılan tasnifte Saha (Yakut) Türkçesine tek başına yer verilmiştir. Türk Lehçelerini yedi gruba ayıran Bogoroditskiy, yapmış olduğu tasnifte Saha (Yakut) Türkçesini, Karagas Türkçesini ve Tuva Türkçesini Şimalî Şarki adını verdiği gruba dahil etmiştir. Yakut Türkçesinin özellikleri olarak söz başında y->s- ve s->-

değişiklikleri ve diftongları (ia, ie, uo, üö) vermiştir. L. Ligeti'nin Türk Lehçeleri tasnifinde ise Saha (Yakut) Türkçesi bir grup olarak yer almış, diğer Kuzeydoğu lehçeleri ise Sibirya dilleri grubunda gösterilmiştir. M. Räsänen'in tasnifinde /z/ > /s/ değişmesi, söz başı t-sesinin korunması ve /d/ > /t/ değişmelerinin olduğu Yakut Türkçesi bu tasnifte tek başına gösterilmiş, diğer Kuzeydoğu Lehçeleri ise d- grubu, z- grubu ve y- grubu olarak üç gruba ayrılmıştır. 1965 yılında yaptığı tasnifte Poppe, bir r, l dili olan Çuvaşçayı ayırdıktan sonra z, ş dillerini 5 gruba ayırmıştır. /d/ > /t/, -ag > -ia özelliklerine sahip olan Yakut Türkçesi tek başına bir grup olarak göstermiştir. M. Räsänen'in tasnifinde /z/ > /s/ değişmesi, söz başı t-sesinin korunması ve /d/ > /t/ değişmelerinin olduğu Yakut Türkçesi bu tasnifte tek başına gösterilmiş, diğer Kuzeydoğu Lehçeleri ise d- grubu, z- grubu ve y- grubu olarak üç gruba ayrılmıştır. 1965 yılında yaptığı tasnifte Poppe, bir r, l dili olan Çuvaşçayı ayırdıktan sonra z, ş dillerini 5 gruba ayırmıştır. /d/ > /t/, -ag > -ia özelliklerine sahip olan Yakut Türkçesi tek başına bir grup olarak göstermiştir. Batı Hun kolu ve Doğu Hun kolu olarak Türk Lehçelerini iki ana gruba ayıran N. A. Baskakov, bu tasnifte Yakut Türkçesini Uygur grubunun altında göstermiş ve d>t, y->s-, s->- özelliklerinin yanında ikiz ünlülerinin (ia, ie, uo, üö) Saha (Yakut) Türkçesinde olduğundan bahsetmiştir. Reşit Rahmeti Arat, "Türk Şivelerinin Tasnifi" başlığı taşıyan makalesinde kendi deyimiyle Türk lehçe ve şivelerini Türk Lehçe grupları ve Türk Şive grupları olarak ikiye ayırmıştır. Saha (Yakut) Türkçesini söz başı y- sesine ve /d/ sesinin durumuna göre Türk Lehçe grupları içerisine almıştır. Alman Türkolog Doerfer yaptığı tasnifte Türk Lehçelerini yedi gruba ayırmıştır. Bu tasnifte Yakutça başlı başına yer almış, Sibirya lehçeleri ise Kuzey veya Güney Sibirya grubu adı altında toplanmıştır. 1993 yılında "Türk Dili ve Diyalektlerinin Yeni Bir Tasnifi" adını taşıyan makalesinde, Talat Tekin o zamana kadar yapılan tasnifler hakkında bilgiler vermiş, dikkate değer olanlardan Türk Lehçelerini hangi ölçütler çerçevesinde tasnif ettiğini ve bunların eksik yanlarını tenkit etmiştir. Tekin makalesinde Türk Lehçelerini 12 gruba ayırmıştır. Saha (Yakut) Türkçesi bu tasnifte Eski Türkçe /d/ sesinin durumuna göre (atah) grubunda yer almıştır. Claus Schönig yukarıda bahsi geçen diğer lehçe tasniflerinden farklı olarak, Türk Lehçelerini "Yaygın Olmayan Türkçe", "Yaygın Türkçe" ve "Merkezi Türkçe", "Kıyı

Türkçesi” adlarıyla ve etkileşim bölgelerine göre üç şekilde tasnif etmiştir. Lena Türkçesi başlığı altında verdiği Yakut ve Dolgan Türkçeleri Schönig’in tasnifinde Yaygın Olmayan Türkçe ve Kıyı Türkçesi grubundadır.

7. Saha (Yakut) Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Ortaklıklar

Saha (Yakut) Türkçesi, Türk dilinin en uzak lehçelerinden olmakla birlikte dilbilgisel olarak Türkiye Türkçesi bir takım ortaklıkları vardır. Örnek cümle: Ben bugün gölde bir balık tuttum Min bugün küölge bir balık tuttum.

Kişi zamirleri

min (мин)	ben
en (эн)	sen
Kini (кени)	o
bihigi (биһиги)	biz
ehigi (эһиги)	siz
kiniler (кинилэр)	onlar

Sayılar

biir (биир)	bir
ikki (икки)	iki
üs (үс)	üç
tüört (түөрт)	dört
bies (биэс)	beş
alta (алта)	altı
sette (сэттэ)	yedi
ağıs (аһыс)	sekiz
toğus (тоғус)	dokuz
uon (уон)	on

Hayvan atları

inaх (ынах)	inek
oğus (оғус)	öküz, boğa
atır oğus (атыыр оғус)	aygır, dana
at (ат)	at
tebien (тэбиэн)	deve
ıt (ыт)	ıt
kuturuk (кутурук)	kuyruk
muos (муос)	boynuz

kaas (хаас)	kaz
kus (кус)	ördek
turuуа (туруйа)	turna
Balık (балык)	balık
bu (бу)	bu
хоууи (хойуу)	koyu
Küöx (күөх)	mavi (gök)
ıraах (ыраах)	ırak, uzak
kim (ким)	kim
ot (от)	ot
baay (баай)	zengin
bügün (бүгүн)	bugün
uur- (уур-)	koymak
оонн'оо (оонньоо)	oynamak
arġaa (арġаа)	batı (arka kelimesi ile aynı kökten)
soġuruu (соġуруу)	güney (yukarı kelimesi ile aynı kökten)
Kıhıl (кыһыл)	kızıl

8. Geleneksel Saha İnanışı

Айыы Үөрэбэ (Tanrı Öğretisi)

Rus hâkimiyetine giren Saha (Yakut) Türkleri Hristiyanlaştırma maksadıyla misyonerlik faaliyetlerine maruz kalmış olsalar da geleneksel inanışlarını sürdürmektedirler. Saha (Yakut) Türklerinin göçebe bir yaşam sürdüklerinden ve bölge halkının animizm, fetişizm ve şamanizm kaynaklı inançlarının olduğundan bahsedilmektedir (Mihaylovna 2014: 103). 19. yüzyıla ait bir kayıta Saha (Yakut) Türklerinin tamamının vaftiz edilmiş olmasına rağmen Hristiyan inancının günlük hayatlarında uygulamadıkları belirtilmiştir (Mihaylovna 2014: 104).

Rus hâkimiyetine giren Saha (Yakut) Türkleri Hristiyanlaştırma maksadıyla misyonerlik faaliyetlerine maruz kalmış olsalar da geleneksel inanışlarını sürdürmektedirler. Saha (Yakut) Türklerinin göçebe bir yaşam sürdüklerinden ve bölge halkının animizm, fetişizm ve şamanizm kaynaklı inançlarının olduğundan bahsedilmektedir (Mihaylovna 2014: 103). 19. yüzyıla ait bir kayıta Saha (Yakut) Türklerinin tamamının vaftiz edilmiş olmasına rağmen Hristiyan inancının günlük hayatlarında uygulamadıkları belirtilmiştir (Mihaylovna 2014: 104). Günümüzde Saha Türklerinin geleneksel inanışını

adlandırmada kullanılan ifade Ayı Üöreğe “Tanrı Öğretisi” tabiridir. Saha Türklerinin söz varlığında Eski Türkçede de bulunan Tañara “Tanrı” kelimesi yer almasına rağmen bu ifadeyi kullanmaları ilk başta dikkat çekici gelmekle birlikte, kelimenin “yaratmak”, “oluşturmak” anlamlarına gelen ay- fiilinden türediği (Popov 2003: 65) göz önüne alındığında anlaşılması kolaylaşmaktadır. Ayı kelimesinin sözlüklerdeki karşılığı olarak: 1. yaratma, yaratılış; 2. iyi Tanrı, iyi ruh, kader, akıbet kelimeleri verilmiştir. (Sleptsov 1972: 35). Ayrıca Saha (Yakut) Türkleri Tanrı sözcüğünün karşılığı olarak “yüce egemen” anlamına gelen Er Toyon tabirini de kullanmaktadırlar (Eliade 1999: 27).

Aşağıda “Ayı” kelimesinin geçen iki cümle verilmiştir. İlk atasözünde yaratıcı anlamında kullanılan Ayı” kelimesinin “Tañara” kelimesi ile birlikte kullanılması dikkat çekicidir.

Айыым Таһарам “Güzel Tanrım” (Sleptsov 1972: 35).

Айыы сирэ аһаҕас , күн сирэ көндөй. “Tanrının dünyası açık, ayçiçeği (yeryüzü) ferah (Sleptsov 1972: 35).

Öz Türkçe bir kelime olan Tañara (Tanrı) kelimesinin yerine ay- «yaratmak» kökünden gelen «ayı» kelimesinin kullanıldığı Saha (Yakut) Türklerinin ibadetlerinde sıkça görebilirsiniz.

Bunun bana göre en büyük nedeni Rusların 1632’de Saha Yerini ele geçirmeleri ile birlikte başladıkları misyonerlik faaliyetleridir. Ruslar misyonerlik faaliyetlerine bağlı olarak 19. yüzyıla doğru çok ciddi çeviri faaliyetlerine başlamışlar ve başta İncil olmak üzere bir çok din kitabı Saha (Yakut) Türkçesine çevirilmiştir. Hristiyan Ortodoks inancına göre Tanrı’nın oğlu yani bir anlamda Tanrı olan «İsa Mesih» için bu çeviri eserlerde Tañara kelimesinin tercih edildiğini görüyoruz.

Hatta kilise kelimesi de Saha (Yakut) Türkçesine Tañara Ciete «Таһара Дьийэтэ» (Tanrı evi, Tanrının evi) olarak çevirmişlerdir. Bugün bile Saha Yerinde ve başkent Yakutsk’ta kilise için «Tanrı Evi» kelimesi kullanılmaktadır.

Kısacası Ruslar misyonerlik faaliyetlerini gerçekleştirirken Saha (Yakut) Türklerinin zihin dünyasındaki terimleri de kendi dinî kavram alanına aktarmıştır.

Bugün geleneksel inanişını sürdüren bir Saha (Yakut) Türkünün «ben Tanrıya inanmıyorum. Ürüñ Aar Toyon’a inanıyorum dediğini sıkça duyabilirsiniz.

8.1. Üst, Orta ve Alt Dünya

Geleneksel Saha inanışına göre evren üç dünyadan oluşur: Üst dünya, orta dünya ve alt dünya. Üç dünya çok katlıyken, orta ve alt dünyalar tek katlıdır. Üst dünyanın kaç katlı olduğuna ilişkin kesin bir sayı verilememektedir. Saha (Yakut) Türklerinin masal ve destanlarında farklı farklı sekiz, on ve üç katlı üst dünya tasavvurları vardır (Kulakovskiy 1979: 11).

Kut-Sür üç parçadan oluşur: İye-Kut “Ana ruh”, Buor-Kut “Yer ruhu”, Salgın-Kut “Hava ruhu”. İye-Kut Sahaların inanışına göre abaahı adı verilen ve kötü sayılan ruhların işkencesinden, öldürmesinden ve hasta etmesinden korur (Kulakovskiy 1979: 59).

Saha (Yakut) Türkçesinde şaman için oyuun sözcüğü kullanılmaktadır. Bunun dışında oyunnnaa- fiili “şamanlık yapmak”, oyunnnaax “şamanlı”, oyunnnan- “şamanı çağırmak” anlamlarında kullanılan sözcüklerdir (Sleptsov 1972: 268). Kadın şaman için udağan sözcüğü sözcüğü kullanılmaktadır (Sleptsov 1972: 430).

8.2. Şamanlık

Saha (Yakut) inanışında, şamanın ruhunun İyık-Mas adını verdikleri kutsal şaman ağacının dibinde doğduğuna, bu ağacın göğün dokuzuncu katına kadar uzandığına ve genişliğinin tespit edilebilmesinin mümkün olmadığına inanılır. Şaman olabilmenin belirli aşamaları vardır. Şaman olacak kişi ilk önce yedi yeva dokuz yaşında ruhsal bir hastalığa yakalanır ve bu hastalıktan kurtulması üç ile yedi yıl arası sürer. Büyük nöbetler halinde görülen bu sürede şaman olacak kişideki bütün kötülüklerin iyileşmesi gerekmektedir. Şamanın görme yeteneklerinin de bu dönemde açıldığına inanılır (Ksenofontov 2011: 48).

Şaman olacak kişinin geçtiği diğer aşama ise vücudunun yarılmasıdır. Şaman ölmüş şaman ataları tarafından tecrübe edilir, üç dört gün günahkâr ve yabancı bir ergen ona temiz olmayan yiyecekler verir. Bu şekilde şaman adayı çadırın sağ tarafında bu süre boyunca yatar. Vücut yarılması ritüelinden sonra şaman adayı ayağa kalkarak başka bir şamanı çağırır. Şaman ruhunun kutsal ağacın budağının nerede olduğunu bulur. Şaman adayı yanına çağırdığı şamanla birlikte üst dünya diye de tabir edilen yukarı ruhlar ülkesine vararak ıtık et adı verilen kutsal bedene sahip olur. Yukarı ruhlar ülkesinde daha önce vücudunun

yarılması ayininde bedeninden kopan parçalar yerine yerleştirilir (Ksenofontov 2011: 50).

Şamanlar sahip oldukları güce göre kenniki oyun “sonuncular”, orto oyun “orta şamanlar” ve ulahan oyun “büyük şamanlar” olmak üzere üçe ayrılırlar. Sonuncu şaman grubuna girenler, kimilerine göre şaman bile olmayıp meczup ve benzeri garip insanlardır. Bu kişilerin rüya görme ve yorumlama yetenekleri vardır. Büyü yaparlar, hafif rahatsızlıkları tedavi ederler, küçük ve yaramaz ruhları kovabilirler. Orta şamanlar ise sıradan büyücüler olup yeteneklerine ve güçlerine göre farklı düzeylerde büyü yapabilme gücüne sahiptirler. Büyük şamanların koruyucu ruhlarını ise bizzat Ulu Toyon göndermiştir. Kudretli büyücüler olan büyük şamanlar alt dünyada yer alan kötü ruhlara bile çağrılarını dinletebilirler (Seroşevskiy 2007: 214).

Şamanlar işlenmiş sığır derisinden yapılan dizleri kapatmayan bir kaftan giyerler. Ön tarafı kısa olan bu kaftanın arka tarafları yere sürünür. Yan taraflarında özel yeri ve imgesel anlamları olan ince deri şeritlerden püsküller bulunur. Deri şeritlerin üstüne ziller ve değişik demir parçaları tutturulmuştur (Seroşevskiy 2007: 219).

Saha Türklerine göre kusursuz şaman “ciddi olmalı, söz ve davranışları yerine oturmalı, çevresindekileri inandırmayı başarabilmedir. Özellikle kendini beğenmiş, gururlu, öfkeli bir kişilik göstermemelidir. İçinde insanları ürkütmeyen, ama gücünün de bilincinde olan bir içsel kuvvet bulunduğu hissedilmelidir (Eliade 1999: 50). Şamanlar Tanrılara kurbanlar sunarlar. Bir Yakut Şamanı hiç fark gözetmeden üst dünyadaki ruhları ya da alt dünyadaki ruhları çağırabilir (Eliade 1999: 217).

8.3. Ölüm Adetleri

Ölüm öncesinde eşyaların yakınlarla ve tanıdıklara hediye edilmesi Sahalar arasında yaygın bir gelenek olup, kereska diye adlandırılmaktadır. Hediye olarak genellikle hayvan, kap kakak, seyrek olarak da giysiler ve para dağıtılır (Seroşevskiy 2007: 200).

Eskiden, maddî olarak durumu kötü olmayan kişilerin, birisinin ölmesi durumunda ölen kişinin cesedini eşyalarıyla beraber bırakarak evi terkelerlerdi. Günümüzde artık yer bulmayan bu uygulamaya göre mevsim kış bile olsa, ölenin durduğu evde kalınmaz ya avluda ya da komşularda gecelenirdi.

Saha (Yakut) Türklerinin eskiden kalmış uygulamalarından biri de ölen kişiyi gömmek yerine ona en iyi elbiselerini giydirerek evin bilirk adı verilen bölümünde kayın kabuklarından perde yaparak bunun arkasına saklama geleneğidir (Seroşevskiy 2007: 206).

Bir kişinin ölümünden sonra onun ruhunun rahatlamayadığına ve sürekli yeryüzünde dolaştığına inanılır (Seroşevskiy 2007: 207). Günümüzde Saha Yeri'nde Ortodoks Hristiyanlık, Geleneksel Saha (Yakut) inancı yaygın olarak inanılan iki inanıştır. Verilen istatistiki rakamlara göre Saha Cumhuriyeti'nde yaşayan insanların %41,7'lik bir kısmı Ortodoks Hristiyan olduğunu, % 26,2'lik bir kısmı ise Geleneksel Saha (Yakut) inancını benimsediğini belirtmişlerdir. %23'lük bir kesim ise inancını söylemekten kaçınırken %9'luk diğer bir grup da ateist olduklarını dile getirmişlerdir. Bunların dışında sayıları az olmakla birlikte Protestanlık, Katoliklik gibi inanışlar da Saha Cumhuriyetinde yaşamaktadır (Vasilyevna 2011: 2).

9. Saha Yerinde Hava Şartları

Saha Yerinde, bulunduğu konum nedeniyle kış mevsimi çok uzun, güz ve bahar mevsimlerinin neredeyse geçiş mevsimi denebilecek kadar çok kısa, yaz mevsimi ise yaklaşık iki ay kadar sürmektedir. Nisan ve Ekim ayları Saha yerinde kış mevsimine dahildir. Havanın en soğuk olduğu Ocak ayı ile en sıcak olduğu Temmuz ayı arasındaki sıcaklık farkı 70 – 75 derecedir.

Dönem	Ocak, °C	Şubat, °C	Mart, °C	Nisan, °C	Mayıs, °C	Hazi., °C	Temmuz, °C	Ağustos, °C	Eylül, °C	Ekim, °C	Kasım, °C	Aralık, °C
Айхал	-34,5	-30,5	-23,3	-13,7	-3,3	8,7	14,1	9,7	0,5	-12,9	-26,9	-32,3
Алдан	-26,3	-22,8	-15,0	-4,3	4,9	13,7	16,6	13,3	5,0	-6,4	-18,9	-25,1
Аллах-Юнь	-34,6	-31,8	-24,5	-12,5	-1,4	9,7	12,7	9,1	0,7	-14,2	-28,0	-34,6
Алмазный	-28,2	-24,4	-17,5	-8,0	3,9	14,0	18,2	14,2	4,4	-7,4	-20,5	-26,6
Амга	-41,1	-36,4	-22,6	-5,5	7,2	15,5	18,6	14,3	5,7	-8,9	-28,7	-39,9
Артык	-41,0	-38,2	-30,0	-16,9	-4,3	8,1	11,3	6,7	-2,2	-18,5	-33,7	-40,7

Бердигестях	-28,9	-25,2	-18,7	-7,9	4,5	15,0	18,9	14,8	4,8	-7,9	-21,3	-28,2
Борогонцы	-31,9	-28,1	-20,1	-7,5	5,4	15,7	19,0	14,9	5,1	-9,3	-23,6	-31,7
Верхоянск	-47,0	-42,7	-29,8	-12,9	2,8	13,0	15,2	10,8	2,3	-14,9	-36,7	-43,6
Вилюйск	-36,8	-30,1	-19,0	-6,1	5,5	15,1	18,8	14,2	5,6	-7,8	-25,9	-34,3
Витим	-28,8	-23,6	-14,0	-2,6	6,6	14,9	18,3	15,0	6,4	-3,5	-17,1	-26,5
Денск	-29,0	-24,0	-14,7	-3,7	6,2	14,5	17,9	13,9	5,8	-4,9	-19,2	-27,2
Майя	-29,8	-26,1	-18,6	-6,6	5,8	15,8	19,3	15,3	5,5	-8,0	-21,6	-29,4
Мирный	-28,6	-24,8	-17,7	-8,3	3,5	13,7	17,9	14,0	4,2	-7,6	-20,8	-27,0

10. Saha Yerinde Köy Hayatı

Saha (Yakut) Türklerinin geçim kaynaklarının başında hayvancılık, avcılık ve balık gelmektedir. Sadece iki ay gibi kısa bir süre güneş ışığından faydalabilen Saha (Yakut) Türkleri, uzun ve zorlu geçecek kış mevsiminde sıkıntılarla karşılaşmamak için yaz mevsiminin büyük bir kısmını çalışarak ve kışlık hazırlayarak geçirirler. Balıkçılık ve balık ürünleri ile beslenme, sadece yazın değil kışın da Saha (Yakut) Türklerinin beslenme kültüründe önemli bir yer tutar.

11. Saha (Yakut) Türklerinin Ohuokay Dansı

Ohuokay dansı, insanların kolkola girerek ve bir çember oluşturarak bir ileri bir geri giderek gerçekleştirdikleri bir halk oyunudur. Saha Türkçesinde «Darxan Eteeççi» (Söz Ustası) adı verilen birisi sözü başlatır. Diğerleri söz ustasının sözlediği sözleri tekrar eder. Ohuokay dansının bütün milli bayramlarda toplantılarda icra edildiğini görmek mümkündür.

12. Saha (Yakut) Türklerinin Bayramları

12.1. Saha Cumhuriyeti – Devlet Günü

Saha (Yakut) Cumhuriyetinde 27 Nisan günü Saha Cumhuriyeti – Devlet günü olarak kutlanır. Bu tarih SSCB'nin kurulmasının ardından 1922 yılında Saha (Yakut) Türklerine özerklik hakkının verildiği tarihtir. Daha önce sadece Çarlık Rusyasına bağlı bir bölge statüsünde olan Saha Yeri böylece ilk defa özerk de olsa bir devlet statüsüne kavuşmuştur. Devletin adı ise Yakut Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olmuştur. Yakut

Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurucusu Platon Alekseyeviç Oyuunskaydır. Platon Oyuunskay sadece politik, siyasi bir lider değil, aynı zamanda Saha (Yakut) Sovyet Edebiyatının da önemli temsilcilerindendir. 20. yüzyılın başlarında Saha (Yakut) Türklerinin sosyal hayatlarında meydana gelen değişikliklerin öncüsü de Oyuunskaydır.

Resim 12: Platon Oyuunskay

12.2. Saha Cumhuriyeti Günü

27 Eylül tarihi ise SSCB'nin dağılmasının ardından Saha (Yakut) Türkleri için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Devletlerinin adı Saha Cumhuriyeti şeklini almış parantez içinde ise Yakutiya ibaresine yer verilmiştir. 27 Nisan tarihi de Saha (Yakut) Cumhuriyetinde Devlet günü olarak kutlanmaktadır.

13.3. Ana Dili ve Alfabe Günü

13 Şubat günü, 1996 yılından bu yana Saha (Yakut) Cumhuriyeti'nin ilk başkanı Mihail Yefimoviç Nikolayev'in çıkarmış olduğu yasa ile Saha Yerinde Ana Dili ve Alfabe günü olarak kutlanmaktadır. Bu tarih 1939 yılına kadar kullanılan ve Latin esasına dayalı olarak hazırlanan Saha (Yakut) alfabesinin yaratıcısı S. A. Novgorodov'un doğum günüdür. Her yıl Şubat ayının ikinci haftası boyunca Saha Yerinde ilk ve orta eğitim yapan kurumlarda ve yüksek öğretim kurumlarında Ana Dili ile ilgili dikte yarışmaları, şiir yarışmaları gibi bir çok kültürel faaliyet gerçekleştirilir.

Resim 13: Dil günü ile ilgili bir görsel (Üzerinde Saha (Yakut) Türkçesinde “Benim ana dilim – Saha dili” yazmaktadır.)

13.4 İhiax (İsiah) Bayramı

21 Haziran tarihinde ise Saha (Yakut) Türklerinin en önemli bayramı olan İhiax bayramı kutlanmaktadır. İhiax kelimesi ыс- (yetiştirmek) fiilinden türemiş bir isimdir. Uzun süren kış mevsiminin ardından başlayan yaz mevsimini ve güneşi karşılama bayramı olarak sayılan ıhiax bayramı Saha yerinin tamamında büyük bir coşkuyla kutlanır. İlk önce köylerde, kasabalarda daha sonra şehir merkezlerinde kutlanan ıhiax en son 21 Haziran tarihinde Yakutsk şehrinin yakınında bulunan Üs Katın (Üç Kayın) adı verilen geniş vadide devlet protokolünün de katılımıyla kutlanır. Yazın gelmesiyle birlikte beyaz gecelerin de başladığı bölgede, ıhiax bayramı güneşi karşılama töreni ile başlar. Yaklaşık üç gün süren ıhiax bayramında her bölgeden gelen insanlar kendi balağanlarını (yurt) kurarlar. Güneş yani yaz mevsimi geldiği için Tanrı’ya ve yerin göğün, ormanın ruhlarına dualar edilir, sunular sunulur. Güreş müsabakaları düzenlenir.

KAYNAKÇA

- Killi Yılmaz, Gülsüm (2010) Kuzey ve Güney-Doğu Sibirya Türklerinin Dil Durumu, KÖKSAV Yayınları, Ankara.
- Hitrov, Dmitry (1858), Kratkaya grammatika yakutskogo yazıka, sinodal’naya tipografiya, Moskva.
- ARAT, Reşid Rahmeti-Temir, Ahmet (1992), Türk Şivelerinin Tasnifi, Türk Dünyası El Kitabı, 2. Cilt “Dil-Kültür-Sanat”, Ankara.
- SCHÖNİG, Claus (2013), Modern Türk Dillerinin Eş Zamanlı Tasnifi ve Tarihsel Yönleri, (Çev. İsa Sarı), Dil Araştırmaları, S. 12, Bahar 2013, s. 221-257.

- TAVKUL, Ufuk (2003), Türk Lehçelerinin Sınıflandırılmasında Bazı Kriterler, Kırım Dergisi, S. 45, s. 23-32.
- TEKİN, Talat (1989), Türk dil ve diyalektlerinin yeni bir tasnifi, Erdem, C. 5, S. 13, Ocak 1989, s. 141-168.
- KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih (1999), Saha (Yakut) Türkçesi Grameri, TDK Yayınları, Ankara.

EROL DOĞAN***MİMARİ KORUMA DÜŞÜNCESİ - GELİŞİMİ VE KURUMSALLAŞMA SÜRECİ***

İnsanlar yaşadıkları çevrede kendi mekanlarını korumak, güvenliklerini sağlamak ve yaşam standartlarını yükseltmek için tarihin ilk günlerinden beri sürekli çaba harcamışlar ve harcamaya devam etmektedirler. Buna en iyi örneklerden biri herkesin kendi olanakları çerçevesinde evini boya, badana ettirmesi, çatısını aktarması, loğ taşı ile sıkıştırması, kerpiçlerini onarması, doğramalarını elden geçirmesi veya genel olarak yaşadığı mekanın her türlü bakımını, onarımlarını yapmasıdır. *Korumacılık* geniş bir anlamda insanın kendi mekânsal çevresini, kendi yaşam konforunu iyileştirme veya günün koşullarına uydurmasıdır; ve bu da çevresinin en azından yaşanabilir bir seviyede tutulmasını sağlar.

Kazılarda ortaya çıkarılan, ya da hala ayakta duran antik veya kültür varlığı yapılar incelendiğinde; bunların zaman içinde onarımlarla, yapılan güncel eklerle veya kısmen yenilenerek yaşatıldıkları gözlenmektedir.

* Mimar - Öğr. Gör Çukurova Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü. dgn.erol50@gmail.com

* Konuşma Tarihi: 29.05.2019

Özgün hali ile günümüze ulaşabilen çok az sayıda anıt ve kültür varlığının olmasına dayanarak, restorasyonun tarihini çok gerilere, yapı sanatının başlangıcına kadar götürülebiliriz. Geçmişte dini, ulusal, ideolojik simge olan, ve yaygın beğeni kazanan yapılar yönetim erki veya toplumun iradesiyle, topluma ait kaynaklar kullanılarak gelecek kuşaklara aktarılmışlar, bir anlamda yaşatılmışlardır. Özel mülkiyette olan anıtsal yapılar da yaptıran kişinin veya ailenin, geleceği düşünerek hazırladığı maddi kaynaklarla veya vakıflarca yaşatılmışlardır. Bugün ise korumanın kapsamı *anıtsal tek yapı* çerçevesini aşmıştır. Tarihi kent dokusunu oluşturan mütevazı, geleneksel mimari örneği yapılar da koruma kapsamına alınmışlardır. Burada karşılaşılan en büyük sorunlardan bir tanesi; şu anda kullanıcısı olmayan, iyeliği tüzel kişi ve olanakları olmayan özel kişilerde olan kültür varlığı yapılarda durumun ne olacağı sorusuna yanıt bulabilmektir.

Günümüzde tarihi bir sokak, mahalle, kent, korunacak bir değer olarak benimsenmekte; korunması için merkezi veya yerel kamu fonları - kaynakları ile desteklenmektedir. Ancak tarih boyunca yapılan restorasyon etkinlikleri ve onarımlar ile günümüz uygulamaları arasında bazı farklılıkların bulunması doğaldır.

Geçmişte onarımın amacı; yapıyı ayakta tutmak, yıkılan kısımları yeniden yaparak biçimsel bütünlüğü korumak, değişen isteklere göre yeni eklerle işlerliğini sağlamak ana ilke olarak gözetilmiştir.

Günümüzde geçerli olan çağdaş restorasyon kuramı; çok çeşitli olumsuz deneyimlerin ve gerçekleştirilen onarım - restorasyon uygulamalarının bilimsel değerlendirilmelerine ve tartışmaların ortak sonuçlarına bağlı olarak sürekli bir gelişim göstermektedir.

Adana'dan Çeşitli Uygulamalar

Tarihsel Gelişim

Koruma-onarım uygulamalarının tarihi çok gerilere gitmektedir. İlk arkeolojik kazıların Avrupa’da 12. yüzyılda; ülkemizde müzeciliğin aynı dönemlerde Anadolu’da Selçuklu döneminde başladığını göz önünde tutmakla beraber, onarımın-korumanın bilimsel yöntemle yapılan bir uğraşa - disipline dönüşümü ancak 19. yüzyılda başlamıştır.

Rafaello

‘Bugün kiliseleri, sarayları ve anıtlarıyla gördüğümüz bu muhteşem ve güzel Roma, antik mermerlerinden elde edilen kireçle inşa edilmedi mi?’

Papa 10. Leon’a

(Kuban, D., (2000).Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu, 9,YEM Yayınları, İstanbul)

Korumanın bugün anladığımız şekliyle bir bilime dönüşmesi 18. yüzyılda atılan adımlara dayanır. Roma’da yapılan arkeolojik kazılar, Vatikan-Papalığın yağmalanması, 1789 Fransız İhtilalinin olumsuz etkileri sonucunda çözümler aranmaya başlanmıştır. Kont Meternich başkanlığında toplanan 1815 Viyana Kongresi ile Napolyon sonrası Avrupa’da restorasyon, yeni oluşum ve siyasal düzen getirilmeye çalışılmıştır.

Adolf Kölping, 1813-1865

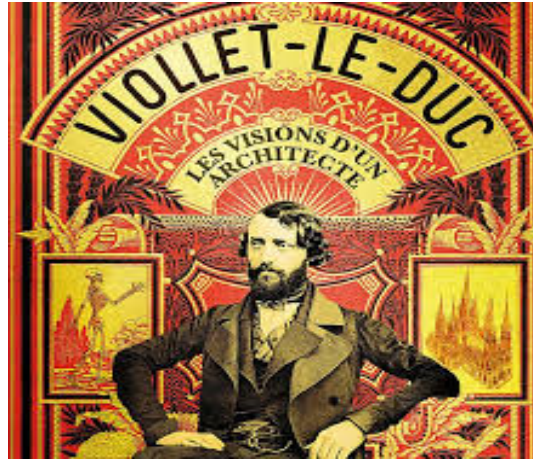
Man sichert sich die Zukunft, indem man die Vergangenheit ehrt.

One secures the future for one-self by honouring the past.

Geçmişe saygın olmakla, gelecek güvenlik altına alınır. (Ein Dach für Ephesus, Österreichisches Archäologisches Institut Sonderschriften Band 34, 2000)

Eugene Emmanuel Violett le Duc (1814 – 1879)

[İmparatorluk döneminin ünlü mimarı ve kuramcısı] tarafından kuramsal olarak ortaya atılmış ve kuralları tartışılmaya başlanılmıştır. {Paris Belediye Başkanı Baron von Hausmann uygulamaları?...}

Düşünsel kökeni Avrupa’da olan bu gelişmenin ilk aşamasında Fransa, İngiltere ve İtalya’da “*üslup birliğine varış*” kaygısıyla yapılan gelişi güzel onarımlar geniş tartışmalara yol açmıştır.

- Carcassonne surları
- Pierrefonds Şatosu
- Paris Notre Dame Kilisesi

Üslup Birliği

Topkapı Sarayı : 1460 – 1853

Erken Osmanlı - Klasik - Barok - Rokoko

Köln Katedrali : 1248 – 1880

Roman - Klasik - Barok - Rokoko - Art Nouveao

Topkapı Sarayı 1460-1853

Ayasofya

Justinianus I. ve Theodora döneminde 532 – 537 yılları arasında teknik sorumlular olan İsidor ve Anthemios denetiminde yapılmıştır. Mimar Sinan – Osmanlı İmparatorluğu döneminde, 16. yüzyılda son büyük onarımını gerçekleştirmiştir. Bu onarım olmasaydı bugün bu yapı yoktu.

Gaspare ve Guiseppe Trajano Fossati – 19. yüzyıl (1847 –1849) onarımları. 24.11.1934 gün ve 7/1589 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile müzeye çevrilmiştir. 01.02.1935 günü Müze olarak açılmıştır. 05.02.1935 günü Mustafa Kemal Atatürk müzeyi ziyaret etmiştir.

Ayasofya

Louvre Sarayı

Louvre, on üçüncü yüzyıl başlarında (1204), Philippe Auguste tarafından ilk şekliyle inşa ettirilmiştir. 1793'te müze haline gelen saray, 1871'de büyük bir yangın geçirmiştir. Değişik dönemlerde yapılan tamirat ve değişikliklerle zamanımıza kadar gelen bina 1932'de son şeklini ?... almıştır. Günümüzün değişen kullanım anlayışına bağlı olarak mimar Leoh Ming Pei tarafından tasarlanan ve herkesin bildiği ünlü cam piramit bahçesine yaptırılmıştır (1989). Cam piramit anıtsal yapılara yapılacak eklemelere ait en çarpıcı, eleştirilere, yorumlara açık ve aynı zamanda en göz alıcı örneklerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Bu duruma tepki olarak hiç restorasyon yapılmamasını öneren ve öngören “*romantik görüş*” kuramı İngiltere’de geliştirilmiş, bir anlamda karşıt tez olarak ileri sürülmüştür.

John Ruskin (1819 – 1900)

“ Anıtlarınıza iyi bakınız; o zaman restorasyona gerek kalmayacaktır. Restorasyon bir yapının başına gelebilecek en büyük felakettir! “

Ana görüşüyle Le Duc’un üslup birliği görüşüne karşı ROMANTİK GÖRÜŞ kuramını geliştirmiştir. William Morris 1877’de SPAB (Society for the Protection of the Ancient Buildings) derneğini kurar ve Ruskin’in düşüncelerine sahip çıkar. Bu ilkeler günümüzde de geçerliliğini korumakla beraber, ilk işlevini yitirmiş yapılar da kültürel mirasımızın bir ögesi olarak veya yeni bir işlev verilerek korunmaktadır. Bugün anıtlar, kültür varlıkları ve tarihi çevre belirli bir dönemin kentsel ve mimari düzenini, yapım teknikleri dışında politik, kültürel, ekonomik ve sosyal yaşamını anlatan ve açıklayan somut bir

belge olarak değerlendirilmektedir. Tarihi anıt ve çevrelerin yaşatılması rastlantılara bırakılmamakta; temel ilke olarak ulusal ve evrensel kültürün bir bileşeni, uygarlık belgesi olarak korunmaları amaçlanmaktadır Ciltler dolusu yazılı tarihten, daha aydınlatıcı ve öğretici olabilen bir yapısal varlık, özgün biçim strüktür ve malzemesi ile ayakta tutulabildiği oranda koruma başarıya ulaşmış sayılmaktadır.

Tarih boyunca yapılan onarımlarla günümüz restorasyonları arasındaki diğer bir fark ise, günümüzde ileri teknolojinin sunduğu olanakların, restorasyona hizmet için kullanılabilmesidir. Sürekli gelişen bilim - teknolojinin sağladığı olanaklar sorunların belirlenmesinde, anıtların ve dolayısıyla kültür varlıklarının daha uzun süre yaşatılabilmesine büyük bir oranda katkıda bulunabilmektedir. Bütün bunlardan dolayı dünya mimari ve kültür mirasının bir parçası olan, insanlık tarihi için önem taşıyan anıtların aynen korunmasına, kültür varlığı yapıların bir anlamda yaşatılması için olabildiğince özen gösterilmesi gerekmektedir.

1880 - 1890 yılları arasında stilistik rekompozisyonun egemenliğine ve romantik görüşün pasif savunma ve kaderciliğine karşı iki yeni söylem ortaya çıktı. Bunlardan biri; Tarihi Restorasyon, diğeri Çağdaş Restorasyon kuramıydı.

Luca Beltrami (1854 – 1933).

Anıtların tarihi belgelerden sağlanacak somut verilere dayanılarak restore edilmesi ana görüşüyle tarihi restorasyon kuramının temelini oluşturmuştur. (*1880)

Camillo Boito (1836 – 1914)

İtalya da çağdaş restorasyon kuramının temellerini atarken, Gustavo Giovannoni (1873 – 1947) kuramın geliştirilmesinde büyük katkıda bulunmuştur. İtalyan Camillo Boito'nun 1883 de açıkladığı ve çağdaş onarım – restorasyon kurallarının öncüsü kabul edilen ana ilkelerine gelince:

- Anıtlar tüm insanlığın tarihini belgelerler.
- Bu nedenle onlara saygılı davranılması gerekir.
- Yapılacak herhangi bir değişiklik yanıltıcı sonuç ve hükümlere yol açabilir.
- Mimari anıtlara müdahale edilmesi zorunlu olabilir;
- *Ancak sağlamlaştırma onarımdan, onarım ise restore etmekten daha iyidir.*

- Yenileme ve eklerden kaçınılmalıdır.

Bu ilkelerin uluslar arası düzeyde kabulü ve yayılması, Boito'nun kuramını geliştiren Gustavo Giovannoni'nin katkıları ile oldu. Giovannoni'ye göre;

Yapıların yaşamlarını sürdürebilmeleri için kullanılmaları önerilir, ancak bu kullanım onların estetik ve tarihi kimliklerine saygılı bir amaca dönük olmalıdır. Özel mülkiyetteki anıtların korunmaları için kamu yönetici - yetkilileri koruyucu önlemler alabilecek biçimde yasal ve ekonomik olarak güçlendirilmelidir. Tarihi anıtların yakın çevrelerine saygı gösterilmeli; hatta bazı yapı kümeleri ve pitoresk oluşumlar korunmalıdır. Tarihi anıtların onarımında çağdaş tekniğin sunduğu bütün olanaklar akıllıca kullanılmalıdır. Arkeolojik alanlarda bulunabilen her özgün parçanın yerine konulabilmesi (anastylosis) için gerekli önlemler alınmalıdır. Eğer strüktürel aksaklıklar, güvenlik gibi nedenlerle anıta ek yapılması gerekirse, bunlar somut verilere dayandırılmalı; yapının görsel bütünlülüğüne ve biçimine saygı gösterilerek başka malzeme ve özellikte gerçekleştirilmelidir.

İlk tasarımdan, yapımından sonra değişik dönemlerde yapılan ekler anıtın bir parçası olarak kabul edilmeli; başka bir öğeyi kapatma, ya da bozma gibi zararlı etkileri olmadığı takdirde korunmalıdır. Restorasyon sırasında yapılan işlemler rapor, çizim ve fotoğraflarla dikkatle belgelenmelidir.

Yapılan restorasyon tarihi bir işaret veya rakamla belirtilmelidir. Koruma kuralları Fransa, İngiltere ve İtalya'da şekillenmeye başlar. Değişik görüşler ve uygulamalar yapılır.

Dünya savaşı tekrar bir yıkıma neden olur. Tüm yapılan çalışmalar (kuramsal ve uygulamalı) 1931 yılında Atina'da toplanan "Tarihi Anıtların Korunması ile ilgili Mimar ve Teknisyenlerin I. Uluslararası Konferansı" nda tartışılır ve ortak görüş oluşturulur. Bu yaklaşım 1931 Atina " *Tarihi Anıtların Korunması ile ilgili Mimar ve Teknisyenlerin I. Uluslararası Konferansında* " ve daha sonra 1932'de *Carta del Restauro* (restorasyon tüzüğü) ile uluslararası kabul görür. 1932 yılında bu görüşler İtalya'da yürürlüğe konulur ve "Carta del Restauro" olarak yasal kimlik kazanır.

Dünya bundan kısa bir süre tekrar bir yıkım sürecine girer: II. Dünya Savaşı tüm kültürleri ve insanlığı etkiliyerek 1945 yılında sona erer. 1945 - 46 yılında UNESCO kurulur. Merkezi Paris, Fransa'dır.

Charles Edourd Jeanneret

(Le Corbusier) “Geriye bakarak ileriye doğru hareket etmek mümkün değildir; geçmişte yaşayan ilerleme sağlayamaz. Tarihteki mimarlık yapıtları, analitik bir gözle incelendiğinde onlardan birtakım ilkeler çıkartılabilir ki, önemli olan bunlardır; ilkeler her zaman çağdaş koşullar ışığında yorumlanıp uygulanabilir, fakat geçmişin özgün biçimleri tekrarlanamaz, taklit edilemezler!” Le Corbusier (1887-1965).

4. UIA (Uluslararası Mimarlar Birliği) toplantısında (1957) Le Corbusier’in de büyük katkısıyla “uluslararası miras” kavramı ile mimarlık dünyası tanışır.

1964 yılında toplanan “II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri” konferansı ardından Venedik Tüzüğü kaleme alınır. 20. yüzyılın ünlü İtalyan koruma uzmanı ve Venedik Tüzüğü’ nü hazırlayan komisyonun başkanı olan *Piero Gazzola*’nın bu konudaki düşünceleri şöyledir: Bir mimari yapıt artık yapıldığı amaca hizmet edemiyorsa; Korunması pratik bir gereklilik olmaktan çıkar, *kültürel bir görev* haline gelir. “Bu konuya verilen önem gelecek kuşakların kültürel olgunluğuna ve kültürel miraslarını koruma konusunda duyacakları ivediliğe – bir anlamda önceliğe dayanacaktır.”

Mayıs 1964 yılında Venedik Tüzüğü’nün amaç maddesi aşağıdaki gibidir:

Kültür varlığının korunmasında ve onarılmasındaki amaç, onları bir sanat eseri olduğu kadar, bir tarihi belge olarak da korumaktır. Bunların dışında ICOM(1946), ICCROM(1956), Europa Nostra(1963), Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği önemli ve göz önünde tutulması gereken kurumlardır. Bu bağlamda çeşitli sivil toplum örgütleri de değişik alanlarda korumacılık konusunda çalışmalar yapmakta ve desteklerini sürdürmektedirler.

1965 yılında Varşova, Polonya’da ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi), Türkiye ICOMOS’u da 1974 yılında kurulur. ICOMOS altında 28 adet bilimsel komite de görev yapan uzmanlar ve akademisyenler değişik alanlarda çalışmalar yürütmekte, bilgilerin uluslararası paylaşımını yapmakta ve tüzüklerin geliştirilmesinde görev almaktadırlar. Son çalışma 2016 yılında İstanbul’da yapılmış, 2018 yılında ise Yeni Delhi’de genel kurul yapılmıştır. 1975 Amsterdam Bildirgesi; Avrupa Konseyi Tarafından “Geçmişimiz için bir gelecek “ sloganı ile başlatılan 1975 Avrupa Mimari Miras Yılı kampanyasında imzalanmıştır.

30 Kasım 1976, Nairobi – UNESCO; Tarihi alanların korunması ve çağdaş rolleri konusunda tavsiyeleri imzalanır.

1975 Europa Nostra

A future for our past.

Eine Zukunft für unsere Vergangenheit.

Geçmişimiz için bir gelecek.

Bugün yapılan restorasyonların geçmişteki onarımlardan en önemli ayrımı ise; geçmişte yapılan onarımların *kurumsal* ve *kuramsal* bir temeli olmaması; kişisel görüşlere ve o sırada geçerli olan mimarlık akımlarına göre değil, *belirli ilkelere bağlı olarak yapılmasıdır*. Kısaca anlatılmaya çalışıldığı gibi korumacılık, birden çok değişik bilim dalı ile iç içedir. Tartışmalarla dolu bir akılcı bir bilim dalı olması nedeniyle de gelişmelere açık olmaya devam edecektir.

Ülkemizde kültür varlıklarını koruma düşüncesi Avrupa'daki akımlara koşut aynı dönemlerde oluşmaya başlamıştır. 1840 yıllarında ilk kazı ruhsatları verilmeye başlanmıştır. Bu amaçla çıkartılan ilk tüzük - yasa 13 Şubat 1869 da yürürlüğe giren Asar-ı Atika Nizamnamesi'dir. Oluşan yeni koşullar nedeniyle aynı yasada 1874, 1884 ve 1906 yıllarında değişiklikler yapılmıştır. Bu yapılan değişikliklerin temelinde arkeoloji bilimindeki ve Osmanlı İmparatorluğunda yaşanan siyasal ve ekonomik gelişmeler yatmaktadır. Osman Hamdi Bey müzenin ilk müdürü olan Anton Dethier tarafından hazırlanan 13 Şubat 1869 tarihli nizamnamenin 1882 yılında yürürlükten kaldırılmasını sağlamıştır. 23 Nisan 1906 günlü 4. Asar-ı Atika Nizamnamesi, 1912 yılındaki Muhafaza-i Abidat Kanunu ve 13 Mart 1330 günlü Esvar ve Kala-i Atikadan Belediyelere ve Vilayete terk olunacak yerler hakkında kanun Cumhuriyet döneminde de kullanılmıştır. Osman Hamdi Bey'in hazırlamış olduğu Asar-i Atika Nizamnamesi 1884 ten başlayarak 1973 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Ülkemizde en uzun süre geçerli olan yasalardan biridir. Bütün bu nizamname ve değişikliklerin yerini 25.04.1973 tarihinde yürürlüğe giren 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu almıştır. Bu yasanın yerini de bugün de halen yürürlükte olan 21. 07. 1983 gün ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu almıştır. Bu yasada ise 17.06.1987 gün ve 3386, 14.07.2004 gün ve 5226 sayılı kanunlar ile bazı maddelerinde değişiklikler yapılır. Tabiat varlıkları kapsam

dışına alınır. Bu arada 1951 yılında MEB'e bağlı Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu İstanbul'da kurulmuştur. Bu Kurul ülke çapında tek yetkili kurul olarak 1983 yılına kadar görev yapmıştır. Bu kurulun yerine ilgi yasa uyarınca bölge kurulları devreye girer; Ankara'da ise Yüksek Kurul ilke kararları için yetkili olur.

Tanımlamalar

Taşınır Kültür Varlıkları

Kitap, halı, kilim, sikke ... gibi taşınır varlıklar.

Taşınmaz Kültür Varlıkları

Tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su altında korunması gerekli taşınmaz varlıklardır

Taşınmaz Tabiat Varlıkları

Jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli yer üstünde, yeraltında veya su altında bulunan taşınmazlardır.

1. Grup yapılar

Evrensel, ulusal yada yöresel düzeyde mimari değere sahip tarihi anı ve estetik nitelikleri ile korunması zorunlu yapılardır.

- Antik yapılar
- Ortaçağ yapıları
- Dini ve askeri yapılar
- Su yapıları
- Saraylar

b) Plan düzeni , strüktürü, bezemesi ve malzemesiyle korunması gereken;

- Konutlar

2. Grup yapılar

Kentsel çevreyi oluşturan, yöreye karakter veren, geleneksel yapım tekniği ile yapılmış binalar.

Ufak iç değişikliklerle yeni bir kullanıma uyarlanacak binalar.

Çağdaş kullanımlara göre yeniden düzenlenecek (19.yy konut, han, fabrika, depo vb.) binalar.

Doğal Anıtlar

Peri bacaları, Kanyonlar, Mağaralar gibi jeolojik oluşumlar. Şelale, krater gölü gibi su öğelerinin çevreye kattığı özel olağan dışı biçim ve mekan zenginlikleri.

Bulunduğu yere özellik kazandıran peyzajın vazgeçilmez öğeleri

- Sitler

Korunacak özellikleri bulunan doğal yada insan yapısı, yada ikisinin ortak ürünü olan alanlara SİT denilmektedir. Özelliklerine göre sitler :

Doğal - Tarihi – Arkeolojik – Kentsel – Kırsal - Karmaşık olarak sınıflandırılmaktadır.

Restorasyon

Restorasyon çeşitli devirlerin ekonomik sosyal ve kültürel yaşamı ile teknik ve estetik değerlerinin günümüzdeki tarihi belgeleri olan korunması gerekli kültür varlıklarının geleceğe sağlıklı bir şekilde aktarılmasına yönelik yapılan tarihi ve estetik değerlendirmeleri yansıtan teknik uygulama eylemlerin tümüdür.

Arkeolojik restorasyon :

Arkeolojik ve kazı alanların korunmasıyla ilgili ilkeler çeşitli uluslar arası toplantılara konu olmuştur. Kalıntıların bakım ve onarımı buluntuların saklanması yükümlülüğü kazıyı yapan arkeologlara verilmiştir. Bu görevler kazı yetki belgesinde tanımlanır ve bağlayıcıdır.

Ülkemizdeki çağdaş restorasyon çalışmaları;

Sağlamlaştırma–konsolidasyon

Yenileme, yeni işleve uyarlama – renovasyon – rehabilitasyon

Çağdaş ek

Muhdes elemanlardan kurtarma, temizleme – liberasyon

Eserin orjinal haliyle yeniden yapımı - rekonstrüksiyon

Eksik yerlerin tamamlanması, bütünleme – reintegrasyon

Çevremizden Çeşitli Uygulamalar

Münster Kent Merkezi

Payas Külliyesi – Restorasyon sonrası 2013 sonu

Kısacıkzade Konağı – 2019

Görüşlerin Özeti

Caso per caso. – Case per case.

Her durum kendine özgüdür.

Ambrogio Annoni (1882-1954)

Restoration is filling the gaps, removing the fills.

Restorasyon boşlukları doldurmak, dolguları boşaltmaktır.

Cesare Brandi(1906-1988)

Restoration: What you,we think right; may be wrong.

Doğru düşündükleriniz, düşündüklerimiz; belki yanlış olabilir.

Toshiyuki Kono, ICOMOS Japonya

Yapıya saygı göstermekle başlayan koruma kültürü, gelişmelere açık kesintisiz bir süreçtir.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z., (1996). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, YEM Yayın (Yapı –Endüstri Yayınları), İstanbul
- Ahunbay, Z., (2009). Cultural Heritage of Turkey, Republic of Turkey Ministry of Culture and Tourism Publications Handbook Series 9
- Ahunbay, Z., (2017). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, YEM Yayın (Yapı –Endüstri Yayınları), İstanbul
- Boito, C., (2018). Korumak Mı, Restore Etmek Mi? (1893 özgün yayınından bir derleme, Alp Tümertekin çevirisi), Janus Yayıncılık Ltd. Şti., İstanbul
- Erder, C., (1975). Tarihi Çevre Bilinci. ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Yayın No: 24, Ankara
- Eres, Z., (2016). Mimari ve Arkeolojik Koruma Kültürü Üzerine Yazılar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul
- Eres, Z. (2019). Türkiye’nin Arkeolojik Alan Koruma Tarihinde Karatepe – Aslantaş’ın Yeri. Arkeoloji ve Sanat, 157-158, 283-298, İstanbul
- Kuban, D., (2000). Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu, Kuram ve Uygulama, YEM Yayın (Yapı –Endüstri Yayınları), İstanbul
- Kuban, D., (2016). Mimarlık Kavramları, YEM Yayın (Yapı –Endüstri Yayınları), İstanbul
- Le Corbusier, (1911). Le Voyage d’Orient [Le Corbusier Gözüyle Türk Mimarlık ve Şehirciliği, (1983) Prof. Dr. Enis Korta çevirisi], Boyut Yayıncılık ve Tic. A.Ş., İstanbul